

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม่เสีย
ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม่เสีย
ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2563

**PARTICIPATION IN WATER MANAGEMENT FOR AGRICULTURE ,
BAN MAI SIAP KOH KHAN SUB DISTRICT, CHA-UAT DISTRICT,
NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE**

BY

KOMEST THONGBUNCHU

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTERGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2020

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title)	การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้าน ไม้เลียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
ผู้วิจัย	โกเมศร์ ทองบุญชู
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	อาจารย์ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชินรัตน์ สมสืบ)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(อาจารย์ ดร.มนัสนันท์ น้ำสมบูรณ์)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ที่ปรึกษาหลักอาจารย์)
(อาจารย์ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(อาจารย์ ดร.ทวิช บุญธิรัมย์)

ลงชื่อ.....กรรมการ (เลขานุการ)
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนอนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร บ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอลำดวน จังหวัดนครศรีธรรมราช
ชื่อผู้วิจัย	โกเมศร์ ทองบุญชู
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2563
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	อาจารย์ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาภูมิสังคม แหล่งน้ำ สภาพปัญหาและการใช้น้ำเพื่อการเกษตร (2) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการติดตามการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร (3) เพื่อศึกษาผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสนทนากลุ่ม จำนวน 33 ราย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 33 ราย และการใช้แบบสังเกต

ผลการวิจัย มีดังนี้ (1) ภูมิสังคม พบว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ ในอดีตมีความสมบูรณ์ของทรัพยากร แต่เกิดวิกฤตนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงหลายครั้งโดยเฉพาะกรณีภัยแล้งที่มีผลกระทบต่ออาชีพทางการเกษตร ปี พ.ศ 2558-2557 .ชุมชนมีกระบวนการการมีส่วนร่วม มีแผนชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และมีกลไกการทำงานในระดับชุมชนอย่างเป็นระบบ อุปสรรคของชุมชน คือ ลักษณะกายภาพเป็นพื้นที่ลาดเอียง การกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร โดยธรรมชาติไม่สามารถกักเก็บน้ำได้เพียงพอ จึงมีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร (2) การมีส่วนร่วม พบว่า ในชุมชนมีกระบวนการการมีส่วนร่วมอย่างเป็นขั้นตอน คือ ร่วมเรียนรู้ศึกษาปัญหาโดยเน้นการใช้ข้อมูล ร่วมคิดร่วมวางแผนในการแก้ปัญหา ร่วมนำแผนไปสู่การปฏิบัติ และร่วมรับผลประโยชน์ พร้อมติดตามประเมินผล โดยมีกลไกการมีส่วนร่วม อยู่ 4 ภาคส่วนได้แก่ 1) ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2) ฝ่ายท้องถิ่น สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 3) ตัวแทนชุมชน และ 4) ตัวแทนหน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร นักพัฒนาชุมชน เป็นต้น และ (3) ผลจากการมีส่วนร่วมในการจัดการ

น้ำเพื่อการเกษตร ทำให้มีน้ำใช้เพื่อการเกษตรเพียงพอ ผลผลิตทางการเกษตรดีขึ้น เศรษฐกิจ
ครอบครัวชุมชนดีขึ้น

ข้อเสนอแนะวิจัยครั้งต่อไป : ควรศึกษาผลกระทบจากการก่อสร้างฝายกั้นน้ำชุมชน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การจัดการน้ำ

Abstract

Thesis Title	Participation in Water Management for Agriculture, Ban Mai Siap Koh Khan Sub-district, Cha-uat District, Nakhon Si Thammarat Province
Researcher	Komest Thongboonchu
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2020
Principal Thesis Advisor	Dr.Decharut Sukkumnoed

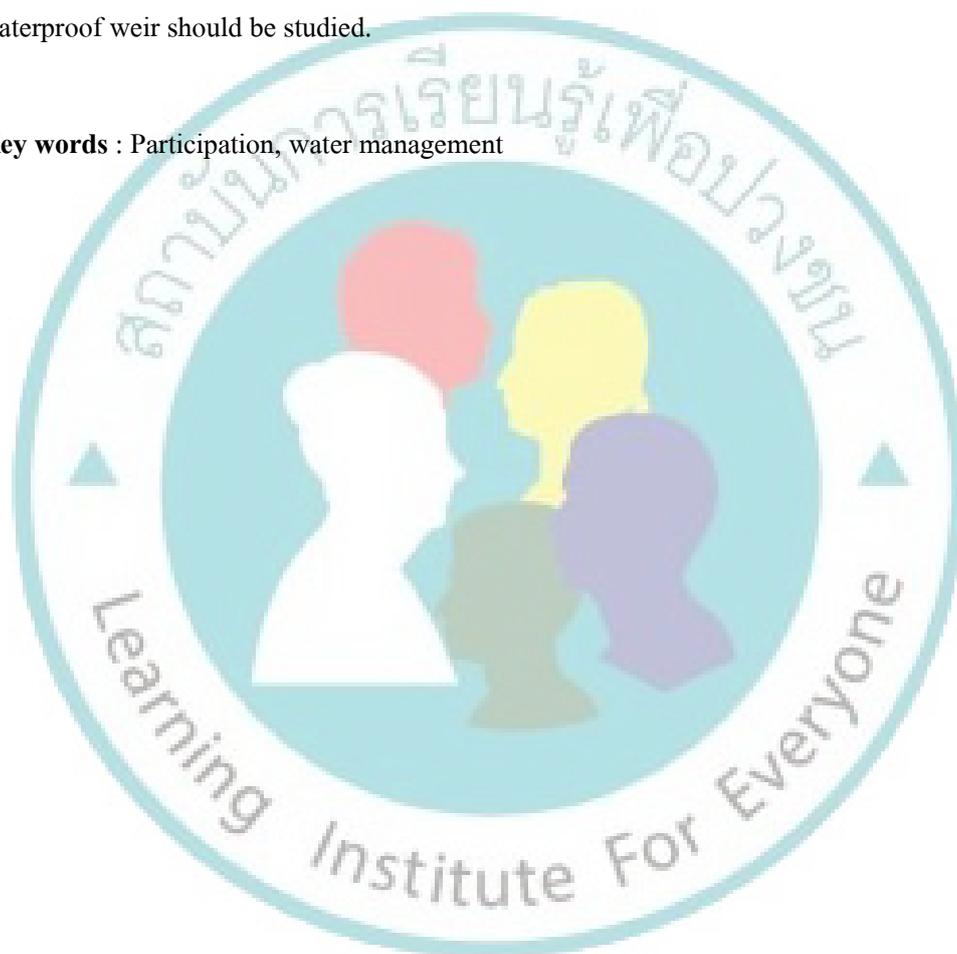
The objectives of the research were (1) to study geography, water sources, water problems, and water use for agriculture, (2) to study participation in water management for agriculture, including problems, planning, setting goals, organizing operational activities, receiving benefits, evaluation and monitoring of water management for agriculture and (3) to study the results obtained from participation in water management for agriculture. It was qualitative research. The tools used for data collection were group discussions which was administered with 33 participants and in-depth interviews with 33 participants and Observation Quite.

The research results were as follows. (1) Social geography: It is an old community. In the past, the resources were abundant. But, the crisis led to many changes, especially drought affecting agricultural occupation. In 2015-2014, there was a community participation process. There was a community plan to determine the development direction. There was a systematic working mechanism at the community level. The obstacle of the community was about the physical features which were sloping areas that cannot hold enough water for agriculture. Therefore, there was a problem of water management for agriculture. (2) Participation: It was found that in the community there was a step-by-step participation process, including learning and studying problems with emphasis on the use of information, planning for solving problems together, putting the plan into action, receiving benefits together and monitoring and assessing the operation. The participation mechanisms consisted of 4 sectors: 1) local administration (village

headmen), 2) local department (members of Tambon Administrative Organization Council), 3) community representatives and 4) representatives of government agencies in the area, such as staff of Tambon Health Promoting Hospital, agricultural extension officers, community developers. (3) Participation in water management for agriculture: It resulted in enough water for agriculture, improved agricultural productivity and better community family economy.

Recommendations for further research: The results for construction of community waterproof weir should be studied.

Key words : Participation, water management

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอสระหวัด จังหวัดนครศรีธรรมราช ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้เป็นอย่างดีด้วยความกรุณาจากคณาจารย์จากสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ที่ให้ความช่วยเหลือด้านงานพิมพ์และการแก้ไข จนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ กำนันเพ็ญศรี ทองบุญชู กำนันตำบลเกาะจันทร์ ตลอดถึงคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ ปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกกลุ่มจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ เสียบ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอสระหวัด จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ได้สละเวลา และให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ และตอบคำถาม ทำให้ได้ข้อมูลที่เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด ที่ให้ความกรุณาเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้ให้คำปรึกษาให้แนวคิด และช่วยตรวจแก้ไขในส่วนที่บกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งเขียนวิทยานิพนธ์สำเร็จเป็นรูปเล่ม ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการจัดเนื้อหา และรูปแบบเอกสาร ทำให้งานวิจัยมีเนื้อหา และรูปแบบเอกสารที่เหมาะสม สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ท้ายที่สุดนี้ คุณความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ซึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือ ความเมตตา ความกรุณา ของคนในชุมชน หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง และครอบครัวเป็นผู้ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย จึงขอความดีนี้ย้อนกลับไปสู่ทุก ๆ ท่าน

โกเมศร์ ทองบุญชู

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย	4
คำถามสำคัญในการวิจัย	4
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
หลักการทรงงานพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช	
บรมนาถบพิตร 23 หลักการ	6
การมีส่วนร่วม	13
การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร	23
การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชนตามแนวพระราชดำริ	31
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
กรอบแนวคิดในการวิจัย	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบการวิจัย	43
วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย	43
ประชากรกลุ่มตัวอย่าง	43
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	44
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	45
การวิเคราะห์ข้อมูล	45
สถานที่ในการวิจัย	46
ระยะเวลาดำเนินการวิจัย	46
ปฏิทินการปฏิบัติงาน	46
การนำเสนอข้อมูล	47
วิธีดำเนินการวิจัย	48
ผลที่ได้รับ	50
4 ผลการวิจัย	
วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาบริบทภูมิสังคม	51
วัตถุประสงค์ที่ 2 รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร	62
วัตถุประสงค์ที่ 3 การเรียนรู้และผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร	70

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	73
อภิปรายผลการวิจัย	78
ข้อเสนอแนะ	81
บรรณานุกรม	84
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก	87
ภาคผนวก ข. แบบสนทนากลุ่ม	89
ภาคผนวก ค. แบบสังเกต	91
ภาคผนวก ง. ประมวลภาพการลงพื้นที่วิจัย	92
ภาคผนวก จ. ประกาศอำเภอชะอวด	103
ประวัติผู้วิจัย	105

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	52
3.2 วิธีดำเนินการวิจัย	48
4.1 เส้นทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ เพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ.....	71

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	42
4.2 แผนที่กิจกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ เพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ.....	72
1. ลงพื้นที่ร่วมประชุม กับคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ.....	92
2. ลงพื้นที่ร่วมประชุม ครั้งที่ 2 กับคณะกรรมการการจัดการน้ำ ชุมชนบ้านไม้เสียบ.....	92
3. ลงพื้นที่ครั้งที่ 3 ประมวลแบบสอบถามร่วมกับคณะกรรมการการจัดการน้ำ ชุมชนบ้านไม้เสียบ.....	93
4. ลงพื้นที่ครั้งที่ 4 ติดตามแผนงานกิจกรรมร่วมกับคณะกรรมการการจัดการน้ำ ชุมชนบ้านไม้เสียบ.....	93
5. การก่อสร้างฝายกระสอบทราย.....	94
6. การจัดการน้ำชุมชน (ฝายกระสอบทราย ไม้ไผ่).....	94
7. การจัดการน้ำชุมชน (ฝายกระสอบทราย).....	95
8. การจัดการน้ำชุมชน (ฝายท่อ คสล.).....	96
9. การจัดการน้ำชุมชน (ฝายหินก่อ).....	96
10. รวมพลคนสร้างฝายบ้านไม้เสียบ.....	98
11. การจัดการน้ำโดยชุมชนคืออิสรภาพในการใช้น้ำ.....	98
12. ร่วมกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำสู่วังปลา.....	99
13. สวนทุเรียน ปี การฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม200.....	100
14. เมนูอาหารพื้นบ้าน การฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่น.....	100
15. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรดี ไม้ผลสมบูรณ์ อาชีพใหม่คือการเลี้ยงผึ้งโพรง.....	101
16. เกษตรทฤษฎีใหม่.....	102
17. ธนาคารอาหารชุมชน.....	102

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“...การจัดการน้ำชุมชนนั้นเห็นความสำคัญในบางชุมชนแล้วใช้ชุมชนชาวบ้านที่มีความรู้ ประสบความสำเร็จมีประสบการณ์จัดการ และพัฒนาน้ำในพื้นที่มาช่วยขยายผลไปยังชุมชนอื่น...”

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2554 ณ ห้องประชุมสมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนากรมหลวง นราธิวาสราชนครินทร์ ชั้น 14 อาคารเฉลิมพระเกียรติ โรงพยาบาลศิริราช

การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ ด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการน้ำชุมชนด้วยตนเอง โดยการประยุกต์ใช้ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและระบบสารสนเทศ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้ตรงสาเหตุรวมทั้งบริหารจัดการน้ำผลิตและรายได้ของชุมชน โครงสร้างของการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน โดยชุมชนเป็นเจ้าของในการพัฒนาโครงสร้างน้ำ และวางแผน บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและประสานการทำงานร่วมกับ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) และเครือข่ายความร่วมมือและวิชาการ (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2560, หน้า 2-7)

น้ำคือทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเป็น ส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายบนโลกนี้ เพราะน้ำเป็นแหล่งกำเนิดของพืชชนิดต่าง ๆ ตลอดจนสัตว์น้ำ น้ำทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิต มนุษย์เราใช้น้ำเพื่อประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต คือ เพื่อการอุปโภค-บริโภค เพื่อการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เป็นเส้นทางการคมนาคมเพื่อการเดินทาง การขนส่งสินค้าและน้ำยังเป็นตัวรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ แต่การใช้น้ำสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะของกิจกรรมนั้น ๆ ทั้งใน ด้านปริมาณและคุณภาพ น้ำที่เป็นประโยชน์โดยตรงสูงสุดสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ น้ำจืด ซึ่งปัจจุบันสภาวะภูมิอากาศโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงส่งผลให้เกิดการขาดแคลนน้ำ หรือน้ำท่วมในบางช่วงและบางพื้นที่

พื้นที่อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่บนรอยต่อของเทือกเขานครศรีธรรมราชและเทือกเขาบรรทัดเป็นต้นน้ำของกลุ่มน้ำปากพนัง และกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนบน ซึ่งมีลำคลองสายหลัก 2 สาย คือ คลองไม้เสียบเป็นต้นน้ำของกลุ่มน้ำปากพนัง และคลองห้วยกรวด ซึ่งรับน้ำจากเทือกเขาบรรทัด เป็นต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนบน นอกจากนี้ยังมีคลองและลำห้วยสาขาอีกจำนวนมาก แต่ปัญหาของพื้นที่อำเภอชะอวดที่สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงให้กับพี่น้องประชาชนในเขตอำเภอชะอวด คือ ปัญหารกภัยพิบัติจากธรรมชาติที่เกิดจากภัยแล้ง และน้ำท่วม ด้วยสภาพพื้นที่ของอำเภอชะอวดมีลักษณะเป็นที่ราบลาดเอียงและเป็นพื้นที่รับน้ำจากเทือกเขานครศรีธรรมราชและเทือกเขาบรรทัด ในช่วงฤดูฝนน้ำจะท่วมรุนแรง แต่เมื่อเข้าสู่หน้าแล้งหรือฝนทิ้งช่วงยาวนานก็จะเกิดภัยแล้งอย่างรุนแรงเช่นกัน (แผนแม่บทชุมชนตำบลเกาะขันธุ์ (พ.ศ.2563)

ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะขันธุ์ มีประชากรจำนวน 9,057 คน มีพื้นที่ทั้งหมด จำนวน 13,986 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตร โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งสิ้น 13,717 ไร่ แยกเป็นปลูกยางพารา 4,752 ไร่ ไม้ผลประเภท มังคุด ลองกอง ทุเรียน เงาะ มะพร้าว จำนวน 6,273 ไร่ ปลูกพืชผัก พืชไร่จำนวน 1,762 ไร่ และมีการทำนา จำนวน 930 ไร่ การใช้น้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ตำบลเกาะขันธุ์ เดิมส่วนใหญ่ใช้น้ำฝนจากธรรมชาติ จากพื้นที่ต้นน้ำเทือกเขาหลวงและเทือกเขาบรรทัด ที่ไหลผ่านคลองไม้เสียบและคลองห้วยกรวด และไปเก็บอยู่ในลำคลองสายหลักในพื้นที่ตำบลเกาะขันธุ์ จำนวน 15 คลอง คือ คลองไม้เสียบ คลองห้วยกรวด คลองห้วยลึก คลองห้วยหลด คลองหารโน คลองในบ้าน คลองห้วยยาง คลองโคกพา คลองหนองกะ คลองห้วยสด คลองพุดลานนา คลองหน้าอนามัย คลองวังอีเต่า คลองห้วยบัว และคลองห้วยทิง นอกจากนี้คลองแล้วยังแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ สระน้ำจำนวน 3 สระ คือ สระพุดลานนา สระหนองจอก และสระหนองคล้า สถานการณ์น้ำเพื่อการเกษตรตำบลเกาะขันธุ์ มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,966.7 มม. มีปริมาณน้ำต้นทุน 15,662,405.46 ลบ.ม ต่อปี แต่มีความต้องการใช้น้ำภาคเกษตรจำนวน 77,807,078.33 ลบ.ม ต่อปี ซึ่งจำเป็นต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดหาเงินเพื่อการเกษตร ให้เพียงพอโดยเพิ่มปริมาณน้ำเพื่อการเกษตรอีกจำนวน 62,144,672.87 ลบ.ม ต่อปี ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องมีกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (วิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (Rapid Ethnographic Community Assessment Process : RECAP) ตำบลเกาะขันธุ์ (พ.ศ. 2560)

ชุมชนบ้านไม้เสียบ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพปลูกไม้ผล พืชผักพืชไร่และยางพารา ช่วงปี พ.ศ. 2557-2558 เกิดฝนทิ้งช่วงข้ามปี ส่งผลให้เกิดภาวะภัยแล้งอย่างรุนแรง ไม้ผลประเภทเงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง

เสียหายจำนวนมาก มีไม้ผลตายจากภาวะภัยแล้งไปจำนวน 4,786 ต้น ส่วนที่เหลือก็มีสภาพเสื่อมโทรมเกือบเต็มพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อรายได้ของชาวบ้าน ระบบน้ำประปาหมู่บ้าน ขาดน้ำดิบจำเป็นจะต้องหยุดผลิตน้ำ เกิดความขัดแย้งเรื่องการแข่งขันน้ำขึ้นในชุมชน ซึ่งถือเป็นวิกฤตเรื่องน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภค-บริโภคของคนในชุมชนอย่างรุนแรง ผู้นำชุมชนบ้านไม้เสียบจึงร่วมตัวกันจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ในรูปแบบการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน จนสามารถจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างยั่งยืนมาจนถึงทุกวันนี้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ประวัติศาสตร์ บริบทภูมิสังคม สภาพปัญหาการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร และผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครราชสีมา

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิสังคม แหล่งน้ำ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร และสภาพปัญหา
2. เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การติดตาม และการประเมินผล การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร
3. เพื่อเรียนรู้และศึกษาผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
การวิจัยเรื่องนี้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครราชสีมา
2. ขอบเขตด้านพื้นที่
การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านไม้เสียบ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครราชสีมา
3. ขอบเขตด้านเวลา
ใช้ระยะเวลาศึกษาเป็น 1 ปี ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2562 ถึง เดือนตุลาคม 2563

กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายโดยเลือกแบบเจาะจงเฉพาะผู้รู้จริงหรือปฏิบัติจริงในการจัดการน้ำเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัย จำนวน 33 คน คือ

1. เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และรับผิดชอบงานในพื้นที่จำนวน 4 คน (ปลัดอำเภอรับผิดชอบตำบลเกาะจันทร์, เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลเกาะจันทร์, เจ้าหน้าที่ชลประทาน, ประธานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลเกาะจันทร์)

2. ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 15 คน (กำนันตำบลเกาะจันทร์ สารวัตรกำนันตำบลเกาะจันทร์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านไม้เสียบ จำนวน 2 คน คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 3 คน คณะกรรมการพัฒนาตำบลเกาะจันทร์ จำนวน 5 คน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่โครงการเกาะจันทร์จัดการตนเอง จำนวน 2 คน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน จำนวน 2 คน สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ จำนวน 5 คน อาสาสมัครก่อสร้างฝาย จำนวน 2 คน, ตัวแทนคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะจันทร์ จำนวน 5 คน

3. ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ จำนวน 14 คน (ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 2 คน สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจำนวน 10 คน อาสาสมัครก่อสร้างฝาย 2 คน)

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. ภูมิสังคม แหล่งน้ำ สภาพปัญหา และการใช้น้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนบ้านไม้เสียบตำบลเกาะจันทร์ เป็นอย่างไร

2. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การติดตาม และการประเมินผล การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์

3. ผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนบ้านไม้เสียบตำบลเกาะจันทร์ มีอะไรบ้าง

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช หมายถึง การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร 7 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1)

การศึกษาปัญหา 2) การวางแผน 3) การกำหนดเป้าหมาย 4) การจัดกิจกรรมดำเนินงาน 5) การรับผลประโยชน์ 6) การติดตามผล 7) การประเมินผล

ภูมิสังคม หมายถึง ประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตในพื้นที่ชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครราชสีมา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบภูมิสังคม แหล่งน้ำ สภาพปัญหาและการใช้น้ำเพื่อการเกษตร
2. ได้ทราบรูปแบบและวิธีการในการศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการติดตามการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร
3. ได้เรียนรู้และทราบผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอสระหวัด จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

1. หลักการทรงงานพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร 23 หลักการ

2. การมีส่วนร่วม
3. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร
4. หลักการจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. หลักการทรงงานพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร 23 หลักการ

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ทรงปฏิบัตินับตั้งแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติในปี 2489 แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกรให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยพระองค์ทรงยึดหลักการดำเนินงานทางสายกลาง ที่สอดคล้องกับสิ่งรอบตัวและปฏิบัติได้จริง เป็นแนวทางพัฒนา เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนสูงสุด ซึ่งวิธีการเหล่านี้ ล้วนมีคุณค่าต่อประชาชนที่ควรยึดเป็นแบบอย่างนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ สำหรับ 23 หลักการทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9 มีดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ก่อนที่จะพระราชทานพระราชดำริเพื่อดำเนินงาน โครงการ พระองค์จะทรงศึกษาข้อมูลรอบด้านจากเอกสาร แผนที่ สอบถามเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และราษฎรในพื้นที่ ให้ได้รายละเอียดที่

เป็นประโยชน์ครบถ้วน เพื่อพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้องและรวดเร็วตรง ความต้องการของประชาชน

2. ระเบิดจากข้างใน

พระองค์ทรงพระราชดำริสตอนหนึ่งว่า "ต้องระเบิดจากข้างใน" หมายถึง ต้องมุ่งพัฒนาสร้างความเข้มแข็งให้คนและครอบครัวในชุมชนที่เข้าไปพัฒนา มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งหลายชุมชนยังไม่ได้ตั้งตัว จึงไม่สามารถปรับตัวได้ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ความล่มสลายได้

3. แก้ปัญหาที่จุดเล็ก

พระองค์ทรงเปี่ยมด้วยพระอัจฉริยภาพในการแก้ไขปัญหา ทรงมองปัญหาภาพรวมก่อน และทรงเริ่มแก้ปัญหาจุดเล็กๆ คือ เริ่มแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่คนมักจะมองข้าม ดังพระราชดำริสความตอนหนึ่งว่า "...ถ้าปวดหัวก็คิดอะไร ไม่ออกเป็นอย่างนั้นต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน... มันไม่ได้เป็นการแก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่คิดได้แบบ (Macro) นี้ เขาจะทำแบบหรือทั้งหมด ถิ่นไม่เห็นด้วย อย่างบ้านคนอยู่ เราบอกบ้านมันผุดตรงนั้น ผุดตรงนี้ ไม่คุ้มที่จะซ่อม เอาटकกลางรื้อบ้านนี้ ระเบิดเลย เราจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่ วิธีทำต้องค่อย ๆ ทำ จะไประเบิดหมดไม่ได้..."

4. ทำตามลำดับขั้น

ในการทรงงานพระองค์ทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่เป็นของประชาชนที่สุดก่อน ได้แก่ งานด้านสาธารณสุข, สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน, ให้ความรู้วิชาการ-เทคโนโลยี เน้นปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ความตอนหนึ่งว่า "...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้..."

5. ภูมิสังคม

การพัฒนาต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ดังพระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ความตอนหนึ่งว่า “...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

6. องค์กรร่วม

ในการพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้น จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง เช่น "ทฤษฎีใหม่" ที่พระองค์ทรงมองอย่างเป็นองค์รวม ตั้งแต่การถือครองที่ดินเฉลี่ยของคนไทย 10 - 15 ไร่ การบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำ เพราะเมื่อมีน้ำในการทำเกษตรแล้วจะส่งผลให้ผลผลิตดีขึ้น และหากมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นเกษตรกรจะต้องรู้จักวิธีการจัดการและการตลาด รวมถึงการรวมกลุ่มรวมพลังชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อพร้อมที่จะออกสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างครบวงจร

7. ไม่ติดตำรา

หลักการทรงงานของพระองค์ มีลักษณะพัฒนาที่อนุโลมและรวมขอมกับสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสภาพสังคมจิตวิทยาของชุมชน เป็นการใช้ตำราอย่างอะลุ่มอล่วยกัน ไม่ผูกติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริง คือ "ไม่ติดตำรา"

8. ประหยัดเรียบง่าย ใช้ประโยชน์สูงสุด

ทรงประหยัดมากแม้เป็นเรื่องส่วนพระองค์ ดังที่ประชาชนชาวไทยเคยเห็นว่า หลอดยาสีพระทนต์นั้นทรงใช้อย่างคุ้มค่าอย่างไร หลอดพระองค์แต่ละองค์ทรงใช้อยู่เป็นเวลานาน หรือแม้แต่หลอดพระบาทหากชำรุดก็จะส่งซ่อมและใช้อย่างคุ้มค่า ขณะเดียวกันการพัฒนาช่วยเหลือราษฎร ทรงใช้ความเรียบง่ายและประหยัดในการแก้ไขปัญหา ให้ราษฎรสามารถทำได้เอง ประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคมาแก้ไขปัญหาโดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...ให้ปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก โดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ จะได้ประหยัดงบประมาณ...”

9. ทำให้ง่าย

ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถของพระองค์ ทำให้การคิดค้น คัดแปลง ปรับปรุงและแก้ไข งานพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริดำเนินไปโดยง่าย และ สอดคล้องกับ สภาพความเป็นอยู่ระบบนิเวศโดยส่วนรวม ทรงโปรดที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย อันเป็นการ แก้ปัญหาด้วยการใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทาง ดังนั้นคำว่า “ทำให้ง่าย” จึงเป็นหลักคิดสำคัญ ของการพัฒนาประเทศ ที่มาในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

10. การมีส่วนร่วม

พระองค์ทรงเป็นนักประชาธิปไตย ทรงเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และทำงานโครงการพระราชดำริ โดยคำนึงถึงความคิดเห็นและ ความต้องการของ ประชาชน โดยพระองค์ทรงนำ "ประชาพิจารณ์" มาใช้ในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นวิธีที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมา โดยหากจะทำโครงการใด จะทรงอธิบายถึงความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดกับ ประชาชนทุกฝ่าย รวมทั้งผู้นำชุมชนในท้องถิ่น เมื่อประชาชนในพื้นที่เห็นด้วยแล้ว หน่วยราชการ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการมีความพร้อม จึงจะพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนิน โครงการนั้น ๆ ต่อไป

11. ประโยชน์ส่วนรวม

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และการพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาและ ช่วยเหลือพสกนิกร พระองค์ทรงระลึกถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังพระราชดำริสความ ตอนหนึ่งว่า “...ใครต่อใครบอกว่า ขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวม อันนี้ฟังจนเบื่อ อาจรำคาญ ด้วยซ้ำว่า ใครต่อใครมาก็บอกว่าขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้ ๆ อยู่เรื่อย แล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่าคนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้น มิได้ให้แค้นส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็น การให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้...”

12. บริการรวมจุดเดียว

การบริการรวมจุดเดียว หรือ One Stop Services เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในระบบบริหาร ราชการแผ่นดินของประเทศไทย โดยพระองค์ทรงให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ เป็นต้นแบบในการบริการรวมที่จุดเดียว เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนที่ใช้บริการ ให้ ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย

13. ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ

พระองค์ทรงมองปัญหาธรรมชาติอย่างละเอียด โดยหากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติ จะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือ เช่น การแก้ไขปัญหาป่าเสื่อมโทรม ได้พระราชทานพระราชดำริ "การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก" ปลอ่ยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่ง "การ

ปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง" ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พืชมงคล นอกจากได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้วยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินด้วย พระองค์จึงทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

14. ใช้อธรรมปราบอธรรม

พระองค์ทรงนำความจริงเรื่องความเป็นไปแห่งธรรมชาติ และกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการ แนวปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหา และเปลี่ยนแปลงสถานะที่ไม่ปกติให้เข้าสู่ระบบที่เป็นปกติ เช่น การนำน้ำดี ขับไล่ น้ำเสีย เป็นการเจือจางน้ำเสียให้กลับเป็นน้ำดี ตามจังหวะการขึ้นลงตามธรรมชาติของน้ำ

15. ปลูกป่าในใจคน

การปลูกป่าบนแผ่นดินด้วยความต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองของมนุษย์ ทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหาย ดังนั้นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนมาจะต้องปลูกจิตสำนึกในการรักผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร กับเจ้าหน้าที่ที่เฝ้ารับเสด็จฯ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปหน่วยงานต้นน้ำพัฒนาทุ่งจ้อ จังหวัดเชียงใหม่ ปี 2514 ความตอนหนึ่งว่า "...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ ลงในใจคนเสียก่อนแล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง..."

16. ขาดทุนคือกำไร

"...ขาดทุน คือ กำไร our loss is our gain การเสีย คือ การได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุข เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้..." จากพระราชดำรัสดังกล่าว คือหลักการที่พระองค์ ทรงมีต่อพสกนิกรไทยด้วย "การให้" และ "การเสียสละ" โดยความอยู่ดีมีสุขของราษฎรถือเป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร ที่สามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ตัวแทนของปวงชนชาวไทยที่ได้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพร เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2534 ณ ศาลาดุสิดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ความตอนหนึ่งว่า "...ประเทศต่างๆ ในโลกในระยะ 3 ปีมานี้ คนที่ก่อตั้งประเทศที่มีหลักทฤษฎีในอุดมคติที่ใช้ในการปกครองประเทศล้วนแต่ล้มสลายลงไปแล้ว เมืองไทยของเราจะสลายลงไปหรือเมืองไทยนับว่าอยู่ได้มาอย่างดี เมื่อประมาณ 10 วันก่อน มีชาวต่างประเทศมาขอพบ เพื่อขอโอวาทเกี่ยวกับการปกครองประเทศว่าจะทำอย่างไร จึงได้แนะนำว่า ให้ "ปกครองแบบคนจน" แบบที่ "ไม่ติดกับตำรา" มากเกินไป ทำอย่างมีสามัญคติ มีเมตตาคนก็จะอยู่ได้ตลอด ไม่เหลือกับคนที่ทำตามวิชาการที่เวลาปิดตำราแล้วไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ลงท้ายก็ต้องเปิดหน้าแรกเริ่มต้นใหม่ "ถอยหลังเข้าคลอง" ถ้าเราใช้ตำราแบบอะลุ่มอล่วยกัน ในที่สุดก็เป็นการดี ให้โอวาทเขาไปว่า "ขาดทุนเป็นการ

“ได้กำไร” ของเรา นักเศรษฐศาสตร์คงค้านว่าไม่ใช่ แต่เราอธิบายได้ว่า ถ้าเราทำอะไรที่เราเสีย แต่ในที่สุดที่เราเสียนั้น เป็นการได้ทางอ้อม ตรงกับงานของรัฐบาลโดยตรง เงินของรัฐบาลหรืออีกนัยหนึ่งคือเงินของประชาชน ถ้าอยากให้ประชาชนอยู่ดี กินดี ก็ต้องลงทุนต้องสร้างโครงการซึ่งต้องใช้เงินเป็นร้อย พัน หมื่นล้าน ถ้าทำไปเป็นการจ่ายเงินของรัฐบาล แต่ในไม่ช้าประชาชนจะได้รับผล ราษฎรอยู่ดีกินดีขึ้น ราษฎรได้กำไรไป ถ้าราษฎรมิรายได้รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก เพื่อให้รัฐบาลได้ทำโครงการต่อไป เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ ถ้า “รู้ รัก สามัคคี รู้เสียสละ” คือการได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...”

17. การพึ่งตนเอง

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เบื้องต้นเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้ประชาชนแข็งแรง พอที่จะดำรงชีวิตต่อไป แล้วขั้นต่อไปก็คือการพัฒนาให้ประชาชนอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม และ “พึ่งตนเองได้” ในที่สุด ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ตอนหนึ่งว่า “...การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ก่อนอื่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวดเพราะผู้มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ ย่อมสามารถสร้างความเจริญในระดับสูงขั้นต่อไป...”

18. พออยู่พอกิน

การพัฒนาเพื่อให้พสกนิกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เริ่มจากการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในทุกภาคของประเทศ และพระองค์ได้ทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง จึงทรงเข้าพระราชหฤทัยสภาพปัญหาอย่างลึกซึ้ง จากนั้นจึงได้พระราชทานความช่วยเหลือให้พสกนิกร มีความกินดีอยู่ดี มีชีวิตอยู่ในขั้น “พออยู่พอกิน” ก่อน แล้วจึงขยายให้มีขีดสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป

19. เศรษฐกิจพอเพียง

"เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญาที่ทรงพระราชทานชี้แนวทางดำเนินชีวิต แก่พสกนิกรมานานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ชาวไทยรอดพ้นและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังนั้น "เศรษฐกิจพอเพียง" จึงเป็นปรัชญาชี้แนวทางปฏิบัติของประชาชนทุกระดับ ในการพัฒนาและบริหารให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ภายใต้ "ความพอเพียง" หากมีการเปลี่ยนแปลง โดยทุกคนต้องมีความพอประมาณ, ซื่อสัตย์สุจริต ,อดทน ,ความเพียร รอบคอบ, มีสติปัญญา ซึ่งเหล่านี้จะเป็นระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

20. ความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจต่อกัน

“...คนที่ไม่มีความสุจริต คนที่ไม่มีความมั่นคง ชอบแต่ makkelijk ไม่มีวันจะสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญ

ยิ่งใหญ่ที่เป็นคุณ เป็นประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ...” พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2522 “...ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อยก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้ มากกว่าผู้มีความรู้มากแต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ...” พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2533

21. ทำงานอย่างมีความสุข

พระองค์ทรงพระเกษมสำราญ และทรงมีความสุขทุกคราที่จะช่วยเหลือประชาชน ซึ่งเคยมีพระราชดำรัสครั้งหนึ่งความว่า “...ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้ นอกจากการมีความสุขร่วมกัน ในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น...”

22. ความเพียร

พระองค์ทรงริเริ่มโครงการต่างๆ ในระยะแรกไม่ได้มีความพร้อมมากนัก และทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ทั้งสิ้น แต่พระองค์ก็ได้ท้อพระราชหฤทัย ทรงอดทนและมุ่งมั่นดำเนินงานนั้น ให้สำเร็จลุล่วง ดังเช่นพระราชนิพนธ์ "พระมหาชนก" ซึ่งพระองค์ทรงใช้เวลาค่อนข้างนานในการคิดประดิษฐ์ด้อยคำให้เข้าใจง่าย และปรับให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนชาวไทยปฏิบัติตามรอยพระมหาชนก กษัตริย์ผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นฝั่งก็จะว่ายน้ำต่อไป เพราะถ้าไม่เพียรว่ายก็จะตกเป็นอาหารปู ปลา และไม่ได้พบกับเทวดาที่ช่วยเหลือมิให้จมน้ำ

23. รู้-รัก-สามัคคี

พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่อง "รู้ รัก สามัคคี" อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่มีคุณค่าและมีความหมายลึกซึ้ง สามารถปรับใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย รู้: การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้น จะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหา และรู้ถึงวิธีแก้ปัญหา รัก: คือ ความรัก เมื่อเรารู้ครบถ้วนกระบวนความแล้วจะต้องมีความรัก การพิจารณาที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้น ๆ คือ การสร้างฉันทะ สามัคคี: การที่จะลงมือปฏิบัติควรคำนึงเสมอว่าเราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือร่วมใจกันเป็นองค์กร เป็นหมู่คณะจึงจะมีพลังเข้าไปแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

สรุป หลักการทรงงานของพระองค์ท่านทั้ง 23 หลักการ สามารถนำมาประกอบการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนไม่เสียได้เป็นอย่างดี เช่น การศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพราะการศึกษาข้อมูลเป็นการสืบค้นปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา แล้วนำปัญหาหาวิเคราะห์ เพื่อกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา การระเบิดจากข้างใน เพราะการทำงานของชุมชนไม่มีระบบการสั่งการเป็นการทำงานแนวราบที่มุ่งพัฒนาสร้างความเข้มแข็งของคนและชุมชน ดังนั้นความต้องการของคนและชุมชนจะต้องระเบิดจากข้างใน การศึกษาภูมิสังคม มี

ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพราะภูมิสังคมบอกถึงลักษณะภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ ตลอดจนวิถีของชุมชน ซึ่งการจัดการน้ำต้องเชื่อมโยงกับภูมิสังคมอย่างชัดเจน หรือ เศรษฐกิจพอเพียง เพราะการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเป้าหมายสูงสุด คือ ต้องการ ทำให้ระบบเศรษฐกิจครัวเรือน และเศรษฐกิจชุมชนดีขึ้นภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

2. การมีส่วนร่วม

2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

สหประชาชาติ (United Nations, 1981, P.11) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม (participation) ไว้ว่า

1. การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา
2. การมีส่วนร่วมให้เกิดการพัฒนา
3. การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องพัฒนา

สุจินต์ ดาววิระกุล (2527, หน้า 7) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า กระบวนการที่ทำให้บุคคลสมัครเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อตนเอง และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ ทั้งนี้ต้องไม่ใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอกหรือองค์กรที่บุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกิจกรรมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือทุกขั้นตอน รูปแบบการตัดสินใจของบุคคลในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ จะต้องทำเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตในทุกๆด้านของตนเองที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม

แสวง รัตนมงคลมาส (2543, หน้า 10) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆของกิจกรรมของสังคม และประชาชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของคนต่อกิจกรรมนั้น ๆ ในการแสดงความคิดเห็นตัดสินใจกำหนดนโยบาย กำหนดเป้าหมายและแผนงาน ดำเนินการในกระบวนการจัดการและร่วมหนุนช่วยทรัพยากรบริหารจัดการและการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีเหตุผล 3 ประการ คือ

1. มีจุดร่วมในอุดมการณ์เดียวกัน (Common Ideology)
2. มีจุดร่วมในผลประโยชน์ (Common Interest)
3. ยึดติดกับตัวบุคคล (Personality)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548, หน้า 16) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ร่วมมือร่วมรับผิดชอบ ในกิจกรรมพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ในขั้นตอนต่าง ๆ ในการดำเนินกิจการนั้น โดยมีกลุ่มหรือองค์กรรับรอง บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนาภูมิปัญญา การรับรู้ สามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเพื่อกำหนดการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง

นฤมล พอดี (2549, หน้า 16) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ผู้บริหาร บุคลากรในองค์กร และสมาชิกของชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมกันประเมินผลเพื่อให้งานประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยประการสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ การ เปิดโอกาสให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรมากที่สุดไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

ประพันธ์พงษ์ ชินพงษ์ (2551, หน้า 9) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง ผลจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางเปลี่ยนแปลง ความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะมากพอจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการณ์นั้น กล่าวคือ ต้องเป็นการเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ที่จะเข้าร่วมปฏิบัติกัน ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวที่ทำให้การปฏิบัติการบรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

ธนสาร บัลลังก์ปัทมา (2551, หน้า 30) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่การศึกษาปัญหา การวางแผน ดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมินร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับผิดชอบ

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2552, หน้า 189-199) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุด โครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 2.1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจาย

ทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อเกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค หรือให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนา (Empowerment) ให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเองทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมของชายและหญิง (Gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

จากความหมายการมีส่วนร่วม ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลร่วมมือกัน โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ 1) ศึกษาปัญหา 2) วางแผน 3) กำหนดเป้าหมาย 4) จัดกิจกรรมดำเนินงาน 5) รับผลประโยชน์ 6) ติดตามผล 7) ประเมินผล

2.2 ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน

ไพรัตน์ เคะชรินทร์ (2527, หน้า 6-7) กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหารูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหา หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ปัญหา ตลอดจนสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมคิดตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมหรือโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย และแผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุมติดตามประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนหรือรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization:WHO) อ้างถึงใน จำเนียร ศิลปะอาษา (2540, หน้า 6) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์ จะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. วางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการการติดตาม การประเมินผล โดยการตัดสินใจด้วยตัวเอง
2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการบริหารและจัดการใช้ทรัพยากร
3. การใช้ประโยชน์ ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเอง
4. การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน

สถาบันพระปกเกล้า (2548, หน้า 2) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่ประชาชนจะต้องมีอิสระในทางความคิด มีความรู้ความสามารถในการกระทำ และมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมต่อกิจกรรมนั้น ๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีลักษณะการเข้าร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุด

ยุทธพงศ์ นิคม (2550, หน้า 10) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การปฏิบัติและรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง และการที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น จำเป็นที่จะต้องยอมรับปรัชญาที่ว่า มนุษย์ทุกคนปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของกลุ่ม ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจที่ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้ทางที่ถูกต้อง

อรพินท์ สฟโชคชัย (2551, หน้า 15) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่นำประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วมในการหาวิธีแก้ไขปัญหาที่ยุ่ยากซับซ้อน ร่วมกันหาทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในทางสันติ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสังคมที่ยุ่ยากซับซ้อนเป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคม เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ โดยนำเอาความเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตัดสินใจและกำหนดแนวทาง หรือนโยบายสาธารณะที่ภาครัฐจะดำเนินการ

อรทัย กักผล (2553, หน้า 19) อธิบายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง ประชาชนต้องมีความอิสระทางความคิด มีความรู้ความสามารถในการกระทำและมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ โดยหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจ

ต้องมีลักษณะการเข้าร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุด ไม่ใช่เป็นการจัดเวทีมีส่วนร่วมเพียงครั้งเดียว ตัวอย่างเช่นการแก้ไขปัญหาของชุมชนควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ ดังนี้

1. เริ่มต้นตั้งแต่การเกิดจิตสำนึกในตนเองและถือเป็นภาระหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ตนอยู่

2. ร่วมคิดด้วยกันว่าอะไรเป็นปัญหาของชุมชน มีสาเหตุอย่างไรและลำดับความสำคัญของปัญหา

เป้าหมายอย่างไรและควรที่จะจัดการปัญหาใดก่อนหลัง

3. ร่วมกันวางแผนดำเนินงานว่าจะจัดกิจกรรมหรือโครงการอะไร จะแบ่งงานกันอย่างไร ใช้งบประมาณมากน้อยเพียงใด จะหางบประมาณมาจากที่ใด และใครจะเป็นผู้ดูแลรักษา

4. ร่วมดำเนินงาน ประชาชนจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความเต็มใจ เต็มกำลังความรู้ความสามารถของตนเอง

5. ร่วมกันติดตามประเมินผลตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกัน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบถึงปัญหาอุปสรรคและร่วมกันในการหาทางแก้ปัญหาเพื่อให้งานหรือกิจกรรมดังกล่าวสามารถสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายร่วมกันรับผลประโยชน์ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนแล้วย่อมจะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งอาจไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ในรูปของเงิน วัสดุสิ่งของ วัตถุสิ่งของ วัตถุสิ่งของ หรือประโยชน์อะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนต้องมีการแยกแยะเนื้อหา และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เหมาะสมกับแต่ละเรื่อง รวมทั้งกระบวนการและวิธีการที่เหมาะสม

เสรี พงศ์พิศ (2559, หน้า 37-38) บอกถึงความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตตนเอง มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย การบริหารการจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทูนของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมสมทบงบประมาณ 5-15 เปอร์เซ็นต์ โดยคอดจากเงินมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของ วัตถุสิ่งของ หรือประโยชน์อะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนต้องมีการแยกแยะเนื้อหา และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เหมาะสมกับแต่ละเรื่อง รวมทั้งกระบวนการและวิธีการที่เหมาะสม

จากความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อให้เกิดประโยชน์โดยรวม ภายใต้ความคิดที่เป็นอิสระ มีความรู้ความสามารถในการกระทำ และมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนเน้นให้เกิดประโยชน์ในการพึ่งตนเอง โดยเป็นไปตามบริบท พื้นที่ หรือภูมิสังคม มีขั้นตอน คือ 1) ศึกษาปัญหา 2) วางแผน 3) กำหนด

เป้าหมาย 4) จัดกิจกรรมดำเนินงาน 5) รับผิดชอบต่อชน 6) ประเมินผล 7) ติดตามผลและร่วมกันรับผิดชอบ

2.3 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

อรพรรณ นาคมหาชลาสินธุ์ (2550, หน้า 19) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมซึ่งแบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ 5 รูปแบบ ดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสารถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำสุด แต่เป็นระดับที่สำคัญเพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาครัฐจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างวิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่างๆเช่นเอกสารสิ่งพิมพ์การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่างๆการจัดนิทรรศการจดหมายข่าวการจัดงานแถลงข่าว การตีพิมพ์และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์

2. การรับฟังความคิดเห็นเป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่างๆเช่น การรับฟังความคิดเห็นการสำรวจความคิดเห็นการจัดเวทีสาธารณะการแสดงความคิดเห็นผ่าน เว็บไซต์

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็น และความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย

4. ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงสุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้านที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด

ประสิทธิ์ สิ้นธุอุทัย (2550, หน้า 17) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 3 รูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) ซึ่งเป็นการร่วมโดยอาสาสมัคร หรือการร่วมตัวกันขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจาก ภายนอก

2. การมีส่วนร่วมแบบถูกชักจูง (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการเห็นชอบ หรือ การสนับสนุนจากรัฐบาล

3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coercive) ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของ รัฐบาล ภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยการบังคับโดยตรง

ชนิกา พันล้อม (2550, หน้า 24) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 รูปแบบ ดังนี้ 1) การเป็นสมาชิก (Membership) 2) การเป็นสมาชิกเข้าร่วมประชุม (Attendance at Meeting) 3) การเป็นสมาชิกผู้บริจาคเงิน (Financial Contribution) 4) การเป็นกรรมการ (Membership of Committees) 5) การเป็นประธาน (Position of Committees)

กฤษฎากรณ์ ยูงทอง (2555, หน้า 14) กล่าวถึง รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถสรุปได้ 5 รูปแบบ ดังนี้

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียด โครงการที่จะ ดำเนินการรวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการ แจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนิน โครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) การปรึกษาหารือเป็นรูปแบบการมี ส่วนร่วมที่มี การจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนิน โครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชน และฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจ ตัดสินใจได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลที่จะดำเนิน โครงการหรือ กิจกรรมในพื้นที่นั้น หรือไม่ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบ รูปแบบที่พบเห็นได้ บ่อย ได้แก่ 3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) เป็นการประชุมที่จัดขึ้นในชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของ โครงการต้องส่งตัวแทนเพื่ออธิบายและตอบข้อซักถาม 3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อ โต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นต้องจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญ เฉพาะสาขาจากภายนอกมาอธิบายข้อซักถาม และให้ความเห็นต่อโครงการ ผลของการประชุมต้อง นำเสนอต่อที่สาธารณะ และผู้เข้าร่วมประชุมต้องรับทราบผล 3.3 การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนชัดเจน เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของ โครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้เสีย จากโครงการ จะต้องมียกย่องประกอบของผู้เข้าร่วม การประชุมที่เป็นที่ยอมรับมีหลักเกณฑ์และประเด็น ในการพิจารณาที่ชัดเจน

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจประเด็นปัญหานั้นๆ โดยการแต่งตั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาเป็นคณะกรรมการ มีอำนาจในการตัดสินใจ

5. การใช้กลไกทางกฎหมาย เป็นการเรียกร้องสิทธิของตนจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม มักใช้ในกรณีที่ไม่สามารถดำเนินการทางอื่นได้ โดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายเป็นหลัก ซึ่งอาจเกิดความขัดแย้งต่อการดำเนินโครงการ อย่างไรก็ตามในบางกรณีประชาชนอาจไม่อยู่ในฐานะที่จะดำเนินการฟ้องร้อง เพราะนอกจากจะเสียเวลาแล้วยังมีภาระค่าใช้จ่ายและภาระในการติดตามหาข้อมูล

จากรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม ของประชาชน มีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การศึกษาข้อมูล การจัดเก็บข้อมูล การให้ข้อมูลข่าวสาร การประชุมรับฟังความคิดเห็น การปรึกษาหารือ การตัดสินใจ การร่วมกันกำหนดแนวทาง การมอบหมายภารกิจ ตลอดจนการปฏิบัติการเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

2.4 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1980, หน้า 213 อ้างถึงใน อติสรณ์ ชัดสีใส, 2551, หน้า 8) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นการแสดงออกด้านความคิดเกี่ยวกับการจัดหรือกำหนดระบบของโครงการเป็นการประเมินปัญหา หรือทางเลือกที่จะสามารถเป็นไปได้ที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาโดยการประเมินสภาพที่เป็นอยู่ และสาเหตุของปัญหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1.1 การมีส่วนร่วมในขั้นต้น (Initial Decision) เป็นการค้นหาความต้องการที่แท้จริง ซึ่งเป็นวิธีการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมของโครงการ

1.2 การมีส่วนร่วมในขั้นเตรียมการ (Ongoing Decision) เป็นการหาโอกาส หรือช่องทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งลำดับความสำคัญของโครงการที่จะต้องดำเนินการ

1.3 การมีส่วนร่วมในขั้นการตัดสินใจปฏิบัติการ (Operation Decision) เป็นการหาบุคลากรเข้ามาปฏิบัติการ ได้แก่ อาสาสมัคร ผู้ประสานงาน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันตามประเพณี เช่น กลุ่มสตรีหรือกลุ่มหนุ่มสาว เพื่อที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยการเป็นสมาชิกร่วมดำเนินการ คัดเลือกผู้นำ และการสร้างพลังอำนาจให้แก่องค์กร

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการดำเนินงานโครงการและแผนงาน และเป็นการก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรม และผลงานที่ปรากฏ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

2.1 การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) ได้แก่ การมีส่วนร่วมสละแรงกาย การสละเงิน การให้วัสดุอุปกรณ์และการให้คำแนะนำซึ่งทรัพยากรเหล่านี้จะ ให้ความเต็มใจ

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Administration and Coordination) จะมีส่วนร่วมโดยวิธีการจ้างบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมการฝึกอบรมผู้ที่เข้าปฏิบัติในโครงการหรือการให้ คำปรึกษาในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการและเป็นผู้ประสานงานในโครงการด้วย

2.3 การมีส่วนร่วมในการเข้าเป็นผู้ปฏิบัติในโครงการ มักพบว่ามีลักษณะเป็น การบังคับให้เข้าปฏิบัติในโครงการมากที่สุด การมีส่วนร่วมโดยการบังคับให้ปฏิบัติจะต่างจากการให้ความร่วมมือ เพราะการบังคับให้ทำนั้น ผลประโยชน์ (Benefits) จะไม่ใช่เป็นสิ่งที่สำคัญแต่ถ้าเป็นการมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจนั้น จะมีการคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับหลังเกิดการมีส่วนร่วมด้วย

3. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ (Benefits) แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

3.1 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ด้านวัตถุ (Material Benefits) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการเพิ่มผลผลิตรายได้หรือทรัพย์สิน

3.2 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านสังคม (Social Benefits) ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สังคมเช่น โรงเรียนสถานที่สาธารณะหรือส่วนกลางของชุมชนเช่นการ เพิ่มคุณภาพชีวิต การเกิดระบบน้ำประปา

3.3 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านบุคคล (Personal Benefits) ได้แก่ ความนับถือตนเอง (Self-Esteem) พลังอำนาจทางการเมือง (Political Power) และความคุ้มค่าของผลประโยชน์ (Sense of Efficacy)

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การมีส่วนร่วมในการวัดผลและวิเคราะห์ผลของการดำเนินงานรวมทั้งเป็นการค้นหาข้อดีและข้อบกพร่องเพื่อหาแนวทาง แก้ไขการทำงานให้มีประสิทธิภาพต่อไปแต่การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ส่วนใหญ่บทบาทดังกล่าวจะ เป็นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐโดยจะเป็นการประเมินผลของงบประมาณที่จัดสรรนั้นนำไปใช้อย่างไร บาง กรณีแม้แต่เจ้าหน้าที่เองยังไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ดังกล่าวการมีส่วนร่วมในการประเมินผลนี่จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพลังงานความคิดของมวลชนที่จะทำให้ พัฒนาหรือสามารถนำมาประยุกต์ใช้ต่อไป

เอกวิทย์ นวเศรษฐ (2554, หน้า 9) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเข้ามาส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เพื่อการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น และได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน 4 ขั้นตอนมี ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ
2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยาการที่จะใช้ในโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดย ร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผล รวมทั้งโครงการในคราวเดียวกันก็ได้

กฤษฎากรณ์ ยูทอง (2555, หน้า 10) ได้สรุปขั้นตอนในการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา เช่น ร่วมเสนอปัญหาสำรวจข้อมูลค้นหาสาเหตุของปัญหาและสำรวจความต้องการของชุมชน
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน เช่น ร่วมลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดแผนและโครงการเพื่อแก้ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ศึกษาความเป็นไปได้ของแผน และโครงการ และทบทวนแผนและโครงการการมีส่วนร่วมในการลงทุนและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติ เช่น ร่วมพัฒนาโดยการออกแรง ออกเงินงบประมาณ สิ่งของ ให้คำแนะนำ ให้ความรู้ ร่วมป้องกัน และแก้ไขปัญหา
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลรับทราบการแล้วเสร็จของโครงการ และร่วมประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการ

2.5 ปัจจัยความสำเร็จของการมีส่วนร่วม

พัทยา สายหู (2529, หน้า 246) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีความสำคัญและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในชุมชน ซึ่งความสำเร็จของโครงการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่เป็นลักษณะโครงการ เช่น โครงการที่ประชาชนต้องการ
2. ปัจจัยที่มีลักษณะของชาวบ้านเอง เช่น ขยันขันแข็ง สามัคคี มีผู้นำที่ดี
3. ปัจจัยที่มาจากราชการ เช่น ถือเป็นโครงการสำคัญ มีงบประมาณเหลือเพียงพอ มีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุน
4. ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคม วัสดุพร้อมเป็นต้น

สุสิทธิ์ เพียงเพ็ง (2552, หน้า 15) กล่าวถึง ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นมี ดังนี้

1. ปัจจัยสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความปลอดภัย
2. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ
3. ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทน และเงินปันผล เป็นต้น
4. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนร่วม ความรู้สึก เกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน หรือ ความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี

3. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

ชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ (2560: (<http://www.knowledgefarm.in.th/trfreport-water-resource-management>.) การบริหารจัดการชุดโครงการวิจัยการจัดการน้ำชุมชน เรื่อง “...การจัดการน้ำชุมชนนั้น เห็นความสำเร็จในบางชุมชนแล้วให้ชุมชนชาวบ้านที่มีความรู้ ประสบความสำเร็จ มีประสบการณ์จัดการและพัฒนาในในพื้นที่ มาช่วยขยายผลไปยังชุมชนอื่น...” การวิจัยการจัดการน้ำชุมชน นับว่าเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องการบริหารจัดการทั้งด้านปริมาณและคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ชุมชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการน้ำชุมชนให้มีความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยคำนึงถึงความเป็นจริงและสามารถปฏิบัติได้ มีการใช้ข้อมูลในการตัดสินใจอย่างรอบด้าน เงื่อนไขสำคัญ คือ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องเข้าใจในรากเหง้าแห่งปัญหาอย่างแท้จริง สร้างกลไกการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติ จึงจะบังเกิดผลเชิงรูปธรรมและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม

การดำเนินการวิจัย “การจัดการน้ำชุมชน” ทีมวิจัยได้มองย้อนกลับไปทบทวนถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนท้องถิ่นไทยตั้งแต่อดีตว่าส่วนผูกพันสายใยชีวิตกับคำว่า “แหล่งน้ำ” ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามบริบทพื้นที่ เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง แพรก ลำปะ โดง แม่น้ำ เป็นต้น คนไทยกับ“แหล่งน้ำ”จึงพึ่งพาในมิติที่หลากหลายทั้งด้านการคมนาคมขนส่ง ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต อาชีพ ซึ่งล้วนเกี่ยวพันกับ“แหล่งน้ำ”ทั้งสิ้น แต่ทั้งนี้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่ถาโถมเข้ามา บทบาทของ “แหล่งน้ำ”ได้ถูกลดทอนคุณค่าไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ คนส่วนใหญ่มองและให้คุณค่า“แหล่งน้ำ” เป็นเพียงที่อยู่ ที่เก็บ

เส้นทางผ่าน เส้นทางลำเลียงน้ำ เท่านั้น คุณค่าและความหมายของ “แหล่งน้ำ” ที่มีความสำคัญและผูกพันทางคติ ความเชื่อ จิตใจ เจกเช่นในอดีตที่ผ่านมาได้ถูกลดทอนลงไป ส่งผลให้การบำรุงดูแลรักษา “แหล่งน้ำ” ก็ถูกลดทอนคุณค่าลงไปด้วยเช่นกัน

“แหล่งน้ำ” จึงเป็นต้นทางสำคัญของ “การจัดการน้ำ” ซึ่งมีความหมายถึงการจัดการและพัฒนา การจัดสรรและใช้เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ รวมตลอดถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “แหล่งน้ำ” ให้คงอยู่และมีใช้อย่างยั่งยืนยาว รวมทั้งการแก้ไขปัญหาอันเกิดจากทรัพยากรน้ำทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

จุดเริ่มต้นของโครงการวิจัยการจัดการน้ำชุมชน ที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จได้นั้นจะต้องเริ่มจากการศึกษาข้อมูลและเข้าใจบริบทพื้นที่ โดยผู้คนในชุมชนต้องลุกขึ้นมาศึกษาข้อมูลด้วยตนเองและต้องได้รับการยอมรับจากผู้คนในชุมชน ถึงแม้จะมีการดำเนินการวิจัยด้วยคนในชุมชนเองแล้ว ในบางครั้งข้อมูลในชุมชนเพียงส่วนเดียวอาจจะยังไม่เพียงพอสำหรับการตัดสินใจกำหนดทางเลือกทางออกในการจัดการน้ำของชุมชน ดังนั้นในการวิจัยจึงต้องเชื่อมโยงความรู้ในท้องถิ่นกับความรู้ทางวิชาการจากภายนอกเข้ามาหนุนช่วย อันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายนักวิจัย “การจัดการน้ำชุมชน” ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานระหว่างชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการเก็บรวบรวม สรุปลวิเคราะห์ และนำข้อมูลไปสู่การจัดการความมั่นคงด้านน้ำร่วมกัน โดยการผสมผสานความรู้ทางวิชาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการบริหารจัดการงานวิจัย “การจัดการน้ำชุมชน” จึงต้องยึดเอา “คน” เป็นศูนย์กลาง ในการทำงานโดยเริ่มจากการทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน ผ่านการเรียนรู้จนเกิดความเข้าใจบริบทและเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ รวมถึงต้องเชื่อมโยงกับข้อมูลปริมาณและคุณภาพน้ำ ความต้องการการใช้น้ำของชุมชนในทุกกลุ่มเป้าหมาย นำมาวิเคราะห์และกำหนดเป็นแผนการจัดการน้ำของชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงจังหวะเวลา แต่การที่จะทำให้คนในพื้นที่เกิดความเข้าใจและมาร่วมกันวางแผนการจัดการน้ำโดยชุมชนนั้น จำเป็นต้องใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชน รวมถึงการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลร่วมกันผ่านกระบวนการต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โดยสามารถสรุปเป็นกระบวนการในการบริหารงานวิจัยการจัดการน้ำชุมชน ได้ดังนี้

1. การออกแบบกิจกรรม

ต้องออกแบบกิจกรรมและวางแผนการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น และสร้างการมีส่วนร่วม ให้ “คน” เข้ามามีส่วนร่วม พบปะ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมที่ช่วยเชื่อมร้อยคนรูปแบบกิจกรรมสำคัญ ได้แก่

1.1 กิจกรรมการพัฒนาฐานข้อมูล โดยสำรวจภาคสนามของเส้นทางน้ำ แหล่งน้ำ และนำข้อมูลของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบ พร้อมกับให้ชาวบ้าน ได้วิเคราะห์ สังเคราะห์การ ใช้ประโยชน์ และการเปลี่ยนแปลงของแหล่งน้ำ

1.2 กิจกรรมทำแผนผังน้ำทำมือโดยชาวบ้าน ผ่านการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ และนำมาวาดภาพเส้นทางน้ำเพื่อให้เห็นระบบไหลเวียนภาพของน้ำ และเชื่อมฐานข้อมูลเส้นทางน้ำในรูปแบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System; GIS) โดยภาพถ่ายที่ผ่านการสำรวจภาคสนามด้วยกระบวนการเชื่อมโยงทุกมิติ (hyperlink) นำมาสร้างความเชื่อมโยงฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์กับรูปภาพ

1.3 กิจกรรมการทำผังน้ำรวม ที่ให้ชาวบ้านนำข้อมูลในพื้นที่ของตัวเองมาประกอบเป็นผังน้ำรวมของพื้นที่ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของวิถีชีวิตคนในพื้นที่ต่าง ๆ โดยมีน้ำเป็นองค์ประกอบหลัก

1.4 กิจกรรมให้ชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ภาพอนาคตที่ชุมชนอยากให้เป็น โดยเชื่อมโยงกับ “ภาพอนาคต” เพื่อให้ร่วมกันออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่ต้องการ

1.5 ให้ชาวบ้านร่วมกำหนดแนวทางการจัดการน้ำที่สอดคล้องระบบนิเวศของชุมชน

2. การดึงทุกภาคส่วนเข้าร่วม

การดึงการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยใช้โครงการวิจัยฯ เป็นกลไกสำคัญการดึง “คน” จากทุกภาคส่วน คือ แกนนำชาวบ้านในพื้นที่ อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มเด็กและเยาวชนในพื้นที่ เป็นต้น โดยให้เข้าร่วมผ่านความสมัครใจ เน้นใช้วิธีดึงกลุ่มคนที่เข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในพื้นที่เป็นประจำ ขณะเดียวกันทีมวิจัยต้องประสานงานกับส่วนราชการและท้องถิ่นให้เข้าร่วมกระบวนการด้วย อาทิ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล หรือส่วนงานที่เกี่ยวข้องของจังหวัด รวมถึงหน่วยงานอื่น ๆ อาทิ ชลประทานในพื้นที่ เป็นต้น โดยใช้วิธีขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานต้นสังกัด และย้าให้เจ้าหน้าที่คนเดิมมาร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอโดยเฉพาะช่วงกิจกรรมสำรวจภาคสนาม ทำให้ท้องถิ่นและส่วนราชการเห็นข้อมูลร่วมกับชาวบ้าน และยังเป็นช่องทางสำคัญให้หน่วยงานรัฐมีโอกาสรับฟังเสียงของคนเล็กคนน้อยช่วยให้ปัญหาสามารถนำไปสู่การแก้ไขได้ง่ายขึ้น

2.1 รู้จักบ้านเกิด

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่นเพื่อให้ชาวบ้านได้รู้จักชุมชนของตนเองเป็นเครื่องมือที่ทีมวิจัยใช้สร้างความตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบร่วมกัน เพื่อดึงการมีส่วนร่วม สำหรับเนื้อหาการเรียนรู้ ได้แก่ ที่มาของชุมชน วิถีชีวิตในอดีต สถานที่หรือจุดสำคัญที่สูญหายไป และที่ยังคงอยู่ อาทิ วัดเก่าแก่ สะพานไม้ ต้นไม้ใหญ่ ตลาดเก่า เป็นต้น

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยังช่วยนำไปสู่การทบทวนเส้นทางน้ำ แหล่งน้ำที่มีในพื้นที่ และความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และเพื่อให้เห็นความสำคัญเป็นรูปธรรม ให้มีการประเมินคุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ของแหล่งน้ำ เปรียบเทียบมูลค่าที่เกิดในปัจจุบัน กับมูลค่าที่เพิ่มขึ้น หากแหล่งน้ำมีความสมบูรณ์ จากนั้นให้ชาวบ้านแต่ละชุมชนเขียนแผนที่น้ำ หรือเส้นทางไหลของน้ำด้วยตัวเองและนำมาแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลโดยมีนักวิชาการมาช่วยด้านเทคนิค และให้ชาวบ้านเรียนรู้เทคนิคการเชื่อมโยงข้อมูลไปพร้อมกันด้วย

2.2 สร้างคนรุ่นใหม่สืบทอดงานท้องถิ่น

ความต่อเนื่องเป็นสิ่งสำคัญ จึงจำเป็นต้องมีการสร้างเด็กรุ่นใหม่เพื่อสร้างแนวร่วมในอนาคต ดังนั้นควรเชิญชวนชาวบ้านที่ร่วมโครงการให้นำเด็กและเยาวชนเข้ามาในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้ใหญ่ด้วยทำให้เด็กเยาวชนได้เห็นถึงสถานการณ์และสภาพปัญหาไปพร้อมกับผู้ใหญ่ และควรเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับการจับพิกัด GPS (Global Positioning System) เพื่อทำแผนที่ทางน้ำไหลผ่านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ทำให้เด็กเรียนรู้การนำเทคโนโลยีใหม่มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

2.3 ผลักดันแผนการจัดการน้ำสู่ระดับนโยบาย

ทีมวิจัยควรกำหนดให้หน่วยงานรัฐและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ต้น ทำให้เห็นสถานการณ์ ปัญหาาร่วมกัน และมีส่วนร่วมกับชาวบ้านทำแผนการจัดการน้ำชุมชน ทำให้แผนฯ มีโอกาสถูกผลักดันไปสู่ระดับนโยบายและปฏิบัติได้จริง เป็นแผนจากล่างขึ้นบน หรือแผนที่เกิดจากความต้องการของประชาชน จากที่มักเป็นแผนจากบนลงล่าง หรือแผนที่กำหนดโดยฝ่ายนโยบายเพื่อให้ประชาชนนำเอาไปปฏิบัติ

2.4 พบปะสม่ำเสมอ

มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้สม่ำเสมอ โดยทีมวิจัยกำหนดตารางพบปะระหว่างเครือข่ายคนทำงานท้องถิ่นจากพื้นที่ต่าง ๆ เป็นประจำทุกเดือน หมุนเวียนสลับไปจัดในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ เนื่องจากเรื่องทรัพยากรน้ำมีความเกี่ยวข้องกันในหลายพื้นที่ การขับเคลื่อนเฉพาะพื้นที่ของตนเองอาจทำให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเบ็ดเสร็จ การเป็นเจ้าภาพเพื่อพบปะทีมวิจัยชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ ต้องหาคนกลางที่ได้รับความเชื่อถือ จึงจะทำหน้าที่นี้ได้ดี

สำหรับแก่นของการทำกิจกรรมพบปะเครือข่ายคนทำงานท้องถิ่นได้ให้แต่ละพื้นที่นำเสนอความก้าวหน้าของการทำงาน เพื่อกระตุ้นให้ทำกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มการทำงาน และติดตามการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อย่างใกล้ชิด ซึ่งจะทำให้แต่ละพื้นที่มีโครงการอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ตามมา

2.5 ก้าวแห่งความยั่งยืน

การคิดจากล่างขึ้นบน หรือการคิดจากชาวบ้านสู่การกำหนดนโยบายประเทศของรัฐ จะต้องนำกระบวนการฝึกอบรมมาเสริมด้วย เพื่อพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นนักวิจัยในอนาคตที่สามารถคิด วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ รวมถึงมีขีดความสามารถในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ สำหรับรูปแบบการอบรม ทีมวิจัยควรเติมทั้งองค์ความรู้ที่เป็นเทคนิคใหม่ ๆ การอบรมทักษะ และกระบวนการคิด โดยทำพร้อมกันทุกภาคส่วนทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และส่วนราชการในท้องถิ่น ให้เรียนรู้ร่วมกัน สำหรับการจัดอบรมทักษะและกระบวนการคิด เน้นทักษะการมองโลกเชิงนิเวศวิทยาหรือเชิงระบบ (system thinking) เพื่อให้มองทุกมิติที่เกี่ยวข้องอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (integration) ทำให้ทุกภาคส่วนเห็นความเชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ ตามทฤษฎีผีเสื้อกระพือปีก หรือ เต็ดดอกไม้สะเทือนถึงดวงดาว ก่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนและมองอย่างเชื่อมโยงเป็นระบบ ทำให้ทุกคนเห็นว่าทุก ๆ การกระทำของตนเองที่ส่งผลเสีย จะมีผลไปถึงเรื่องอื่น ๆ และพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย อาทิ การปล่อยน้ำเสีย ที่สร้างผลกระทบในวงกว้าง เป็นต้น

สุกิดิยา บุญหลาย, ศิวัช ศรี โภคางกุล (สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2560) เรื่องแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรยั่งยืนกรณีศึกษา : ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สถานการณ์น้ำไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นกับนานาประเทศ เนื่องจาก ทรัพยากรน้ำขาดแคลน ในขณะที่ความต้องการใช้น้ำเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ เช่นการสร้างเขื่อน ทำได้ยากขึ้นเนื่องจากต้องคำนึงต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์ ความคุ้มค่า และผลกระทบทางด้าน สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการก่อสร้าง ในอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยได้ใช้แนวทางการพัฒนาประเทศ ที่มุ่งเน้นการ พัฒนาด้านเศรษฐกิจ แต่ขาดการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำ ขาดการคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติทาง ธรรมชาติที่รุนแรงเกิดขึ้นกับประเทศไทยบ่อยครั้ง (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2544) การกำหนดนโยบายด้านการบริหารจัดการน้ำได้ยึดหลักแนวทาง จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ที่ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมีการน้อมนำแนวทางตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงและยั่งยืน

โดยเฉพาะภาคเกษตรที่ได้นำแนวทางนี้มาประยุกต์ใช้ทั้งในระดับเกษตรกรรายครัวเรือน และชุมชน เพื่อให้ เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ การกำหนดแนวทางตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ใช้องค์ความรู้ที่ทันสมัยมาใช้ในการเกษตร เพื่อเป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และให้

เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคง(คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2554) สอดคล้องกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12(พ.ศ.2560 – 2564) ที่ยังคงยึดหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน และยึดหลัก คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มาใช้ เป็นหลัก ในการขับเคลื่อนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ในส่วนประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ การปรับตัวของเกษตรกรให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสร้างความ มั่นคงทางด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำ และเร่งแก้ไขวิกฤติ ด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมให้ ประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) สถานการณ์อุทกภัยและภัยแล้งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในอดีตเกิดน้ำท่วมจากปริมาณน้ำที่มีมากเกินไปซึ่งได้รับอิทธิพลจากพายุไต้ฝุ่นทะเลจีนใต้ ที่ทำให้ฝนตกหนักโดยเฉลี่ยแล้วเกิดขึ้น 2 ครั้งต่อปี แต่ ในระยะหลังนี้ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่ยาวนานถึง 2 เดือน นอกจากอิทธิพลของพายุไต้ฝุ่น แล้วการบริหารจัดการน้ำ ก็มีผลต่อการเกิดน้ำท่วมเนื่องจากสภาพพื้นที่ราบลุ่ม เกิดน้ำท่วมขังได้ง่าย ส่วนสภาพภัยแล้งเกิด จากการขาดแคลนน้ำต้นทุนซึ่งส่วนใหญ่เกิดบริเวณตอนบนของแม่น้ำ โดยเฉลี่ยแล้วจะเกิด 1-2 ครั้ง ต่อปี ซึ่งมักเกิดตอนที่ฝนทิ้งช่วงระยะเวลายาวนานประมาณเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม และช่วง เดือนมีนาคมถึง เมษายน และแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรมีจำกัดต่อกำลังการเกษตรที่เพิ่มขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพและผลผลิต ทางการเกษตรตกต่ำ ช่วงที่เกิดภัยแล้งประชาชนแต่ละครัวเรือนก็มีการปรับตัวในการใช้ชีวิตที่แตกต่างกันบางส่วนได้ เดินทางออกนอกพื้นที่

บริหารจัดการน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ช่วยประหยัดน้ำ และยังลดต้นทุนใน ภาคเกษตร เป็นที่ทราบกันดีว่า ประเทศไทยของเรานั้น เป็นแผ่นดินทองของการทำการเกษตร เพราะดินดี น้ำดี มีโอกาสรับลมฝนตลอดทั้งปี และถึงแม้ประเทศไทยจะไม่เคยขาดฝน แต่ก็ยังมี จุดอ่อนในเรื่องการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่เพื่อควบคุมน้ำให้มีประสิทธิภาพเพื่อให้เพียงพอต่อ ภาคการเกษตร ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้เหล่าเกษตรกรรุ่นใหม่ จำเป็นต้องหันมาหาวิธีการจัดการน้ำโดย การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เพื่อให้ระบบการทำเกษตรมีน้ำใช้หมุนเวียนใช้ในการเกษตรได้ ตลอดทั้งปี

รูปแบบการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ถือเป็นแขนงหนึ่งในการบริหารจัดการน้ำที่ เกษตรกรไทยนิยมก่อสร้างกันเพื่อใช้กักเก็บน้ำ มีหลายประเภท โดยมีรายละเอียดงานของแต่ละ ประเภท ดังนี้

1. ฝ่ายทดน้ำ คือ การขุดก่อสร้างฝาย ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างปิดขวางทางน้ำไหล เพื่อใช้ทด น้ำที่ไหลมาให้มีระดับสูงขึ้น จนสามารถผันน้ำเข้าไปตามคลองหรือคูส่งน้ำของเกษตรกร เพื่อใช้ ในพื้นที่เพาะปลูกตามบริเวณใกล้แหล่งน้ำ

2. อ่างเก็บน้ำ หรือ เขื่อนเก็บกักน้ำ คือ การสร้างบริเวณ หรือแหล่งเก็บน้ำที่ไหลมาตามร่องน้ำ หรือลำน้ำจากธรรมชาติ โดยการก่อสร้างเขื่อนปิดกั้นระหว่างหุบเขา หรือเนินสูง เพื่อเก็บกักน้ำรวมไว้ในระหว่างหุบเขา หรือเนินสูงนั้น จนเกิดเป็นแหล่งเก็บน้ำที่มีขนาดต่างๆ กัน โดยเรียกเขื่อนกั้นน้ำนี้ว่า "เขื่อนเก็บกักน้ำ"

3. สระเก็บน้ำ คือ การสร้างแหล่งเก็บขังน้ำฝน น้ำท่า หรือน้ำที่ไหลออกมาจากดิน ด้วยการขุดดินให้เป็นสระสำหรับเก็บขังน้ำ โดยมีขนาดความยาว ความกว้าง และความลึกของสระ ตามจำนวนน้ำที่ต้องการจะเก็บไว้ใช้งาน

4. คลองส่งน้ำ คือ การสร้างทางน้ำที่ขุดหรือก่อสร้างขึ้น เพื่อนำน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ จากอ่างเก็บน้ำ และจากแหล่งน้ำด้านหน้าฝาย หรือหน้าเขื่อนระบายน้ำ แจกจ่ายไปยังพื้นที่เพาะปลูก หรือบริเวณที่ต้องการน้ำ ซึ่งคลองส่งน้ำทุกสายจะมีแนวไปตามบริเวณที่สูง ซึ่งสามารถส่งน้ำให้กับพื้นที่ที่ต้องการน้ำทั้งหมดได้ โดยคลองที่สร้างจะมีขนาดและสัดส่วนพื้นที่รูปตัดขวางของตัวคลอง และควรมีขนาดใหญ่พอที่จะส่งน้ำในปริมาณที่ต้องการ และมีระดับน้ำในคลองสูงเพื่อการส่งน้ำออกไปยังบริเวณที่ต้องการน้ำได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ บริเวณคลองส่งน้ำทุกสาย จะต้องสร้างอาคารประเภทต่างๆ ตามความเหมาะสม เพื่อใช้ควบคุม และบังคับน้ำให้สามารถส่งไปตามคลอง จนถึงพื้นที่ทุกแห่งที่ต้องการ

5. การขุดลอกหนองและบึง เป็นงานขุดลอกดินในหนองและบึงธรรมชาติที่ตื้นเขิน ให้มีความลึกจนสามารถเก็บน้ำได้เพิ่มมากขึ้น

6. การสูบน้ำ เป็นงานสูบน้ำจากแหล่งน้ำ ให้สูงขึ้นถึงระดับพื้นดิน ที่สามารถส่งน้ำต่อไปตามคลองส่งน้ำ ให้กับพื้นที่เพาะปลูก แหล่งน้ำดังกล่าวอาจเป็นแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง และอ่างเก็บน้ำ ซึ่งจะต้องมีน้ำเพียงพอให้สูบน้ำไปใช้งานได้ ในเวลาที่ต้องการ

ในการเลือกประเภทงานพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ต้องมีการศึกษาวิจัยการบริหารจัดการน้ำและข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการใช้น้ำ ศึกษาสภาพแหล่งน้ำธรรมชาติ และตรวจสอบภูมิประเทศ ในบริเวณที่จะก่อสร้างงานพัฒนาแหล่งน้ำให้ถูกต้อง ตามหลักการบริหารจัดการน้ำก่อนเสมอ เพื่อประกอบการพิจารณาว่า สมควรเลือกสร้างงานพัฒนาแหล่งน้ำประเภทใด จึงจะมีความเหมาะสม และได้ประโยชน์ตามที่ต้องการ

ความต้องการใช้น้ำ ประกอบด้วย

1. ความต้องการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูก สามารถวิเคราะห์ได้จากปริมาณน้ำที่พืชใช้เพื่อการเจริญเติบโต โดยพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกนั้นอาจได้รับน้ำดังกล่าวจากน้ำฝน รวมกับน้ำที่จัดหาเพิ่ม จากการบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น หรือใช้แต่น้ำ ที่ได้มาจากงานพัฒนาแหล่งน้ำ ที่สร้างขึ้นเพียงอย่างเดียว ซึ่งปริมาณดังกล่าวเป็นน้ำ ที่พืชใช้ เพื่อการเจริญเติบโต

ในแปลงเพาะปลูก รวมกับน้ำที่สูญเสีย เนื่องจากการรั่วซึมลงในดิน และที่ไหลออกจากแปลงปลูกพืชไปตามผิวดินด้วย

2. ความต้องการน้ำในนาข้าว ต้นข้าวที่ปลูกในระยะแรก ต้องการน้ำจำนวนไม่มาก แต่จะมีความต้องการน้ำเพิ่มมากขึ้นๆ จนต้องการน้ำมากที่สุด ในระยะที่ต้นข้าวออกรวง จนถึงระยะที่เมล็ดข้าวเริ่มแก่ จึงระบายน้ำออก การทำนาในประเทศไทย จึงจำเป็นที่จะต้องมีการบริหารจัดการน้ำ เพื่อการปลูกข้าว

3. ความต้องการน้ำสำหรับ พืชไร่ ผัก และต้นไม้ผล มีความต้องการน้ำมากหรือน้อย ในปริมาณ แตกต่างกัน นอกจากนั้น แต่ละช่วงของการเจริญเติบโตสำหรับพืชต่างๆ ก็ต้องการน้ำในอัตราไม่เท่ากัน นั่นคือ ระยะแรกปลูก พืชมีความต้องการน้ำน้อย และจะต้องการเพิ่มมากขึ้น จนต้องการน้ำมากที่สุด เกษตรกรจึงต้องวางแผนการจัดการน้ำและพัฒนาแหล่งน้ำให้เหมาะสม

4. ความต้องการน้ำสำหรับเลี้ยงปลา แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรส่วนใหญ่ใช้เป็นที่เลี้ยงปลาได้ เช่น อ่างเก็บน้ำ สระเก็บน้ำ รวมทั้งหนองและบึง ที่ขุดแล้วมีน้ำตลอดปี ในช่วงปลายฤดูแล้ง หรือก่อนที่จะมีน้ำท่าไหลลงมาให้เก็บกักใหม่ ควรกำหนดให้แหล่งน้ำมีความลึกไม่น้อยกว่า 1 เมตร เพื่อที่ปลาจะได้มีชีวิต และเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องไปได้ดี

5. ความต้องการน้ำเพื่อการเลี้ยงสัตว์ ในท้องถิ่นที่สัตว์เลี้ยงขาดแคลนน้ำเป็นประจำ งานพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ควรพิจารณาปริมาณน้ำสำหรับใช้เลี้ยงสัตว์ด้วย ตามเกณฑ์โดยประมาณ คือ วัวและควายต้องการน้ำตัวละประมาณ 50 ลิตรต่อวัน หมูตัวละประมาณ 20 ลิตรต่อวัน และไก่ตัวละประมาณ 0.15 ลิตรต่อวัน เป็นต้น

6. ความต้องการน้ำของราษฎรในหมู่บ้าน และตำบล ซึ่งขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง ราษฎรมักขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค งานพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ที่จะสร้างอยู่ในบริเวณใกล้กับหมู่บ้าน จึงมีประโยชน์อย่างยิ่งแก่ราษฎรในชนบท ซึ่งจะมีน้ำ เพื่อการใช้สอยได้ตลอดทั้งปี โดยทั่วไปราษฎรในชนบทที่ขาดแคลนน้ำ จะต้องการน้ำประมาณวันละ 60 ลิตร ต่อคน

สภาพแหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่เหมาะสม สำหรับงานพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแต่ละประเภท มีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้ 1) แหล่งน้ำที่ควรสูบน้ำไปใช้ ได้แก่ แหล่งน้ำที่มีน้ำตลอดปี หรือมีน้ำให้สูบขึ้นมาใช้ เมื่อต้องการ เช่น อ่างเก็บน้ำ ในกรณีสูบน้ำขึ้น ไปใช้เพาะปลูกในบริเวณของอ่างเก็บน้ำ และ ลำน้ำต่าง ๆ ซึ่งมีน้ำไหลในฤดูแล้งเพาะปลูก เป็นต้น 2) แหล่งน้ำที่ควรสร้างสระเก็บน้ำ เป็นแหล่งน้ำบนผิวดินเช่นเดียวกับอ่างเก็บน้ำ แต่สระเก็บน้ำเป็นงานขนาดเล็ก ซึ่งเก็บน้ำได้น้อย ตามจำนวนดินที่ขุดขึ้นไปจากสระ จึงไม่ต้องการแหล่งน้ำบนผิวดินที่เป็นลำธาร หรือลำห้วย เหมือนกับงานอ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำที่ควรเลือกสร้างงานสระเก็บน้ำ ได้แก่ ร่องน้ำขนาดเล็กบริเวณพื้นที่ลาดเอียง ซึ่งมีน้ำไหลลงสู่ที่ต่ำ พื้นที่ราบ พื้นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมเป็นครั้งคราว ตลอดจน

พื้นที่บริเวณที่มีระดับน้ำใต้ผิวดินอยู่ตื้น 3) แหล่งน้ำที่ควรสร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นแหล่งน้ำบนผิวดิน ประเภทลำน้ำ ได้แก่ ลำน้ำ ที่มีน้ำไหลตลอดปี มีน้ำไหลเฉพาะในฤดูฝน หรือลำน้ำ ซึ่งไม่มีน้ำไหล ในฤดูแล้ง อ่างเก็บน้ำที่สร้าง จะเก็บน้ำที่ไหลลงมาในตอนช่วงฤดูฝน ให้เป็นแหล่งน้ำสำรอง สำหรับใช้เพื่อการเกษตรได้ ทั้งในฤดูฝน และฤดูแล้ง 4) แหล่งน้ำที่ควรสร้างฝายทดน้ำ ได้แก่ ลำน้ำ ลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปี หรือเกือบตลอดปี โดยฝายจะมีโอกาสทดและผันน้ำไปใช้ เพื่อเพาะปลูก พืชได้ตลอดเวลาที่ต้องการ และเมื่อลำน้ำสายใดไม่มีน้ำไหลตลอดเวลา หรือเกือบทั้งปี ถ้าหากภูมิ ประเทศไม่สามารถสร้างเป็นอ่างเก็บน้ำได้แล้ว ที่ลำน้ำดังกล่าวก็ควรพิจารณาสร้างเป็นฝายแทน ซึ่ง จะสามารถทดน้ำไปใช้ในการเพาะปลูกได้ 5) แหล่งน้ำที่ควรสร้างคลองส่งน้ำ เป็นแหล่งน้ำบนผิวดิน ประเภทต่าง ๆ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำถาวรมีน้ำให้ใช้ตลอดปี แหล่งน้ำด้านหน้าฝาย และเขื่อนระบายน้ำ และลำน้ำขนาดใหญ่ ที่มีน้ำไหลมากในฤดูกาลเพาะปลูก จนมีระดับเสมอ ตลิ่งหรือใกล้เคียงกับตลิ่งทุกปี 6) แหล่งน้ำที่ควรขุดลอก ได้แก่ หนองและบึง ที่มีสภาพตื้นเขิน จน เก็บขังน้ำตอนช่วงฤดูฝนไว้ได้ไม่มากเท่าที่ควร และเป็นเหตุให้น้ำที่เก็บไว้มีไม่พอใช้ในฤดูแล้ง

4. การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชนตามแนวพระราชดำริ

การดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชนตามแนวพระราชดำริซึ่งปัจจุบันมีการ ส่งเสริมรูปแบบการจัดการน้ำโดยชุมชนตามแนวพระราชดำริกระจายไปทั่วทุกภูมิภาค การจัดการ ทรัพยากรน้ำชุมชนดังกล่าวได้แบ่งผู้รับผิดชอบ 3 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

1. สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์กรมมหาชน) หรือ สสนท. ทำหน้าที่ บริหาร โครงการ และถ่ายทอดวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านการจัดการน้ำ
2. เครือข่าย ประกอบด้วยเครือข่ายความร่วมมือ และเครือข่ายความรู้และวิชาการ ทำหน้าที่ ประสานงาน และปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน
3. ชุมชนประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และคณะกรรมการน้ำชุมชน/หมู่บ้าน ทำหน้าที่ดำเนินงาน โครงการ กลไกความร่วมมือของเครือข่าย และชุมชน ทั้งเครือข่ายวิชาการ เครือข่ายความร่วมมือ ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการจัดตั้งกลุ่มเป็นนิติกรบุคคล รวมทั้งจัดทำบันทึกข้อตกลงในการทำงานที่ชัดเจน ระบุหน้าที่รับผิดชอบ เพื่อร่วมกันดำเนิน โครงการจัดการน้ำชุมชน ฯ

การดำเนินงานบริหารจัดการน้ำชุมชน ประกอบด้วย

1. จัดตั้งคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชน ซึ่งองค์ประกอบของคณะกรรมการ ได้แก่ ชุมชน อปท. และหน่วยงานเครือข่าย (ตามความเหมาะสม) ร่วมกันกำหนดอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบของคณะกรรมการน้ำชุมชน และมีการจัดทำระเบียบ กฎ และกติกาชุมชน

2. สำรวจและจัดเก็บข้อมูลของแหล่งน้ำในชุมชนเบื้องต้น ได้แก่ น้ำต้นทุนโดยการสำรวจพื้นที่แหล่งน้ำชุมชน จัดทำแผนที่แหล่งน้ำชุมชน ข้อมูลปริมาณอุทกวิทยา (ปริมาณน้ำท่า ปริมาณน้ำฝน) วิถีดูแลสภาพน้ำ การใช้น้ำเพื่อดูปริมาณความต้องการการใช้น้ำในพื้นที่ ข้อมูลการใช้น้ำด้านเกษตรกรรม ข้อมูลการใช้น้ำด้านการอุปโภคบริโภค ข้อมูลการใช้น้ำด้านการเลี้ยงสัตว์ ระบบการใช้น้ำ และส่งน้ำในพื้นที่ บัญชีน้ำชุมชน (ตารางการติดตามสถานการณ์น้ำ)

3. ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการจัดการความรู้ ในการจัดการความรู้ต้องมีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ภายใน นอกในการจัดการดิน น้ำ ป่า พืช สัตว์ ความรู้ในการผลิตแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ 3 ชั้น ความรู้ด้านการตลาด กระบวนการคิด และการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ เช่น การเก็บข้อมูล การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปข้อมูล การนำข้อมูลไปใช้เพื่อการชี้ปัญหาและวางแผนแนวทางแก้ไข สรุปผลการเปลี่ยนแปลง ส่วนการใช้เทคโนโลยี มีการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ระบบการจัดเก็บข้อมูลน้ำ แผนที่ภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายจากดาวเทียม เครื่องจับพิกัดภูมิศาสตร์ (GPS) ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) โปรแกรมวิเคราะห์ด้านสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Quantum GIS, QGIS) โปรแกรมคอมพิวเตอร์พื้นฐาน เช่น Microsoft Excel คอมพิวเตอร์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ส่วนระบบข้อมูลพื้นฐานชุมชน เช่น บัญชีครัวเรือน บัญชีการผลิต บัญชีราคาผลผลิตเพื่อการวางแผนทางการตลาด

4. บริหารจัดการน้ำโดยการใช้หลักง่าย ๆ เช่น 1) หาน้ำได้ โดยการจัดเก็บข้อมูลแหล่งน้ำ ปริมาณน้ำ ปริมาณฝนในชุมชน จัดการข้อมูลเป็นระบบ ระบุปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไข ไปสู่การหาแหล่งน้ำสำรองในชุมชน จัดการข้อมูลเป็นระบบ ระบุปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไข ไปสู่การหาแหล่งน้ำสำรองในชุมชน 2) เก็บน้ำไว้ เป็นการเก็บน้ำสำรองในช่วงน้ำหลากและน้ำท่วมไว้ในแหล่งกักเก็บน้ำ เช่น สระน้ำแก้มลิง สระน้ำประปา ไร่นา หรือบ่อน้ำ เพื่อการใช้อุปโภค-บริโภค และการเกษตร 3) ใช้น้ำเป็น เช่น วางแผนการใช้น้ำทั้งอุปโภค-บริโภคและเกษตรที่มีการสอดคล้องกับปริมาณน้ำที่มีการจัดการข้อมูล วิเคราะห์สมดุลน้ำ ดำเนินงานทฤษฎีใหม่ และ 4) จัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการบริหารจัดการน้ำและปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอสำหรับอุปโภค-บริโภค และการเกษตรอย่างต่อเนื่อง

5. บริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ การจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลย

เดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 นับเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็ง และความมั่นคงในการจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศไทยซึ่งประเทศไทยมีชุมชนมากกว่าหกหมื่นชุมชน จึงนับเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสนับสนุนให้มีการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพ และประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชน การสนับสนุนให้ท้องถิ่นมีระบบบริหารจัดการตามแนวพระราชดำรินำไปสู่การพึ่งพาตนเอง ด้านทรัพยากรน้ำ รวมถึงเชื่อมโยงแนวทางการบริหารจัดการน้ำไปสู่ชุมชนอื่น ๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายการทำงานที่มีกระบวนการคิด ไตร่ตรอง ตัดสินใจ และลงมือทำร่วมกัน ภายใต้การบริหารจัดการของชุมชนและเพื่อนบ้านร่วมทั้งประสานการพัฒนา กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ จะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาการจัดการอย่างยั่งยืนในที่สุด โดยมีลักษณะในการบริหารจัดการน้ำชุมชน ดังนี้

5.1 การบริหารจัดการน้ำชุมชน-พื้นที่น้ำแล้งและน้ำหลาก

ประเทศไทยแม้จะมีปริมาณน้ำต้นทุนอยู่มาก แต่ไม่สามารถเก็บกักหรือนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศต้องประสบกับปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วมซ้ำซากเป็นประจำทุกปี วิธีบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนในพื้นที่แล้ง และน้ำหลากที่สำคัญ คือ พัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำเวลาน้ำหลาก หรือน้ำฝน และเป็นแหล่งสำรองน้ำไว้ใช้ในเวลาน้ำแล้ง การพัฒนาแหล่งน้ำ ทำได้หลายวิธี เช่น 1) ขุดลอกหนอง บึง หรือแหล่งน้ำ อื่น ภายในชุมชนเพื่อเพิ่มปริมาณการกักเก็บน้ำ 2) จัดทำสระเก็บน้ำตามการจัดพื้นที่ตามทฤษฎีใหม่ (30-30-30-10) ด้วยการจัดการแหล่งน้ำและที่ดินเพื่อแก้ปัญหาความแห้งแล้ง ดินเสื่อมสภาพ โดยเริ่มจากชาวบ้านทำการขุดสระ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตรตลอดปีในพื้นที่ของตน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการร่วมกับแนวทางพระราชดำริทฤษฎีใหม่ 3) ปรับปรุงสภาพ ลำน้ำ เพื่อเวลาน้ำหลาก น้ำไหลผ่านสะดวกช่วยลดน้ำหลาก 4) จัดทำพื้นที่แก้มลิงหรือพัฒนาพื้นที่ลุ่มเพื่อกักเก็บน้ำ เพื่อพัฒนาพื้นที่เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำหลาก และสำรองน้ำไว้ใช้เวลาน้ำแล้ง 5) จัดทำระบบน้ำในพื้นที่ เช่น ประตูละบายน้ำทางส่งน้ำจากเขื่อนกักเก็บน้ำ ตัวอย่าง เช่น บริหารจัดการน้ำแล้งและน้ำหลากในบ้านลุ่มทองจากพื้นที่ที่เคยแห้งแล้งเมื่อปี 2550 กลายเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ในปัจจุบัน

5.2 การบริหารจัดการน้ำชุมชน-พื้นที่ป่าต้นน้ำ

เนื่องจากปัจจุบันพื้นที่ต้นน้ำจำนวนมากทั่วทุกภาคของประเทศไทยเกิดความเสื่อมโทรมจากการตัดไม้ทำลายป่า เผาป่า บุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อนำที่ดินมาใช้เพื่อการเกษตร หรือการทำไร่เลื่อนลอยเป็นเหตุให้เกิดการกัดเซาะหน้าดิน และทำลายอินทรีย์วัตถุในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำจนดินเสื่อมสภาพ น้ำฝนที่เคยไหลซึมลงไปเก็บสะสมอยู่ในดินมีปริมาณลดลงกว่าเดิม ฝนตกถึงพื้นที่ชะผิวดินเกิดน้ำท่วมฉับพลันและการพังทลายของหน้าดินตามมา ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของ

คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง แนวพระราชดำริในการบริหารจัดการน้ำมีหลายวิธี เช่น 1) สร้างป่าเปียก นับเป็นทฤษฎีการอนุรักษ์การฟื้นฟูป่าไม้ โดยใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลา ไฟป่าจึงเกิดได้ยากและช่วยฟื้นฟูป่าไม้ที่ได้ผลยิ่ง ดังนั้นป่าเปียก หมายถึง ป่าที่มีน้ำให้ความชุ่มชื้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการสร้างป่าเปียก เป็นการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับป่าและป้องกันไฟป่าได้ดี จึงนิยมสร้างป่าเปียกในเขตป่าพรุ เช่น ป่าพรุควนเคร็ง เป็นต้น 2) สร้างภูเขาป่า หมายถึง ภูเขาที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ซึ่งปกคลุมดินในอัตราที่หนาแน่นที่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศแต่ละแห่ง 3) สร้างฝายขนาดเล็ก บริเวณลำธารบนภูเขา ด้วยการสร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำในเขตต้นน้ำลำธาร เพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวาง อันจะช่วยฟื้นฟูสภาพป่าในบริเวณที่สูงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นวิธีที่จะทำให้กลายเป็น “ภูเขาป่า” ในอนาคต ซึ่งฝายเล็ก ๆ ที่นิยมสร้างก็จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศและบริบทพื้นที่ เช่น พื้นที่ต้นน้ำนิยมสร้างด้วยหิน พื้นที่กลางน้ำสร้างด้วยกระสอบทราย เป็นต้น 4) สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นและฝายดักตะกอน คือ สิ่งก่อสร้างขวางกั้นทางเดินของลำน้ำซึ่งปกติมักจะกั้นห้วย ลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ และหากช่วงที่น้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลง และกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหลลงไปในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง ตัวอย่างเช่น ความสำเร็จของวนเกษตรยั่งยืนของชุมชน ห้วยปลาหลด จังหวัดตาก

5.3 เศรษฐกิจชุมชน วัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจของการบริหารจัดการน้ำชุมชน คือ

ให้ชุมชนมีความมั่นคง เกิดผลผลิต เพิ่มมีผลผลิตนอก ฤดูกาล รายได้สม่ำเสมอซึ่งแนวพระราชดำริ ที่จะช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคง ด้านเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่

คู่มือการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวทางพระราชดำริ ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2017) ได้ให้แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำ แบ่งขั้นตอนให้เข้าใจง่ายมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. หาน้ำได้ โดยการจกเก็บข้อมูลน้ำ ปริมาณน้ำ ปริมาณฝนในชุมชน จัดการข้อมูลเป็นระบบ ระบุปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไข ไปสู่การหาแหล่งน้ำสำรองในชุมชน
2. เก็บน้ำไว้ โดยการเก็บสำรองน้ำหลาก น้ำท่วมไว้ในแหล่งกักเก็บน้ำ เช่น สระน้ำ แก้มลิง สระน้ำในไร่นา หรือบ่อน้ำ เพื่อไว้ใช้อุปโภค-บริโภค และการเกษตร
3. ใช้น้ำเป็น โดยวางแผนการใช้น้ำทั้งเพื่ออุปโภค-บริโภค และการเกษตรที่สอดคล้องกับปริมาณน้ำที่มี จัดการข้อมูล วิเคราะห์สมดุลน้ำ ดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่
4. จัดการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการบริหารจัดการน้ำและปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ สำหรับอุปโภค-บริโภค และการเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปี

การจัดการน้ำประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญคือ

1. การจัดการน้ำให้มีแหล่งน้ำเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตและการพัฒนาต่าง ๆ
2. การจัดสรรและการใช้น้ำที่มีอย่างมีประสิทธิภาพและยุติธรรม
3. การอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร อนุรักษ์น้ำและแหล่งน้ำ
4. การบรรเทาแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่เป็นเหตุทำให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน
5. การแก้ไขปัญหาคูณภาพน้ำ

การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรดังกล่าว สรุปได้ว่าเป็นการคิดค้นรูปแบบการกักเก็บน้ำให้สอดคล้องกับภูมิสังคม บริบทพื้นที่โดยให้น้ำเพียงพอสำหรับการเกษตร และใช้ประโยชน์ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอสระหวัด จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ชิษณุวัฒน์ มณีศรีจำ รายงาน สวก. (14 กุมภาพันธ์ 2562) การบริหารจัดการชุดโครงการวิจัย การจัดการน้ำชุมชน การวิจัยการจัดการน้ำชุมชน นับเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องการบริหารจัดการทั้งด้านปริมาณและคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ชุมชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการน้ำชุมชนให้มีความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยคำนึงถึงความเป็นจริงและสามารถปฏิบัติได้ มีการใช้ข้อมูลในการตัดสินใจอย่างรอบด้าน เจือจางสำคัญ คือ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องเข้าใจรากเหง้าแห่งปัญหาอย่างแท้จริง สร้างกลไกการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินงานแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติ จึงจะเกิดผลเชิงรูปธรรมและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม การดำเนินการวิจัย การจัดการน้ำชุมชน ทีมวิจัยต้องมองย้อนกลับไปทบทวนถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตว่าล้วนผูกพันสายใยชีวิตกับคำว่า “แหล่งน้ำ” ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามบริบท เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง แพรก ลำปะโด แม่น้ำ เป็นต้น คนไทยกับแหล่งน้ำ จึงพึ่งพาในมิติที่หลากหลายทั้งด้านคมนาคมขนส่ง ศิลปวัฒนธรรมที่ถาโถมเข้ามา บทบาทของแหล่งน้ำได้ถูกลดทอนคุณค่าไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ คนส่วนใหญ่มองและให้คุณค่าแหล่งน้ำ เป็นเพียงที่อยู่ ที่เก็บ เส้นทางผ่าน เส้นทางลำเลียงน้ำ เท่านั้น คุณค่าและความหมายของแหล่งน้ำ ที่มีความสำคัญผูกพันทางคติ ความเชื่อ จิตใจ เฉกเช่นในอดีตที่ผ่านมาได้ถูกลดทอนลงไป ส่งผลให้การบำรุงดูแลรักษา “แหล่งน้ำ” ก็ถูกลดทอน

คุณค่าลงไปด้วยเช่นกัน จุดเริ่มต้นของโครงการจัดการจัดการน้ำชุมชน ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้นั้นจะต้องเริ่มจากการศึกษาข้อมูลและเข้าใจบริบทพื้นที่ โดยผู้คนในชุมชนต้องลุกขึ้นมาศึกษาข้อมูลด้วยตนเองและต้องได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ถึงแม้จะมีการดำเนินการวิจัยด้วยคนในชุมชนเองแล้วในบางครั้งข้อมูลในชุมชนเพียงส่วนเดียวอาจยังไม่เพียงพอสำหรับการตัดสินใจกำหนดทางเลือกทางออกในการจัดการน้ำของชุมชน ในการวิจัยจึงต้องเชื่อมโยงความรู้ในท้องถิ่น ความรู้ทางวิชาการจากภายนอกเข้ามาหนุนช่วย อันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายนักวิจัย “การจัดการน้ำชุมชน” ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานระหว่างชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการเก็บรวบรวม สรุปลวิเคราะห์ และนำข้อมูลไปสู่การจัดการความมั่นคงด้านน้ำร่วมกัน โดยผสมผสานความรู้ทางวิชาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปลการวิจัยการจัดการน้ำชุมชนเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน นักวิชาการ หน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล สรุปลวิเคราะห์ข้อมูล และนำข้อมูลไปสู่การจัดการโดยผสมผสานทางวิชาการ กับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฐกร กาญจนจิระเดช และคณะ (มิถุนายน 2561) ศึกษาเรื่องรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของจังหวัดอุทัยธานี ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาสภาพปัญหาของการบริหารจัดการน้ำ ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ ศึกษาแนวผันน้ำแหล่งเก็บกักน้ำเพื่อบรรเทาอุทกภัยและแก้ปัญหาวิกฤตการณ์จากการขาดแคลนน้ำ ศึกษาข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำสู่ความยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดอุทัยธานี และผลักดันผลการศึกษาศู่การกำหนดนโยบายการพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน วิธีการศึกษาคือ สัมภาษณ์กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) จากผู้บริหารภาครัฐ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำของจังหวัดอุทัยธานี ผู้วิจัยกำหนดจำนวน 18 คน และภาคประชาสังคม หมายถึงตัวแทนชุมชน ตัวแทนประชาชนโดยเลือกแบบเจาะจง ตำบลละ 1 คน มีการกำหนดเครื่องมือ (แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม) มีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) เป็นกระบวนการในการทำให้ข้อมูลที่สำรวจรวบรวมมีความถูกต้องและแม่นยำมากขึ้น ซึ่งเทคนิคสามเส้ามีจุดกำเนิดจากการวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้เพื่อเสริมความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของการวิจัย เทคนิคสามเส้ามีองค์ประกอบดังนี้ 1) ใช้กลุ่มนักวิจัยแบบสหวิชาการ สมาชิกในกลุ่มวิจัยประกอบด้วย ผู้มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญจากต่างสาขาเพื่อให้สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางการศึกษาได้ครอบคลุมทุกแง่มุมอย่างลึกซึ้ง เป็นการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน 2) มีความหลากหลายของแหล่งข้อมูล โดยใช้ข้อมูลจากหลากหลาย ทั้งจากบุคคล เหตุการณ์ และสถานที่ โดยเน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ มากกว่าข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ

จะตรวจสอบและยืนยันซึ่งกันและกันเพื่อประกันความเชื่อถือได้ 3) มีความหลากหลายของเทคนิคในการเก็บข้อมูล ใช้การเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน เช่นการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ แบบสังเกตแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของจังหวัดอุทัยธานี ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1) สภาพปัญหาในปัจจุบันของการบริหารจัดการน้ำจังหวัดอุทัยธานี ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำของจังหวัดอุทัยธานีตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนตามเกณฑ์ที่กำหนดในภาพรวมมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง แต่มีส่วนร่วมในการดำเนินการมากที่สุด รองลงมาเป็นการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำของจังหวัดอุทัยธานี ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนของทุกภาคส่วน ผลการวิจัยพบว่าปัญหาด้านการบริหารจัดการน้ำตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนประชาชนไม่ให้ความสำคัญกับการประชุมกลุ่ม องค์กรหรือกลุ่มผู้ใช้น้ำไม่มีประสิทธิภาพในด้านการบริหารจัดการน้ำ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างความตระหนักให้กับประชาชนต่อการจัดการน้ำเพิ่มขึ้น สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริการการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน จังหวัดอุทัยธานี ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการศึกษา คือ การสัมภาษณ์กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน เช่น การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และแบบสังเกต

สุกิตติยา บุญหลาย, ศิวัช ศรีโกคางกุล (พฤษภาคม-สิงหาคม 2560) ศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรยั่งยืน กรณีศึกษา : ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยศึกษาระบบการบริหารจัดการน้ำ ศึกษาผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำ และสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาระบบการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสมอย่างยั่งยืนในพื้นที่ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น วิธีศึกษาคือ วิจัยเอกสาร คือการเก็บข้อมูลโดยการค้นคว้าจากเอกสารข้อมูลทุติยภูมิ สัมภาษณ์เชิงลึกกรายบุคคล โดยสัมภาษณ์บุคคลระดับหัวหน้าหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ในการรับผิดชอบ การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เพื่อใช้ข้อมูลด้านระบบการบริหารจัดการน้ำในทุกระดับ และผู้แทนเกษตรกร ผู้แทนกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ได้รับผลกระทบทางตรงและทางอ้อมจากผมการบริหารจัดการน้ำ โดยแบ่งสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 28คน แยกเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ จำนวน6คน ประกอบด้วย

- 1) หัวหน้าสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดขอนแก่น
- 2) นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร
- 3) นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลท่ากระเสริม
- 4) ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระเสริม
- 5) หัวหน้าฝ่ายจัดสรรน้ำและปรับปรุงระบบชลประทาน
- 6) หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา

ที่ 4 และตัวแทนผู้นำจำนวน 22 คน ผลจากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรของพื้นที่ ตำบลท่ากระเสริม มีหน่วยงานรับผิดชอบหลายฝ่าย คือ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาหนองหวาย สำนักงานชลประทานที่ 6 โครงการปฏิบัติการจัดระบบน้ำเพื่อการเกษตรที่ 6 สำนักงานเกษตรอำเภอป่าพอง องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระเสริม ซึ่งหน่วยงานราชการต่างมีพันธกิจและความรับผิดชอบเฉพาะขอบข่ายงานของตน แม้นหน่วยงานราชการได้มีแนวทาง และโครงการเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการน้ำ จากการศึกษายังพบผลกระทบหลายด้านเช่น สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าหากปล่อยให้ผลกระทบเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรแล้ว ยังส่งผลถึงการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน ที่ขาดการ ได้รับการพัฒนาให้เป็นกลุ่มที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี จากผลกระทบที่เกิดขึ้นได้เป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เนื่องจากเกษตรกรทุกคนมีความต้องการน้ำเพื่อไปใช้หล่อเลี้ยงต้นพืช จนพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ที่เกิดจากการเข้าใจผิด และต่างฝ่ายต่างใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา หากปล่อยให้ปัญหานั้นเกิดขึ้นยาวนานอาจเสี่ยงต่อการเกิดความรุนแรงจนพัฒนาเป็นความแตกแยกในชุมชนได้ สรุปการศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน กรณีศึกษา : ตำบลท่ากระเสริม อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น เริ่มต้นจากการขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรน้ำเนื่องจากเกษตรกรทุกคนมีความต้องการน้ำ

จิตภา ธีรศิริกุล และเพ็ชรภรณ์ ชัชวาลชาญชนกิจ (2558, หน้า 29) ศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมกรณีชุมชนแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยพบว่ามีปัจจัยเอื้อต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) รากฐานของชุมชนที่เป็นแบบเครือญาติ 2) บทบาทของผู้นำชุมชนในการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม ผู้นำในชุมชนในพื้นที่ทั้งพื้นที่ 3) การแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานผลประโยชน์ของทุกฝ่าย 4) ทูตทางสังคมในด้านความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของน้ำและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ 5) พันธมิตร และภาคีสันับสนุนจากภาครัฐและภาคการศึกษาวิจัย ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการในการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) ทำให้เกิดข้อสรุปเกี่ยวกับความต้องการและความเห็นในการแก้ไขของชุมชนทุกฝ่ายเพื่อเป็นโจทย์ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง 2) จากกระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการระดมความคิดในการทบทวนแนวทางการจัดการน้ำด้วยวิถีภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการร่วมมือของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ชลธร ทิพย์สุวรรณ (2557, หน้า ข) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการลุ่มน้ำสาขาแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ จึงทำการศึกษาสถานการณ์และสภาพปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรน้ำ รวมถึงกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจาก

การใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาแมริม วิเคราะห์ปัจจัยที่นำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ และพัฒนากระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาแมริม โดยเน้นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ สร้างให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมถึงความยั่งยืนด้านสังคมชุมชนวัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจและด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่ จำนวน 6 กลุ่ม ได้แก่ ตัวแทนชุมชน ตัวแทนหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนหน่วยงานการศึกษา ตัวแทนสถาบันการศึกษา และตัวแทนภาคธุรกิจ จำนวน 78 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาด้านทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาแมริมประกอบด้วยปัญหาจากการใช้ทรัพยากรน้ำ ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ปัญหาน้ำท่วมในฤดูที่น้ำหลาก ปัญหาน้ำดื่มและน้ำประปาที่ไม่เพียงพอและไม่สะอาด ปัญหาแหล่งน้ำดินเงินหรือซำรุดเสียหาย ปัญหาการทำลายแหล่งต้นน้ำ และปัญหาที่เกิดจากกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งปัญหาจากการบริหารจัดการที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการปัญหา การขาดการมีส่วนร่วม และปัญหาการบริหารจัดการที่ขาดการบูรณาการร่วมกัน ปัจจัยที่นำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการครั้งนี้ ได้แก่ 1) ข้อตกลงร่วมกันในพื้นที่ลุ่มน้ำ 2) วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชน 3) การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำ 4) กฎหมายระเบียบข้อบังคับที่สอดคล้องกันตลอดทั้งลุ่มน้ำ 5) หลักคุณธรรม จริยธรรมและหลักธรรมมาภิบาล 6) องค์กรหรือหน่วยงานหลักในการบูรณาการ 7) มาตรการและแรงจูงใจในการบริหารจัดการน้ำ 8) ระบบการศึกษาและกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจ 9) แผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ และ 10) ระบบฐานข้อมูลที่สนับสนุนการจัดการทรัพยากรน้ำในการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการลุ่มน้ำสาขาแมริม อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการแก้ปัญหาคความขัดแย้งและกระบวนการเจรจาต่อรองระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้ง 6 กลุ่ม โดยผลของกระบวนการนำไปสู่การกำหนดนโยบายและพิจารณาการบริหารจัดการและแก้ปัญหาพร้อมกันเพื่อให้การแก้ปัญหาตรงกับความต้องการที่แท้จริงในพื้นที่ลุ่มน้ำ กำหนดแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งเป็นการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และนำเสนอความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ลุ่มน้ำไปยังภาครัฐ โดยองค์กรหลักที่จัดตั้งขึ้นจะทำหน้าที่เป็นองค์กรที่บูรณาการทรัพยากรการบริหารจัดการ และเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน

ให้เกิดความสอดคล้อง ประกอบกับการสร้างระบบเครือข่ายการจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชน (Community Network System) จะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ยั่งยืน ระบบเครือข่ายนี้จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เห็นผลชัดเจน เป็นรูปธรรมและสามารถแก้ปัญหาชุมชนได้ในทุกมิติ ทั้งมิติด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนลุ่มน้ำสามารถเชื่อมโยงความสำเร็จและความยั่งยืนในระดับบุคคลรวมถึงระดับชุมชนนำในพื้นที่ลุ่มน้ำได้อย่างเหนียวแน่นและยั่งยืน เกิดเป็นเครือข่ายที่ค่อย ๆ ขยายใหญ่ขึ้น และครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำได้ในที่สุด ตามระบบเครือข่ายที่กำหนดไว้เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา ด้านทรัพยากรน้ำที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาแม่ริมและลุ่มน้ำอื่น ๆ ต่อไป สรุปการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ ลุ่มน้ำสาขาแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีการสร้างระบบเครือข่ายการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ยั่งยืน การปฏิบัติที่เห็นผลชัดเจน การแก้ปัญหาชุมชนได้ในทุกมิติทั้งมิติด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

บัลลพ ดิษฐแย้ม (2554, หน้า 3) ได้ทำการศึกษา เรื่อง การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วมบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นการศึกษาแนวทางและการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีส่วนร่วม ข้อมูลปริมาณและพฤติกรรมการใช้น้ำของเกษตรกรและแนวทางในการปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้น้ำของเกษตรกรในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอยจำนวน 41 คน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำมีอยู่ 8 ขั้นตอน คือ 1) “เตรียมการ” การสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนให้ยอมรับโดยการเริ่มจากผู้นำชุมชน 2) “กระตุ้น” โดยการประชุมกลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้นำชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา และความจำเป็นในการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ 3) “สำรวจ” ร่วมกันสำรวจพื้นที่เพื่อหาแหล่งน้ำที่เหมาะสมและเป็นไปได้ ออกแบบระบบสูบน้ำ ระบบเก็บน้ำ และระบบกระจายน้ำอย่างเรียบง่ายและประหยัดเพื่อกำหนดแผนงานและจัดทำงบประมาณ 4) “ขยายผล” ไปสู่ชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเกิดการระเบิดจากข้างใน 5) ร่วมแรง ร่วมกันติดตั้งเครื่องสูบน้ำท่อน้ำตามแบบแปลนที่ได้ร่วมกันกำหนดทดลองจ่ายน้ำซึ่งจะนำมาซึ่งความสามัคคี 6) “ร่วมใจ” ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อให้มีการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพและร่วมกันร่างกฎระเบียบการใช้น้ำ 7) “ใช้น้ำ” โดยการต่อท่อน้ำเข้าแปลงเพาะปลูกซึ่งแต่ละแปลงจะติดตั้งมาตรวัดน้ำ เพื่อวัดปริมาณการใช้น้ำและคิดค่าใช้จ่าย 8) “ทบทวน” นำประสบการณ์ที่ได้จากการ “ใช้งาน” มาทบทวนเพื่อหาแนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพในการใช้น้ำ เมื่อได้วิธีการแล้ว จึง “ร่วมแรง” ดำเนินการกลับมาเป็นวงจรข้อ 5,6,7,8 เรื่อยไปกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้น้ำบาดาลเพื่อการเกษตรเพียงแหล่งเดียวไม่สามารถใช้น้ำผิวดินได้เนื่องจากลำห้วยแห่งเกษตรกรร้อยละ 90.24

เริ่มเพาะปลูกในเดือนพฤษภาคมเพราะเริ่มเข้าสู่ฤดูฝนเป็นภูมิคุ้มกันในการใช้น้ำกลุ่มผู้ใช้น้ำได้คาดหวังว่าจะได้ใช้น้ำในช่วงฝนทิ้งช่วงและได้รับความสะดวกในการใช้น้ำผสมผสานป้องกันกำจัดศัตรูพืช ผลรวมของค่าเฉลี่ยปริมาณการใช้น้ำโดยใช้มาตรวัดน้ำกับปริมาณน้ำฝน เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยการใช้น้ำของพืชต่อฤดูกาลเพาะปลูก พบว่าผลรวมของค่าเฉลี่ยปริมาณการใช้น้ำโดยใช้มาตรวัดน้ำกับปริมาณน้ำฝนมีค่ามากกว่าค่าเฉลี่ยการใช้น้ำของพืชเกือบทุกชนิดพืช ซึ่งแสดงว่าปริมาณการใช้น้ำของพืชมีปริมาณเพียงพอ รายได้และค่าใช้จ่ายต่อฤดูกาลเพาะปลูก พบว่าเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยคนละ 62,510.98 บาท มีรายได้อัตราเฉลี่ย คนละ 18,458.58 บาท จ่ายค่าน้ำเฉลี่ยคนละ 694.12 บาท และมีกำไรขั้นต้นรายละ 43,358.32 บาท แนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้น้ำพบว่า

1) การกำหนดให้ใช้น้ำบาดาลเพื่อการเกษตร ในระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ส่วนในระหว่างเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายน จะสำรองน้ำบาดาลไว้ใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค และเป็นการลดความขัดแย้งเรื่องโอกาสการเข้าถึงแหล่งน้ำที่ไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชน

2) การต่อเครื่องสูบน้ำบาดาลให้ลึกลงอีก 12 เมตรจะแก้ปัญหาหน้าบ่อบาดาลแห้ง

3) ปรับเปลี่ยนวิธีการให้น้ำพืชเป็นการให้น้ำแบบน้ำหยดซึ่งจะประหยัดน้ำและมีประสิทธิภาพสูงสุด

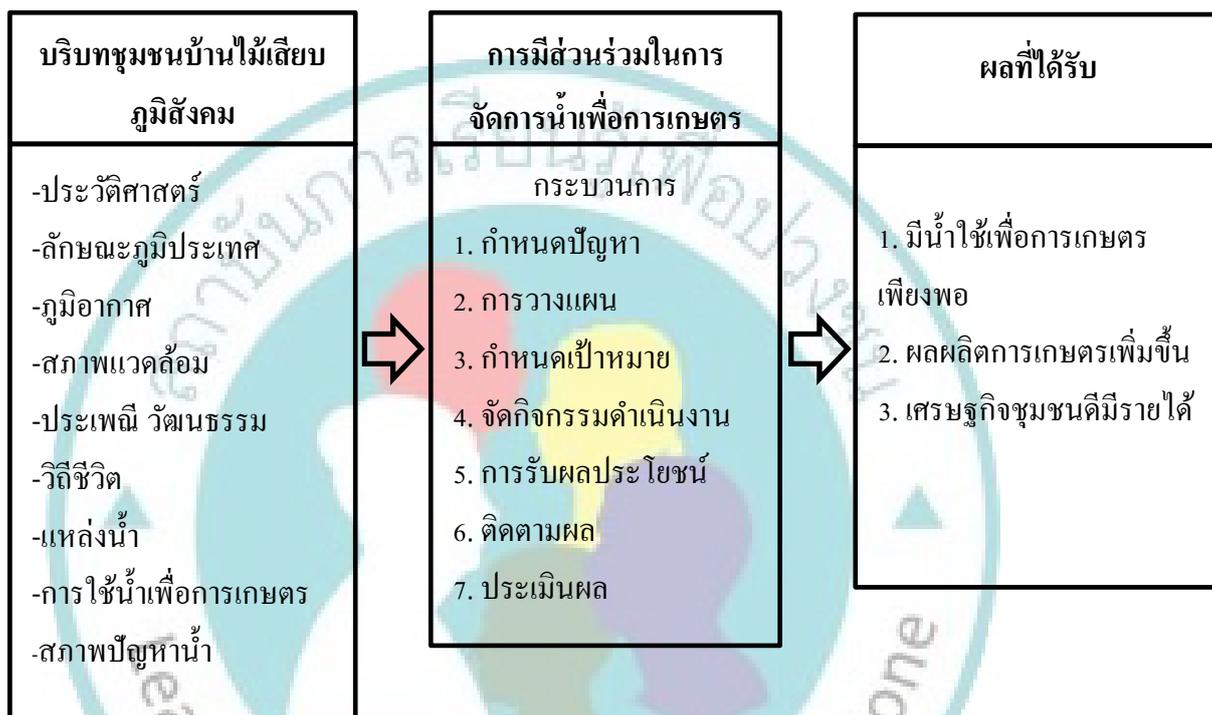
4) ปรับเปลี่ยนระบบการจัดการส่งน้ำใหม่ โดยติดตั้งมาตรวัดน้ำรวมกันที่จุด ๆ เดียวกัน คือบริเวณบ่อพักน้ำและทำลูกกรงปิด จะแก้ปัญหาการลักลอบลดมาตรวัดน้ำและตัดท่ออ่อนตรงในตอนกลางคืน การกลับทางติดตั้งมาตรวัดน้ำ การพยายามทำให้มาตรวัดน้ำไม่หมุนและการลักขโมยน้ำใช้โดยไม่จ่ายมาตรวัดน้ำ

5) ในส่วนของท่อน้ำนั้นเมื่อมาตรวัดน้ำได้ถูกติดตั้งรวมกันที่จุด ๆ เดียวท่อน้ำหลังมาตรวัดน้ำไปยังแปลงเพาะปลูกของเกษตรกรนั้นจะเป็นทรัพย์สินของเกษตรกรไม่ได้เป็นทรัพย์สินส่วนกลาง จะเป็นการแก้ปัญหาการไม่ช่วยกันดูแลและซ่อมแซมท่อน้ำซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนกลางที่ชำรุด

จากทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรจะต้องศึกษาเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการรูปแบบการจัดการน้ำศึกษาทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ที่สำคัญต้องศึกษาภูมิสังคม ต้องสร้างกลไกการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายในการทำงาน เพื่อนำไปสู่การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรร่วมกัน

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะ
 ชั้น อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะ
ขันธุ์ อำเภอลำดวน จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งได้
กำหนดรูปแบบ และวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาบริบทภูมิสังคม สภาพ
ปัญหา กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน
การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาตามปรากฏการณ์ มีเป้าหมาย
ความเข้าใจจากมุมมอง ของผู้กระทำ โดยเปิดโอกาสให้ ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถแสดงความคิดเห็น
หรือให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจ และทัศนคติของผู้ให้
สัมภาษณ์ ที่เชื่อมโยงกับประเด็นซึ่งผู้วิจัยต้องการศึกษา โดยการใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลในรูปแบบ
ของสนทนากลุ่ม (Focus group) และการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต แล้วนำผลมาวิเคราะห์เขียน
รายงานวิจัย

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำบ้านไม้เสียบ ตำบล
เกาะขันธุ์ อำเภอลำดวน จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยมีวิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงอาศัยความรู้ความชำนาญ และประสบการณ์
จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในพื้นที่ ประกอบด้วย 1) ปลัดอำเภอ 2) เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล 3) เจ้าหน้าที่ชลประทาน 4) ประธานศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร รวมทั้ง 4 คน

กลุ่มที่ 2 ฝ่ายปกครองท้องที่ 1) กำนัน 2) สารวัตรกำนัน 3) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจำนวน 2 คน 4) คณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 3 คน 5) คณะกรรมการพัฒนาตำบลเกาะจันทร์ จำนวน 5 คน 6) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน 7) เจ้าหน้าที่โครงการเกาะจันทร์จัดการตนเอง จำนวน 2 คน รวมทั้ง 15 คน

กลุ่มที่ 3 ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย 1) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำนวน 2 คน 2) สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ จำนวน 5 คน 3) อาสาสมัครก่อสร้างฝาย จำนวน 2 คน 4) คณะกรรมการจัดการน้ำตำบลเกาะจันทร์จำนวน 5 คน รวมทั้ง 14 คน

รวมกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม จำนวน 33 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลงานวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ชุมชนบ้านไม้เลียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 3 ชุด ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In –depth Interview) (ดังภาคผนวก ก) ซึ่งประกอบด้วย 7 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลบริบทภูมิสังคม และประวัติศาสตร์ชุมชน

ส่วนที่ 2 แหล่งน้ำ

ส่วนที่ 3 สถานการณ์ และสภาพปัญหาสำหรับการเกษตร

ส่วนที่ 4 สภาพการใช้น้ำเพื่อการเกษตร

ส่วนที่ 5 การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

ส่วนที่ 6 ผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

ส่วนที่ 7 ข้อคิดเห็นอื่น ๆ

2. แบบสนทนากลุ่ม (Focus group) ในประเด็นที่เกี่ยวกับ 1) บริบทภูมิสังคม ประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต แหล่งน้ำ สภาพปัญหา และการใช้น้ำเพื่อการเกษตร 2) การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การ

ประเมินผล และการติดตามการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร 3) ผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร 4) ข้อคิดเห็นอื่น ๆ

3. แบบสังเกต (Observation Quite) ใช้รูปแบบสังเกต 2 รูปแบบ ดังนี้

1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เป็นการที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมพร้อม

สังเกตการณ์ในกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันดำเนินงาน โดยชุมชนยอมรับว่าผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยผู้วิจัยสังเกตถึงพฤติกรรมการทำงาน การซักถามข้อมูลที่สามารถจดบันทึกและใช้อุปกรณ์สื่อที่เหมาะสม

3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตเชิงสำรวจเหตุการณ์โดยทั่ว ๆ ไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิจัยตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2562 ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. 2563 รวมระยะเวลา 12 เดือน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้มาจากการสนทนากลุ่ม (Focus group) และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In –depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล (Key Informants) ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) กับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง กับการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ

2. ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากการค้นคว้าข้อมูลเอกสารรายงานของโครงการเกาะชั้นรัชจัดการตนเอง หลักการจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ ภูมิสังคมชุมชนบ้านไม้เสียบ แนวคิดการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิดในการวิจัย บทความ และสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัยให้มีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์เนื้อหาและจัดหมวดหมู่ของข้อมูลจากแบบสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม นำเสนอการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อสรุปผลการวิจัย

สถานที่ในการวิจัย

ชุมชนบ้านไม้เสียบ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2562 ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ.2563 รวมระยะเวลา 12 เดือน

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามปฏิทินปฏิบัติงาน ดังนี้

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ที่	กิจกรรม	แผนปฏิบัติงาน 1 ปี (กันยายน พ.ศ. 2562-สิงหาคม พ.ศ.2563)												
		พ.ศ. 2562		พ.ศ.2563										
		พ.ย	ธ.ค	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	
1	ศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	↔												
2	เขียนความเป็นมาและคำถามวิจัย (บทที่ 1)		↔											
3	เขียนทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (บทที่ 2)		↔											
4	เขียนวิธีดำเนินการวิจัย (บทที่ 3)		↔											
5	สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล		↔	↔										
6	สอบโครงร่าง (3 บท)				↔									
7	เก็บรวบรวมข้อมูล					↔	↔	↔						

ที่	กิจกรรม	แผนปฏิบัติงาน 1 ปี (กันยายน พ.ศ. 2562-สิงหาคม พ.ศ.2563)											
		พ.ศ. 2562		พ.ศ.2563									
		พ.ย	ธ.ค	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค
8	บริหารจัดการข้อมูล								←→				
9	กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล								←→				
10	สังเคราะห์ผลการศึกษาวิจัย								←→				
11	สรุปผลการวิจัย										←→		
12	การเขียนอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ										←→		
13	การเขียนบรรณานุกรม การทำภาคผนวก											←→	
14	เตรียมสื่อการสอบ วิทยานิพนธ์											←→	
15	สอบป้องกันวิทยานิพนธ์ (สอบ 5 บท)												←→
16	รายงานผลวิจัยฉบับสมบูรณ์												←→
17	ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ งานวิจัย												←→

การนำเสนอข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เลียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้ 1) ศึกษาภูมิสังคม (ประวัติศาสตร์สภาพปัญหา ของชุมชน) ศึกษาแหล่งน้ำ ปริมาณน้ำ ศึกษาสภาพปัญหาและการใช้น้ำเพื่อการเกษตร 2) ศึกษาการมีส่วนร่วม (ศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการติดตามผล) ในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร 3) ศึกษาผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร โดยการใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากเครื่องมือทั้ง 3 อย่างเพื่อสรุปเขียนรายงาน

วิธีดำเนินการวิจัย

ตารางที่ 3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย	เครื่องมือเก็บข้อมูล	วิธีเก็บข้อมูล
1. การศึกษาบริบทชุมชนบ้านไม้เสียบ		
1.1 ศึกษาภูมิสังคม (ประวัติศาสตร์ บริบท สภาพ ปัญหา บ้านไม้เสียบ)	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-ศึกษาเอกสารและงานวิจัย -สัมภาษณ์ -สนทนากลุ่ม
1.2 ศึกษาลักษณะกายภาพ แหล่ง น้ำ (น้ำฝน, น้ำผิวดิน, น้ำใต้ดิน) ปริมาณน้ำ	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-ศึกษาเอกสาร -สำรวจพื้นที่ -สังเกต -สัมภาษณ์ -สนทนากลุ่ม
1.3 ศึกษาปัญหาสภาพการใช้น้ำ เพื่อการเกษตร	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์
2. การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ		
2.1 ศึกษาปัญหา	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์
2.2 การวางแผน	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์
2.3 การกำหนดเป้าหมาย	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่

ขั้นตอนการวิจัย	เครื่องมือเก็บข้อมูล	วิธีเก็บข้อมูล
	-กล้องถ่ายภาพ	-สังเกต -การสัมภาษณ์
2.4 การจัดกิจกรรมดำเนินงาน	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์ -ลงปฏิบัติการจริงในพื้นที่
2.5 การร่วมรับผลประโยชน์	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์
2.6 การประเมินผล	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์
2.7 การติดตามผล	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-สนทนากลุ่ม -การสำรวจพื้นที่ -สังเกต -การสัมภาษณ์
3. ผลที่ได้จากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ		
3.1 มีน้ำใช้เพื่อการเกษตรเพียงพอ	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-ศึกษาเอกสาร -สำรวจพื้นที่ -สังเกต -สัมภาษณ์ -สนทนากลุ่ม
3.2 ผลผลิตการเกษตรดี	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-ศึกษาเอกสาร -สำรวจพื้นที่ -สังเกต -สัมภาษณ์

ขั้นตอนการวิจัย	เครื่องมือเก็บข้อมูล	วิธีเก็บข้อมูล
		-สนทนากลุ่ม
3.3 เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น	-สมุดจดบันทึกโน้ต -เทปบันทึกเสียง -กล้องถ่ายภาพ	-ศึกษาเอกสาร -สำรวจพื้นที่ -สังเกต -สัมภาษณ์ -สนทนากลุ่ม

ผลที่ได้รับ

1. ได้ทราบภูมิสังคม และสภาพปัญหา ปัญหาการใช้น้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เลียบ
2. ได้ทราบรูปแบบและวิธีการในการศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การติดตาม และการประเมินผลการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร
3. ได้เรียนรู้และทราบผลที่ได้จากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เลียบ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการศึกษาข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึก สทนทนากลุ่ม และติดตามสังเกต เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นแกนนำในชุมชนทั้งฝ่ายปกครองท้องถิ่น (กำนัน สารวัตรกำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มผู้นำชุมชน ประชาชนผู้รู้ในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนตัวแทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ บริบทชุมชน สภาพปัญหาการใช้ทรัพยากร ตลอดจนนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร และนำเสนอผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วม สามารถสรุปผล ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาบริบทภูมิสังคม (ประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต) แหล่งน้ำ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร และสภาพปัญหา

จากการศึกษาข้อมูล สัมภาษณ์ สทนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลชุมชนบ้านไม้เสียบ ผู้วิจัย ได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกหัวข้อให้เห็นแนวคิด ของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดผลการวิจัยปรากฏ ดังนี้

ภูมิสังคม

ประวัติศาสตร์ ชุมชนบ้านไม้เสียบเป็นหนึ่งใน 10 หมู่บ้าน ของตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดนครศรีธรรมราชชุมชนบ้านไม้เสียบ เป็นชุมชนที่เก่าแก่มากมีอายุหลายร้อยปี จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าที่เล่าต่อกันมาหลายชั่วอายุคนว่า ครั้งหนึ่งมีทหารองครักษ์ขี่ของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในยุคนั้นชื่อว่า “ขุนราม” ได้ลอบเป็นชู้กับนางสนมจันทอง ขุนรามเลขต้องนางสนมหนีออกจากเมืองนครศรีธรรมราช ไปยังเมืองพัทลุง และขณะที่เดินทางมาถึงบ้านควนหรั่งซึ่งอยู่ในพื้นที่ตำบลวังอ่าง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดนครศรีธรรมราชปัจจุบัน ได้พบกับชาวบ้านคนเลี้ยงควายคนหนึ่งชื่อ “นายเดช” กำลังเลี้ยงควายอยู่ในทุ่งนา ขุนรามเมื่อพบนายเดช ก็ใช้อาคมไสยเวทย์ที่ตัวเองมี ปักหมอก(อาวุธชนิดหนึ่งที่มีปลายเป็นเหล็กแหลม) ลงบนดินแล้วกระโดดขึ้นนั่ง

ปลายหอกพร้อมกับถาม “นายเดช” ว่าเมืองพัทลุงไปทางไหน “นายเดช” ซึ่งก็มีอาคมไสยเวทย์ เช่นเดียวกันได้ปักไม้หมก(ไม้ที่ใช้สำหรับเขียนควาย) ลงกับพื้นแล้วกระโดดขึ้นนั่งบนไม้หมก พร้อมกับบอกทางไปพัทลุงให้กับขุนราม และเมื่อทั้งสองได้เห็นวิชาแกลงกล้าและไสยเวทย์อาคมของแต่ละคนแล้วก็ชอบพอกันจึงได้ตกลงเป็นเพื่อนเกลอกันในต่อมา หลังจากเหตุการณ์นั้น “ขุนราม” ก็ได้ลา “นายเดช” เพื่อนเกลอเพื่อที่จะเดินทางนำสนมหนีไปเมืองพัทลุงและจุดที่ได้อำลาจากกัน ปัจจุบันชื่อ “บ้านลาไม” อยู่ในเขตตำบลวังอ่าง ซึ่งผู้เฒ่าเล่าว่า “บ้านลาไม” ก็มาจากคำว่า “ลามิตรไมตรี” และเมื่อขุนรามพานางสนมหนี ทางเจ้าเมืองนครได้สั่งทหารให้ออกติดตามซึ่งขุนรามได้เดินทางเข้าเขตเมืองพัทลุง ทหารของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ได้ตามขุนรามไปพบในสภาพที่ ขุนรามหมดเรี่ยวแรง อยู่ในสภาพที่ทั้งเดินและคลาน จุดที่พบดังกล่าวปัจจุบันชื่อ “บ้านโดนคลาน” อยู่ในเขตอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ซึ่งผู้เฒ่าเล่าว่าชื่อบ้านโดนคลานมาจากทั้งเดินทั้งคลาน และในที่สุดขุนรามก็ถูกทหารเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จับได้และมัดในลักษณะคู้หนู (คือมัดทั้งมือและเท้าแบบมัดหนู) บริเวณดังกล่าวปัจจุบันชื่อ “บ้านเกาะหนู” ผู้เฒ่าบอกว่าบ้านเกาะหนูมาจากคำว่าคู้หนู หลังจากขุนรามโดนจับแล้วทหารของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ทรมานต่างๆ นานา และในที่สุดขุนรามทนต่อการทรมานไม่ไหวก็ได้ยอมจำนนต่อทหารของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จุดที่ยอมจำนนปัจจุบัน คือ “บ้านป่าพะยอม”อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เมื่อขุนรามยอมจำนนแล้วทหารได้นำขุนรามเข้ามาในเขตเมืองนครศรีธรรมราช และได้ตีเกราะร้องร่ำ ป่าวประกาศให้คนมาดู บริเวณดังกล่าวปัจจุบันชื่อ “บ้านเกาะร้าง” ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และเมื่อคนมาดูแล้วทหารของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ได้นำขุนรามมาประหารโดยใช้ไม้ไผ่แทงทวาร จุดที่ประหารได้ชื่อว่า “บ้านไม้เสียบ” ตำบลเกาะขันธุ์อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช จนมาถึงทุกวันนี้ หลังจากที่ขุนรามถูกประหารแล้วทหารได้ตัดหัวใส่อ่างลอยน้ำจุดตรงนั้นปัจจุบันเรียกบ้านวังอ่าง ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวดส่วนนายเดชเพื่อนเกลอหลังจากขุนรามถูกประหารก็ได้หนีเข้าป่าบำเพ็ญตนจนกลายเป็นเสือ และต่อมา ขุนรามและนายเดชก็คือ “ตาสลวงรามและตาสลวงเดช” เทวดาไม้เสียบซึ่งเป็นเจ้าที่ ผู้ศักดิ์สิทธิ์ ของบ้านไม้เสียบและบริเวณใกล้เคียงจนมาถึงทุกวันนี้ ดังจะปรากฏเห็นว่าจะมีรูปปั้นเสือและรูปปั้นคนเคียงคู่กันตามศาลาที่ชาวบ้านนับถือบูชา โดยเฉพาะในวัดไม้เสียบพร้อมทั้งมีการทำผ้ายันต์ให้คนรุ่นหลังนับถือบูชาในยุคของพ่อท่านพูนเจ้าอาวาสวัดไม้เสียบ และทุกวันนี้ถ้าหากชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนใดๆก็จะบนบานสารกล่าวตาสลวงเดชตาสลวงรามหรือเทวดาไม้เสียบพร้อมกับพ่อท่านพูนทั้งสิ้น นี่คือประวัติความเป็นมาของบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ร่องรอยการตั้งถิ่นฐาน บ้านไม้เสียบเป็นชุมชนในกลุ่มน้ำปากพั้ง อยู่ที่ราบลุ่ม แถบตอนกลางของทะเลสาบสงขลา และเป็นพื้นที่ตะเข็บรอยต่อของจังหวัดนครศรีธรรมราชและพัทลุง ในร่วมร้อยปีที่ผ่านมาแม้ว่าจะเป็นพื้นที่การปกครองของนครศรีธรรมราช แต่ทำเลที่ตั้งก็มีการผลักดันให้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นลูกผสมของชาวนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา อีกทั้งทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองถูกผนวกกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชาวพัทลุง ดังปรากฏการณ์กระบวนการชานาในนามโจรผู้ร้าย และผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่ไปเชื่อมต่อกับกระบวนการชานาในจังหวัดพัทลุง โดยเป็นการเมืองในวงศัญญาติเช่นเดียวกับทางพัทลุง

ใน จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. 121 เสด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงจดหมายเหตุถึงสภาพคลองไม้เสียบและชุมชนว่า

“...คลองไม้เสียบ อยู่ฝั่งขวาข้างทิศใต้ เป็นคลองเชื่อมต่อแม่น้ำปากนคร ไปหาแม่น้ำบางจาก เป็นคลองเก่าคดเคี้ยวยิ่งกว่างูเลื้อย พื้นที่เป็นพริมนตลิ่งบางแห่งมีเรือนคนอยู่มาก ปลูกกล้วย อ้อยกินเล็กน้อย แลจับปลากลางย่าน แห่งคลองที่มีแม่น้ำสองแห่งไหลมาประจันกัน คลองต้นและแคบเล็ก เรือที่มา 5 พาย เท่านั้น ยังต้องเข็น แล้วยกขึ้นโยงไปบนตลิ่ง บ้านเรือนไม่พบเลย เทียงกับลิบถึง กลางย่านจริง แปลว่ามีแต่โคโลนไม่มีน้ำ เทียง 25 พบบ้านมีไร่ น้ำก่อนมีขึ้นบ่าย 1.15 ถึงน้ำลึกเล็กโยง พายไปบ่าย 1.30 ถึงปากคลองไม้เสียบ ต่อคลองบางจาก เขาปลูกที่พักร้อนตรงนั้น เรียกหนองน้ำวน...คลองไม้เสียบ วัดตามคต 226 เส้น แลลงไปจากปากคลองไม้เสียบตามคลองบางจากอีก 50 เส้น จะถึงคลองสุขุม...”

ทำเลที่ตั้ง ทิศเหนือ จดหมู่ที่ 5 ตำบลเกาะขันธุ์ และพื้นที่ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด โดยมีคลองไม้เสียบเป็นแนวเขต ทิศใต้ จดหมู่ที่ 3, 7 ตำบลเกาะขันธุ์ และพื้นที่ตำบลป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง มีคลองห้วยกรวดเป็นแนวเขต ทิศตะวันออก จดหมู่ที่ 3, 5 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด และทิศตะวันตก จดหมู่ที่ 9 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่า ชุมชนบ้านไม้เสียบเมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา บ้านไม้เสียบมีพื้นที่กว้างมากมีสภาพเป็นป่ามีบ้านคนไม่กี่หลัง มีกลุ่มบ้านหลัก ๆ จำนวน 5 ชุมชน คือ บ้านใน บ้าน บ้านไสโกตง บ้านทุ่งนาแก้ว บ้านตลาดล่าง และบ้านตลาดบน เท่าที่ทราบกลุ่มคนกลุ่มแรกของบ้านไม้เสียบ มาอาศัยอยู่บริเวณบ้านโนบ้าน ต่อมาเป็น กลุ่มต้นสกุลนาคะสุวรรณ ปัจจุบันมีลูกหลานรุ่นที่ 5 ที่หลงเหลืออยู่คือ คุณลุงเจียน ชูแก้ว คุณป้านฤมล พะหะละ เป็นต้น กลุ่มนี้มีอายุประมาณ 150 – 180 ปี กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มต้นสกุลนวลศรี ปัจจุบันกลุ่มนี้อาศัยอยู่บริเวณบ้านตลาดล่าง ปัจจุบันมีลูกหลานรุ่นที่ 4 ที่เหลืออยู่ได้แก่ นายมัน นวลศรี กลุ่มนี้มีอายุประมาณ 120 – 150 ปี

กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มต้นสกุล ปลีกหนุ ปัจจุบันนี้อายุจะใกล้เคียงกับกลุ่มบ้านไสหรบ กลุ่มบ้านกลาง และกลุ่มบ้านห้วยไฟ อายุประมาณ 120 ปี

ชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีกลุ่มบ้านย่อย อยู่ 5 กลุ่มบ้าน คือ

1. บ้านโนนบ้าน เป็นกลุ่มบ้านแรกในยุคอดีต – ปัจจุบัน ตั้งอยู่บริเวณริมคลองไม้เสียบอยู่ ใกล้ๆกับวัดไม้เสียบ ในอดีตบริเวณนี้จะมีประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่หลายหลัง และเป็นที่ตั้งกลุ่มบ้านของต้นสกุลนาคะสุวรรณ ปัจจุบันมีบ้านของลุงเจียน ชูแก้ว บ้านของยายสมบุญ คงเป็นบ้านยายเลื่อม บัวทอง ยายเลื่อมเล่าให้ฟังว่าประมาณ 70 ปี ที่ผ่านมาเท่าที่ยายจำได้ บ้านโนนบ้าน จะมีความสมบูรณ์ ด้วยไม้ผลนานาชนิด เช่น ลูกมุด กล้วย กล้วยน้ำว้า (เงาะบ้าน) ทุเรียนบ้าน ซึ่งไม้ผลเหล่านี้ถูกปลูกไว้ในยุคต้นๆ ที่มีคนเข้ามาอยู่อาศัย โดยเฉพาะทุเรียนบ้านต้นใหญ่ๆ ก็จะมีชื่อมีเรื่องราวที่เล่ากันมา เช่น ชื่ออ้อพวมพร้าว เป็นทุเรียนต้นใหญ่ที่มีเนื้อหนาและขาวเหมือนพวมพร้าว (จาวมะพร้าว) หรือชื่ออ้ออ้อ (ตัดจริต) ก็จะเป็นทุเรียนบ้านอีกต้นหนึ่งที่มีลูกดกมากแต่ลักษณะของลูกจะเล็ก ๆ เป็นต้น ยายยังเล่าให้ฟังว่าในคลองไม้เสียบหน้าบ้านของยายจะชุกชุมไปด้วยปลาชนิดต่างๆ เช่น ปลาช่อน ปลาดุก ปลาแก้มช้ำ ปลาหางแดง ปลาโสด ปลากระทิง ปลาหมู ปลามัด ซึ่งปลาแต่ละชนิดก็จะชุกชุมตามฤดูกาล เท่าที่ยายเล่าให้ฟังวันนี้มีปลาหลายชนิดหายไปจากคลองไม้เสียบ เช่น ปลาแก้มช้ำ ปลาหางแดง ปลาโสด ปลากระทิง ปลาหมู ปลามัด ส่วนสัตว์ป่า ก็จะมี กระเจง หมูป่า ตะกวด กระรอก อีเห็น แม่น ส่วนสัตว์ใหญ่พวกช้าง เสือ กวาง เก้ง หรือวัวกระทิง ก็ จะอยู่ห่างออกไป บริเวณบ้านไสก่อนตง และบ้านทุ่งนาแก้ว ซึ่งในอดีตชุมชนนี้มีบ้านคนอยู่ประมาณ 25 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ก็จะเป็นเครือญาติกัน ชุมชนในบ้านถือได้ว่าเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีความ สมบูรณ์ตั้งอยู่บนทำเลที่ดีคือริมคลองไม้เสียบและเป็นที่ตั้งของวัดไม้เสียบ มาจนถึงปัจจุบันชุมชน บ้านโนนบ้าน มีครัวเรือนนับร้อยหลังคาเรือน วิถีชุมชนอยู่กันเป็นหลักยึดเครือญาติ อาชีพหลักทำ สวนผลไม้และสวนยางยังมีร่องรอยบ้านแบบโบราณเหลือให้เห็นอยู่ ส่วนทุเรียนบ้านที่มีชื่อ หลากหลายได้หายไปช่วงปี 2524 – 2525 เนื่องจากปีนั้นแล้งจัด ฝนทิ้งชว่นนานไม้ใหญ่อย่างทุเรียน ลูกมุด (มะมุด) ล้มตาย ส่วนปลาชนิดต่างๆ เมื่อโครงการชลประทาน ไม้เสียบก่อสร้างแล้วเสร็จช่วง ปี 2526 – 2527 มีการปิดน้ำคลองไม้เสียบ ปลาหลายชนิดก็เริ่มหายไปจากคลองไม้เสียบ ปัจจุบันมี ครัวเรือนประมาณ 75 – 80 ครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำสวนผลไม้

2. บ้านไสก่อนตง บ้านไสก่อนตงเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นป่าเชื่อมต่อกับป่าควนหนองเหมา โดยมีห้วยมาบค้ำ เป็นสายน้ำแยกจากคลองไม้เสียบไหลผ่านลงสู่คลองห้วยยางลงสู่คลองควน หนองเหมา ชาวบ้านจากกลุ่มโนนบ้านก็จะขยายพื้นที่ไปถางป่าบริเวณ ไสก่อนตงเพื่อปลูกข้าวทำไร่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย โดยมีครอบครัวของ ลุงสนั่น ชูแก้ว และครอบครัวบ้านถมด พาหะละ ขยายไป

อยู่เป็นครอบครัวคั้นๆ ในยุคก่อนเมื่อชาวบ้านถางป่าหน้าข้าว (วิธีการปลูกข้าวโดยเอาเมล็ดข้าวใส่ กระบอกล้อมไม้ไผ่เจาะรูแล้วใช้ไม้ปักในดินให้เป็นรูหลังจากนั้นก็หยอดเมล็ดข้าวจากกระบอกล้อมไม้ไผ่) เสร็จแล้วก็จะปลูกพืชผักประเภท พริก มะเขือ ข้าวโพด มันจี่หนู มันใหญ่ มันสำปะหลัง ขมิ้น และ สิ่งที่ชาวบ้านนิยมปลูกมากในยุคนั้นคือ กล้วยน้ำว่า ลุงมัน นวลศรี เอาให้ฟังว่าคนสมัยก่อนเขา ฉลาดเวลาหน้าข้าวก็จะใส่เมล็ดมะเขือ เมล็ดพริก ลงไปด้วย ดังนั้นหลุมหนึ่งก็จะมีพืช 3 ชนิด คือ ข้าว มะเขือ พริก ส่วนพื้นที่สูงหรือบนปลวก (พื้นที่สูง) ชาวบ้านก็จะปลูกมันใหญ่ (มันเถาสีม่วง) มะละกอ ซึ่งการปลูกพืชของชาวบ้านจะเน้นเพื่อประโยชน์สำหรับครัวเรือนและชุมชนเป็นส่วน ใหญ่ ที่เป็นสินค้า ได้แก่ ขมิ้น พริก กล้วย มันจี่หนู มันใหญ่ เพราะพืชเหล่านี้สามารถเก็บผลผลิตไว้ ได้นาน พริก ก็จะทำพริกแห้ง ส่วนสกุลมันเก็บไว้ได้ข้ามปี สำหรับกล้วยก็จะนิยมทำกล้วยย่างแล้ว นำไปขาย การนำของไปขายส่วนใหญ่ก็เดินเท้าหาหรือแบกไปตามประสาแต่ถ้ามีของเยอะๆ ก็จะ ใช้ควายลากหนว่นไปขายที่ตลาดท่าเสม็ดหรือต่อมาที่ตลาดชะอวดแล้วชื่อของจำเป็น เช่น เกลือ น้ำผึ้ง โหนด (เอามาต้มเหล้า) ด้ายไหม (เอามาทอผ้า) ชุมชนบ้าน ไสกอดง ถือได้ว่าเป็นแหล่งอาหาร ของคนและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด พร้อมทั้งเป็นป่าที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ ต่อมายุคปี พ.ศ.2516 – 2522 มีการขยายชุมชนโดยการเข้าไปอยู่อาศัยและปลูกทำสวนยาง สวนผลไม้ ปัจจุบัน ชุมชนนี้มีชาวบ้านอาศัยอยู่ประมาณ 30 – 35 ครัวเรือน ยังมีต้นยางใหญ่ หลงเหลืออยู่ในพื้นที่หลาย สิบต้น ส่วนทุเรียนบ้านต้นใหญ่อายุนับร้อยปี ก็ยังมีให้เห็นอยู่ประมาณ 15 ต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำสวนไม้ผล และมีการทำสวนผสมผสาน (ปลูกไม้หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน

3. บ้านทุ่งนาแก้ว บ้านทุ่งนาแก้วอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านรอยต่อกับเขตจังหวัดพัทลุง โดยมีคลองห้วยกรวดเป็นเขตแดน ทุ่งนาแก้วในอดีตเป็นทุ่งนาที่คนยุคก่อนๆ ได้มาถางป่าแล้วทำนาแต่ ช่วงหลังมีช้าง ซึ่งมาจากพื้นที่ตำบลวังอ่าง เข้าไปกินข้าวและทำลายข้าวของชาวบ้านจนทำให้ ชาวบ้านไม่กล้าไปทำนาบางส่วนก็ใช้เป็นที่เลี้ยงวัวแต่หลายคนบอกว่าบ้านทุ่งนาแก้วมีเสือชุกชุม ทุกๆปีเสือจะมากินวัวกินควายชาวบ้านจนเป็นเหตุให้ไม่มีใครกล้าเข้าไปอยู่ในพื้นที่ ต่อมายุคของ พ่อนายเพ็ง หนูข่า ได้เข้าไปจับจองที่ดินบริเวณทุ่งนาแก้ว เพื่อไว้เป็นเจ้าของ หลายคนบอกว่าพ่อ ของนายเพ็ง ฉลาดปาวประกาศเรื่องเสือจนไม่มีใครกล้าเข้าไปอยู่ ต่อมาตัวเองได้พื้นที่นี้ไปจำนวน มาก ปัจจุบันทุ่งนาแก้วก็มีคนเข้ามาอยู่จากหลากหลายพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มาจากเขต จังหวัดพัทลุง มีครอบครัวเก่าแก่ของกลุ่มยายฟรี คงใหม่ ซึ่งเป็นคนพื้นที่จากอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันชุมชนนี้มีครัวเรือนประมาณ 35 – 40 ครัวเรือน อาชีพหลักทำสวนยางพารา บ้านทุ่งนาแก้วมีคลองสายหลัก คือ คลองห้วยกรวดที่รับน้ำจากเทือกเขาบรรทัดจากจังหวัดพัทลุง เป็นส่วนหนึ่งของต้นน้ำลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ปัจจุบันคลองห้วยมีลักษณะตื้นเขิน มีวัชพืชปกคลุม ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ทำให้ชุมชนทุ่งนาแก้วไม่นิยมปลูกไม้ผล

4. บ้านตลาดล่าง ชุมชนนี้เดิมเป็นชุมชนในบ้านที่มีกลุ่มสกุลนวลศรี และสกุลปลิกหนุ อาศัยอยู่ต่อมายุคที่มีการก่อสร้างถนนสายไม้เสียบ – สะอวด และมีการก่อสร้างโรงเรียนเกาะขันธุ์ ประชาภิบาล ช่วงปี พ.ศ.2520 – 2523 มีการขยายตัวของชุมชนมีคนจากหลากหลายพื้นที่เข้ามาอยู่อาศัย ซึ่งตอนนั้นนายฉาย ปลิกหนุ เป็นกำนันและมีพื้นที่บริเวณนี้มาก ท่านก็จะแบ่งที่ดินให้กับผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยในลักษณะให้บ้างขายบ้างและช่วงนั้นก็มีการจัดตั้งตลาดนัดขึ้นในบริเวณดังกล่าว ต่อมาชุมชนนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วมีร้านค้า ร้านตัดผม ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านขายอาหาร จึงกลายเป็นชุมชนใหม่ ชาวบ้านเรียกชื่อว่า บ้านตลาดล่าง ปัจจุบันบ้านตลาดล่าง เป็นชุมชนที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่นมีครัวเรือนประมาณ 100 ครัวเรือน มีความหลากหลายของกลุ่มคนเป็นที่ตั้งของ โรงเรียนเกาะขันธุ์ประชาภิบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านไม้เสียบ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะขันธุ์ และที่ทำการกำนันตำบลเกาะขันธุ์คนปัจจุบัน บริเวณกลางชุมชนมีแหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านจึงพัฒนาเป็นแก้มลิงกักเก็บน้ำ

5. ชุมชนตลาดบน ชุมชนตลาดบนเดิมเป็นชุมชนในบ้านเชื่อมติดกับชุมชนบ้านเกาะริ้ว และชุมชนทุ่งนาแก้ว ลักษณะเป็นป่า ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนสาย 41 และมีการก่อสร้างถนนสายไม้เสียบ – สะอวด และมีการก่อสร้างโครงการชลประทานไม้เสียบ ช่วงปี พ.ศ.2522 – 2527 มีการขยายตัวของชุมชนมีคนจากหลากหลายพื้นที่เข้ามาอยู่อาศัย ซึ่งเดิมส่วนใหญ่เป็นที่ดินของต้นสกุล นายเผี้ยง เหยียง นายเผี้ยง ก็มีแนวคิดแบบเดียวกับ นายฉาย ปลิกหนุ ซึ่งมีพื้นที่บริเวณนี้มาก ท่านก็จะแบ่งที่ดินให้กับผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยในลักษณะให้บ้างขายบ้างและช่วงนั้นก็มีการจัดตั้งตลาดนัดบริเวณนั้นขึ้นมาอีกจุดหนึ่ง ต่อมาชุมชนนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วมีร้านค้า ร้านตัดผม ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านขายอาหาร จึงกลายเป็นชุมชนใหม่ที่มีความเจริญด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากมีร้านขายวัสดุก่อสร้าง บัมน้ำมัน หมูบ้านจัดสรร โรงไม้ ตลาดนัด เป็นต้น ชาวบ้านเรียกชื่อว่า บ้านตลาดบน ปัจจุบันเป็นชุมชนที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่นมีครัวเรือนประมาณ 100 ครัวเรือน มีความหลากหลายของกลุ่มคนเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดไม้เสียบ จุดตรวจตำรวจ อาจเรียกได้ว่าเป็นชุมชนเมือง

ลักษณะภูมิประเทศ ปัจจุบันชุมชนบ้านไม้เสียบอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอสระอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ห่างจากตัวอำเภอสระอวด 11 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 80 กิโลเมตร บ้านไม้เสียบเป็นชุมชนที่มีอายุยาวนานที่สุด ตัวชุมชนไม้เสียบตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มคลองไม้เสียบและคลองห้วยกรวด โดยมีต้นน้ำที่เกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราชบริเวณห้วยนายพุด หรือห้วยน้ำใส ในเขตอำเภอสระอวด และรอยต่อจังหวัดตรัง คลองไม้เสียบ ไหลผ่านทางทิศเหนือของชุมชนบ้านไม้เสียบแล้วไหลลงคลองชะอวด ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของกลุ่มน้ำปากพนัง ส่วนคลองห้วยกรวด ซึ่งรับน้ำจากเทือกเขาบรรทัดเขตจังหวัดพัทลุง ไหลมาทางทิศใต้ของชุมชนบ้านไม้เสียบ ก่อนจะไหลลงป่าพรุควนเคร็ง และพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย ซึ่งเป็นต้นน้ำของกลุ่ม

น้ำทะเลสาบสงขลาตอนบน ด้วยเพราะชุมชนบ้านไม้เสียบมีคลองสายหลักไหลผ่าน 2 ลำคลอง จึงทำให้ชุมชนบ้านไม้เสียบ มีลำคลองสาขา ถึง คลองคือ 1) คลองห้วยหลุด 2) คลองห้วยยาง 3) คลองห้วยยาง 4) คลองห้วยไฟ 5) คลองในบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลาดเอียงจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออกมีสันเนินอยู่ตรงกลาง สภาพดินเป็นที่สมบูรณ์มีลักษณะเป็นดินร่วนบนทรายเหมาะสำหรับปลูกผลไม้

ลักษณะภูมิอากาศ ชุมชนบ้านไม้เสียบตั้งอยู่ใกล้เคียงกับศูนย์สูตรและคาบสมุทรมีเทือกเขาบรรทัดหรือเทือกเขานครศรีธรรมราชเป็นแกนกลาง มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ในเขตเมืองร้อน มีฤดูกาล 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน ระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ – เมษายน และฤดูฝน แบ่งออกเป็น สองช่วง คือ ช่วงที่หนึ่ง ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนช่วงที่สองตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน – มกราคม ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นช่วงที่ฝนตกหนาแน่นมากที่สุด โดยมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,970 มิลลิเมตรต่อปี แต่ในปัจจุบันสภาพดินฟ้าอากาศ ไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงอากาศของโลก จะเห็นได้ว่าในบางปีมีน้ำท่วมช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน และบางปีมีพายุสร้างความเสียหายให้กับคนในชุมชน

ด้านประเพณีวัฒนธรรม ชุมชนบ้านไม้เสียบเป็นชุมชนเก่าแก่ ประชาชนในพื้นที่นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ในชุมชนมีวัดไม้เสียบเป็นวัดเก่าแก่ คู่กับชุมชนมายาวนาน ดังนั้นประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนบ้านไม้เสียบ จึงเชื่อมกับวิถีชาวพุทธเช่น ประเพณีชักพระจะจัดขึ้นในช่วงออกพรรษา ทางชุมชนร่วมกับวัดไม้เสียบได้จัดทำเรือพระ ในรูปแบบต่าง ๆ เน้นความคิดสร้างสรรค์ สวยงาม และลดมลพิษ (ไม่ใช้วัสดุโฟม) ใช้น้ำมาลากในวันชักพระ และช่วงต่อมาประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านไม้เสียบได้จัดทำเรือพระ เข้าประกวดในงานประเพณีชักพระอำเภอชะอวดทุกปี บางปีก็ชนะเลิศได้รับรางวัลด้วยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี งานประเพณีที่สำคัญอีกอย่างที่ชุมชนบ้านไม้เสียบได้มีการสืบทอดและอนุรักษ์ คือ ประเพณีทำบุญเดือนสิบ โดยชุมชนบ้านไม้เสียบร่วมกับโรงเรียนเกาะจันทร์ ประชาภิบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะจันทร์ ร่วมกันจัดงานประเพณีทำบุญเดือนสิบ โดยมีกิจกรรมที่สำคัญ คือ การแข่งขันทำขนมพื้นบ้านเทศกาลเดือนสิบ เช่น ขนมลา ขนมเทียน ขนมพอง ขนมบ้า เป็นต้น นอกจากการแข่งขันการทำขนมยังมีการแข่งขันการจัดห่ม (การจัดตกแต่งขนมเดือนสิบนานาชนิดในภาชนะ เพื่อนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ในวัด) ซึ่งกิจกรรมทั้ง 2 อย่าง เน้นการสาธิตเพื่อการเรียนรู้ ให้กับคนและกลุ่มเด็กเยาวชนในชุมชน และกลุ่มคนที่มาจากต่างถิ่น ส่วนประเพณีอื่น ๆ เช่นประเพณีวันลอยกระทง ชุมชนบ้านไม้เสียบก็จัดขึ้นในชุมชนทุกๆปี ประเพณีรด

น้ำขอพรผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกัน การลงแขกทำฝาย การลงแขกกำจัดวัชพืช พัฒนาแหล่งน้ำ ก็ทำกันปกติเหมือนพื้นที่อื่น ๆ

ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ด้วยชุมชนบ้านไม้เสียบ มีลักษณะกายภาพของพื้นที่เป็นพื้นที่ลาดเอียง ที่ราบเชิงเขา ในอดีตจึงมีความสมบูรณ์ของทรัพยากร ประเภท ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ เนื่องจากในพื้นที่ชุมชนบ้านไม้เสียบมีคลอง และแหล่งน้ำหลายสาย แต่ปัจจุบันความสมบูรณ์ของธรรมชาติได้หายไป เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกนำมาปลูกไม้ผล และสวนยางพารา ประกอบกับบ้านเรือนที่เพิ่มหนาแน่นขึ้น ปัจจุบันยังเหลือลำคลองจำนวน 6 สาย และ แหล่งน้ำ ในลักษณะแก้มลิง 1 แห่ง สัตว์ป่าเหลือเพียงไก่ป่า กระรอก ที่ชุมชนมีการอนุรักษ์ไว้ ส่วนพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ มีอยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติที่กำหนดอยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา จำนวน 7 จุด ส่วนพันธุ์กรรมพืชพื้นบ้านมีการอนุรักษ์ไว้บางส่วนเช่นทุเรียนบ้าน ยางนา สาकु ละมุด เป็นต้น

ลักษณะเศรษฐกิจของชุมชน ชุมชนบ้านไม้เสียบ มีพื้นที่ทั้งหมด 2,290 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่การเกษตร 1,920 ไร่ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรประเภทสวนผลไม้ (มังคุด ทุเรียน ลองกอง เงาะ มะพร้าว) ปลูกพืชผักพืชไร่และยางพารา โดยแบ่งพื้นที่ทำการเกษตรเลี้ยงปศุสัตว์ ประเภท วัว สุกร เป็ด ไก่ ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ภาพรวมชุมชนบ้านไม้เสียบ สวนผลไม้ 982 ไร่ ทำสวนยาง 750 ไร่ พืชไร่ 188 ไร่ พืชผัก 76 ไร่ มีการเลี้ยงปศุสัตว์ ประเภท วัว สุกร เป็ด ไก่ มีการทำอาชีพค้าขายและรับจ้างชาวบ้านชุมชนบ้านไม้เสียบมีรายได้เฉลี่ย/ครัวเรือนละ 135,700 บาท/ปี

วิถีชุมชน จากการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านไม้เสียบ ได้จัดทำเส้นทางพัฒนาชุมชนหรือช่วงเวลาของการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 6 ช่วงระยะเวลา ดังนี้

พ.ศ.2505 – 2506 เนื่องจากเกิดพายุที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งส่งผลให้คนในพื้นที่ อำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง จึงมีการอพยพของกลุ่มคนหลายกลุ่มจากคนหลายพื้นที่ เช่น กลุ่มของนายเพิ่ม เกลี้ยงเมือง ย้ายมาจากบ้านศาลาแก้ว อำเภอหัวไทร กลุ่มนายหอม แก้วกาญจน์ ย้ายมาจากอำเภอเชียรใหญ่ กลุ่มของนายใจ หนูคง ย้ายมาจากอำเภอเชียรใหญ่ มาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่บ้านไม้เสียบ คนไม้เสียบหลายคนบอกว่าช่วง

พ.ศ.2507 – 2516 เป็นยุคของการแย่งชิงพื้นที่ ซึ่งจากหลักฐานและคำบอกเล่าว่าช่วงนี้เป็นช่วงที่เกิดการทำลายป่าอย่างมากมาย เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะถางป่าเพื่อปลูกยางพาราและไม้ผล เกิดชุมชนใหม่คือ ชุมชนห้วยไฟ และชุมชนตลาดบน ช่วงนี้กองทุนสวนยาง และ ธกส. ก็เข้ามาในพื้นที่ การโค่นไม้ใหญ่ของโรงเลื่อยจักรเจริญผล ก็เกิดขึ้นในช่วงนี้ พื้นที่ป่าธรรมชาติและสัตว์ป่านานาชนิดได้หมดไปในช่วงนี้ โดยมีสวนยางพาราและสวนผลไม้และพื้นที่นาเข้ามาแทนที่ กลุ่มคน

ก็ขยายจำนวนมากขึ้นส่วนใหญ่จะเดินทางมาจากกลุ่มแม่น้ำปากพนัง การใช้เครื่องจักรกล การค้าขายกับคนภายนอกก็เพิ่มมากขึ้น ปัญหาภายในชุมชนก็เริ่มมากขึ้นเพราะคนมาจากหลายพื้นที่ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นภายในชุมชน กลุ่มโจรก็มีมากในยุคนี้ เช่น กลุ่มของเสือชั้น กลุ่มโจรของเสือแดง ยุคนี้เป็นยุคที่ข้าราชการบ้านเมืองและโจรเป็นใหญ่

พ.ศ.2517 – 2522 ชุมชนบ้านไม้เสียบ เข้าสู่ยุคความขัดแย้งทางแนวคิดและแย้งชิงมวลชนระหว่างรัฐ กับกลุ่มคนที่มีแนวคิดใหม่ หรือที่รัฐรวมเรียกว่า ผกค. ช่วงนี้ชาวบ้านไม้เสียบต้องหนีเข้าป่าเป็นจำนวนมาก และหลายคนต้องหนีเข้าป่าเพราะเหตุการณ์บังคับเพราะถูกบีบบังคับจากคนของรัฐ ถูกป้ายสีจากกลุ่มตรงกันข้าม จำนวนไม่น้อยที่ต้องจับปืนต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ คนไม้เสียบต้องอยู่อย่างหวาดระแวงว่าพรุ่งนี้จะถูกจับไปสอบสวนหรือเปล่า และหลายคนต้องหนีจากบ้านไม้เสียบกลับถิ่นเดิม หลายคนถูกฆ่าตาย ช่วงนี้ชุมชนไม้เสียบตกต่ำที่สุด จากข้อมูลพบว่าชาวบ้านไม้เสียบและในพื้นที่ตำบลเกาะจันทร์ต้องเสียชีวิตกับเหตุการณ์ในช่วงนี้ 8 คน เจ้าหน้าที่รัฐสูญเสียชีวิตไป 10 คน พร้อมทรัพย์สินโรงพักถูกเผาไป 2 ครั้ง นี่ก็อาจความเจ็บปวดในยุคนี้

พ.ศ.2523 – 2540 ถือเป็นยุคทองของคนไม้เสียบ หลังจากนโยบาย 66/22 ชุมชนบ้านไม้เสียบเริ่มพัฒนาด้านสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น เช่นการขยายเขตการไฟฟ้า การตัดถนน การทำโครงการชลประทานคลองไม้เสียบมีชาวบ้านหลายคนผันตัวเองมาประกอบธุรกิจ เช่นรับเหมาก่อสร้าง สร้างรถบรรทุกสิบล้อ การก่อสร้างบ้านจัดสรร ก่อสร้างโรงงานเผาอิฐ การขยายตัวของชุมชนเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาด้านการเกษตรก็หันมาใช้เกษตรเคมีมากขึ้นการติดต่อสังคมภายนอกก็สะดวกจากการพัฒนาดังกล่าวเป็นเหตุให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายปัญหาสังคมเริ่มเกิดขึ้นโดยเฉพาะปัญหายาบ้าจากพวกบรรทุกสิบล้อ การแย่งกันทำธุรกิจเริ่มมีมากขึ้น ทูตทางสังคม ทูตทางประเพณีวัฒนธรรมเริ่มหมดไปความเห็นแก่ตัวเพิ่มมากขึ้นการแย่งชิงผลประโยชน์เกิดขึ้นมากมาย ชุมชนบ้านไม้เสียบกลายเป็นชุมชนเมืองไปโดยปริยาย ช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นยุคทองของระบบทุนนิยม เพราะจะเห็นได้ว่าทุกคนยึดเงินเป็นตัวตั้ง ทุกคนจะอวดความร่ำรวย

พ.ศ. 2541 – 2544 ทุกอย่างล้มสลายรถสิบล้อที่มีอยู่ในชุมชนจำนวนหลายสิบล้าน ถูกบริษัทยึดกลับบ้างขายบ้าง บ้านจัดสรรร้าง โรงอิฐยุบ กิจการหลายอย่างล้มเลิกไป ความยากจน ปัญหาสังคมเข้ามาแทนที่ หลายครอบครัวต้องหนีหายไปจากชุมชน หลายคนหมดตัว ทุกคนรู้ว่าที่ผ่านมาคือภาพลวง ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ชุมชนไม้เสียบนิ่งและเจ็บปวดที่สุด ปลายปี 2544 คนในชุมชนไม้เสียบทั้งตำบลเกาะจันทร์ ได้รู้จักตัวเองเป็นอย่างดี

พ.ศ. 2545 – 2552 คนในบ้านไม้เสียบก็ได้ใช้บทเรียนที่ผ่านมามาสำหรับประกอบอาชีพ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการพัฒนาของบ้านไม้เสียบในช่วงนี้พัฒนาอย่างช้าๆ โดยเน้นอาชีพการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ หลักๆ ได้แก่ ยางพารา ไม้ผลประเภท เงาะ มังคุด ทุเรียน ลองกอง ชุมชนบ้านไม้เสียบ โชคดีที่

ตั้งอยู่ในร่องมรสุม และมีระบบน้ำจากชลประทานชาวสวนเงาะ สวนมังคุด หลายคน ได้พยายามพัฒนาการผลิตผลไม้ประเภทเงาะ และมังคุดนอกฤดูกาล(ผลไม้ทวาย) โดยมีนักวิชาการจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตเกษตรไสใหญ่ เข้ามาสนับสนุนงานวิชาการ จนทำให้เงาะและมังคุดออกผลผลิตนอกฤดูกาลสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และช่วงนั้นก็มียุทธศาสตร์อาชีพเกิดขึ้นในหมู่บ้านหลากหลาย เช่น โรงสีชุมชน กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มผลิตกล้วยฉาบ เป็นต้น โดยมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่

พ.ศ.2553 - ปัจจุบัน ในช่วงปลายปี 2553 ก็เกิดวิกฤตในชุมชนไม้เสียบอีกครั้งหนึ่งคือ เกิดพายุไต้ฝุ่นแปซิฟิกส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงและกลางปี 2554 เกิดน้ำท่วมใหญ่สร้างความเสียหายให้กับชุมชนอย่างรุนแรงแต่ด้วยความที่ชุมชนมีความสามัคคี มีความร่วมมือกัน ก็ได้ดำเนินการช่วยเหลือแก้ปัญหากันไปได้ระดับหนึ่ง กำนันพร้อมฝ่ายปกครองท้องถิ่น ประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ตำบล และสารวัตรกำนัน ตำบลเกาะจันทร์ ได้ร่วมปรึกษาหารือและร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาตำบลเกาะจันทร์ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของคนทุกภาคส่วนเป็นหัวใจในการทำงาน พร้อมทั้งใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือ และใช้กลไกคณะกรรมการพัฒนาตำบล (ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ตัวแทนชุมชน) เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนและพัฒนางานของตำบลในทุกด้าน ชุมชนบ้านไม้เสียบนำฐานความคิด และรูปแบบการพัฒนาตำบลเกาะจันทร์ นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนบ้านไม้เสียบ ช่วงปี พ.ศ.2557 -2558 เกิดฝนทิ้งช่วงยาวนาน ส่งผลให้เกิดภาวะภัยแล้งอย่างรุนแรงน้ำเพื่อการเกษตรในลำคลองสายหลัก คือคลองไม้เสียบ และคลองห้วยกรวด และคลองสายรองอีก 4สายแห้งขอด ทำให้ไม้ผลเสียหาย ตายไปจำนวน 4,786 ต้น ส่วนที่เหลือก็เสื่อมโทรม ไม่สามารถให้ผลผลิตได้เต็มที่ น้ำดิบสำหรับระบบประปาหมู่บ้าน ในคลองไม้เสียบก็แห้งหมด ต้องหยุดผลิตน้ำประปา เกิดความขัดแย้งเรื่องการแย่งชิงน้ำขึ้นในชุมชน ถือว่าเป็นวิกฤตเรื่องขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำเพื่ออุปโภค-บริโภค จนทำให้ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน ร่วมกันกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น ปลายปี พ.ศ.2559 –ต้นปี พ.ศ.2560 เกิดน้ำท่วมใหญ่ เนื่องจากอิทธิพลของพายุไต้ฝุ่นแปซิฟิก ส่งผลกระทบต่อกับชุมชนบ้านไม้เสียบอย่างรุนแรง ทางชุมชนจึงได้จัดตั้งศูนย์การจัดการภัยพิบัติร่วมกับหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งปัจจุบัน ศูนย์การจัดการภัยพิบัติได้ปรับมาเป็น ศูนย์การเรียนรู้ด้านการจัดการน้ำชุมชน

แหล่งน้ำ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร และสภาพปัญหา

แหล่งน้ำ

ชุมชนบ้านไม้เสียบ มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,970 มิลลิเมตรต่อปี สภาพพื้นที่ชุมชนบ้านไม้เสียบมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะมีสันเนินเป็นแก่งกลางชุมชน 2 ผัง ขนาบด้วยคลองสายหลักด้านทิศเหนือ คือ คลองไม้เสียบซึ่งรับน้ำจากห้วยน้ำใสในเขตเทือกเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช ไหลผ่านชุมชนบ้านไม้เสียบขนาดความกว้างของคลอง 25 เมตร ยาว 1,150 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร ก่อนที่จะไหลลงไปในพื้นที่ตำบลท่าประจะ ตำบลชะอวด และเป็นต้นน้ำของกลุ่มน้ำปากพนัง ส่วนทางทิศใต้มีคลองห้วยกรวดซึ่งรับน้ำจากเทือกเขาบรรทัดเขตจังหวัดพัทลุงขนาดกว้าง 25 เมตร ยาว 1,247 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร ก่อนจะไหลลงไปสู่ตำบลนางหลง ตำบลขนอนหาด และป่าพรุควนเครื่องตอนล่างถือได้ว่าเป็นต้นน้ำของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนบน นอกจากนี้ยังมีคลองสายย่อย 4 คลอง คือ 1) คลองในบ้าน กว้าง 12 เมตร ยาว 1,670 เมตร ลึกเฉลี่ย 2 เมตร 2) คลองห้วยยาง ขนาดกว้าง 16 เมตร ยาว 800 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร 3) คลองห้วยไฟ กว้าง 12 เมตร ยาว 1,058 เมตร ลึกเฉลี่ย 2 เมตร 4) คลองห้วยหลูด กว้าง 14 เมตร ยาว 870 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรที่สำคัญ และมีแก้มลิงกักเก็บน้ำจำนวน 1 แห่ง คือ แก้มลิงหน้าสถานีอนามัย ขนาดกว้าง 25 เมตร ยาว 800 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร คลองและแก้มลิง ดังกล่าว รับน้ำมาจากเทือกเขานครศรีธรรมราชและเทือกเขาบรรทัด แล้วไหลผ่านชุมชนบ้านไม้เสียบลงสู่พื้นที่ตอนล่าง

การใช้น้ำเพื่อการเกษตร

ชาวบ้านชุมชนบ้านไม้เสียบ ใช้น้ำฝนและน้ำจากคลองธรรมชาติ ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขาหลวงจังหวัดนครศรีธรรมราช และเทือกเขาหลวงจังหวัดพัทลุง โดยมีลำคลองสายหลัก คือ คลองไม้เสียบ คลองห้วยกรวด มีคลองย่อยอีก 4 คลอง มีแก้มลิง 1 แก้มลิง สำหรับกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ทั้งหมด บางส่วนชาวบ้านมีการขุดสระกักเก็บน้ำไว้ใช้ส่วนตัว แต่เนื่องจากสภาพดินเป็นดินทรายผสมดินร่วนการขุดสระกักเก็บน้ำไม่สามารถเก็บน้ำไว้ได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านจึงไม่นิยมขุดสระกักเก็บน้ำ ในอดีตฝนตกตามฤดูกาล ปริมาณน้ำฝน และน้ำท่าในลำคลองมีเพียงพอสำหรับการเกษตร ช่วงหลังฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกิดภัยแล้งเนื่องจากฝนทิ้งช่วง สภาพลำคลองตื้นเขิน มีวัชพืชปกคลุม มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำ มีการสร้างสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำจึงเป็นเหตุให้น้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอส่งผลกระทบต่อ การปลูกไม้ผล พืชไร่และพืชผักในชุมชน ชาวบ้านส่วนหนึ่งแก้ปัญหาด้วยการขุดบ่อน้ำตื้นเพื่อสูบน้ำขึ้นมาใช้แต่ก็ไม่เพียงพอเพราะระดับน้ำในดินมีจำกัด

สภาพปัญหา

ด้วยสภาพชุมชนบ้านไม้เสียบมีลักษณะลาดเอียง จากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออก ปริมาณน้ำฝนในพื้นที่ และน้ำจากลำคลองต่าง ๆ ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ตลอดฤดูกาล ประกอบกับบางส่วนของลำคลองถูกบดกรุกโดยชาวบ้าน มีการก่อสร้างถนนกว้างทางน้ำ และคลองบางสายมีวัชพืชปกคลุมจนมีลักษณะตื้นเขิน คลองบางช่วงก็เปลี่ยนทิศทางน้ำ ช่วงปี พ.ศ.2557-2558 เกิดฝนทิ้งช่วงยาวนาน เกิดภาวะภัยแล้ง ส่งผลกระทบต่ออาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะไม้ผล และพืชไร่เสียหายจำนวนมาก น้ำในลำคลองทั้ง 6 สาย และในแก้มลิงแห่งเกือบหมด เกิดปัญหาแย่งชิงน้ำขึ้นในชุมชน น้ำในลำคลองไม้เสียบเดิมใช้สำหรับประปาหมู่บ้าน ก็แห้งหมด เป็นเหตุให้ระบบประปาหมู่บ้านหยุดผลิตน้ำ ซึ่งถือเป็นวิกฤตเรื่องน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำอุปโภค-บริโภคของคนในชุมชนบ้านไม้เสียบ จากวิกฤตดังกล่าว พบว่าไม้ผลประเภทมังคุด เงาะ ทุเรียน ตายจากภาวะภัยแล้งจำนวน 4,786 ต้น และไม้ผลมีสภาพเสื่อมโทรมเกือบเต็มพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อรายได้ของชาวบ้านในพื้นที่ ผู้นำชุมชนบ้านไม้เสียบจึงร่วมตัวกันจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ในรูปแบบการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน จนสามารถจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างยั่งยืนมาจนถึงทุกวันนี้

วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

จากการศึกษาข้อมูล สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม และสังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลชุมชนบ้านไม้เสียบ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกหัวข้อให้เห็นแนวคิดของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดผลการวิจัยปรากฏ 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาปัญหาชุมชนบ้านไม้เสียบมีการศึกษาปัญหาโดยใช้กระบวนการการจัดเก็บข้อมูลระดับครัวเรือน และชุมชน มาบูรณาการมาเป็นข้อมูลระดับตำบล (Thailand Community Network Appraisal Program : TCNAP) และมีการวิจัยชุมชนเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (Rapid Ethnographic Community Assessment Process : RECAP) ซึ่งการจัดเก็บข้อมูลครัวเรือน ข้อมูลชุมชนและการวิจัยชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากสำนักส่งเสริมสุขภาพชุมชน(สำนัก3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าชุมชนบ้านไม้เสียบมีประชากรทั้งสิ้น 486 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 1,298 คน มีเนื้อที่รวม 2,290 ไร่ เป็นที่ดินทำกินภาคการเกษตร จำนวน 1,920 ไร่ มีการปลูกไม้ผลประเภททุเรียนจำนวน 123 ไร่, ลองกอง 165 ไร่, เงาะ 157 ไร่, มังคุด 346 ไร่, มะพร้าว 191 ไร่, มะนาว 45 ไร่ รวมเนื้อที่ปลูกไม้ผลทั้งสิ้น 1,027 ไร่ ปลูกพืชไร่ ประเภทข้าวโพด ถั่วฝักยาว จำนวน 143 ไร่ และปลูกยางพารา 750 ไร่ ดังนั้น

ชุมชนบ้านไม้เสียบเป็นชุมชนที่ปลูกไม้ผล และยางพาราเป็นอาชีพหลักของชุมชน สภาพพื้นที่ของชุมชนบ้านไม้เสียบมีลักษณะเป็นที่ราบลาดเอียง มีคลองธรรมชาติจำนวน 6 สาย และแก้มลิงกักเก็บน้ำ 1 แก้มลิง ซึ่งเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร ช่วงปี พ.ศ.2557 – 2558 เกิดฝนทิ้งช่วงข้ามปี ส่งผลกระทบเกิดภาวะภัยแล้งอย่างรุนแรง สร้างความเสียหายให้กับไม้ผล ระบบประปาหมู่บ้านต้องหยุดการผลิตน้ำเพราะไม่มีน้ำดิบ เกิดการแย่งชิงน้ำในชุมชน ทางคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับแกนนำชุมชน หน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล นักพัฒนาชุมชน ได้มีการประชุมหารือ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ สำหรับการเกษตรและน้ำสำหรับการผลิตน้ำประปา โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนขึ้น 1 ชุด มีกำนันตำบลเกาะขันธุ์ซึ่งทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ชุมชนบ้านไม้เสียบเป็นประธานคณะกรรมการ คณะทำงานประกอบด้วย ฝ่ายปกครองท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ฝ่ายท้องถิ่น (สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล) แกนนำชุมชน (ประธานศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประธานสภาองค์กรชุมชน, ตัวแทนกลุ่มอาชีพ และปราชญ์ผู้รู้) โดยคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนมีบทบาทต้องร่วมกันศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา พร้อมทั้งกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา ที่สำคัญต้องศึกษาและจัดทำเส้นทางน้ำ หรือฝังน้ำชุมชน (แผนที่ทำมือ) และมีการกำหนดแผนงานกิจกรรมในรูปแบบของโครงการในการจัดการน้ำเพื่อการแก้ปัญหาภัยแล้ง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน พร้อมทั้งนำแผนไปปฏิบัติภายใต้การความร่วมมือกับภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีการติดตามประเมินผล

2. การวางแผน มีการศึกษาเส้นทางน้ำ (ฝังน้ำชุมชน) และจัดทำฝังน้ำชุมชนเต็มพื้นที่ โดยให้ชุมชนทั้ง 5 กลุ่มบ้าน คือ (บ้านทุ่งนาแก้ว บ้านตลาดล่าง บ้านโนบ้าน ชุมชนตลาดบน บ้านไสโกตง) ดำรวจเส้นทางน้ำ พร้อมศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดในการกักเก็บน้ำทั้ง 6 ลำคลอง และ 1 แก้มลิง และให้ศึกษาข้อมูล จำนวนไม้ผล และพื้นที่ทางการเกษตรที่จำเป็นต้องใช้น้ำ เมื่อได้ข้อมูลมาทั้งหมดแล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์ในที่ประชุมหมู่บ้าน โดยมีภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล กรรมการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ร่วมวิเคราะห์ด้วย ซึ่งการวางแผนศึกษาอุปสรรคและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ใช้เวทีประชุมระดับกลุ่มบ้าน และเวทีประชุมระดับหมู่บ้าน ซึ่งทางหมู่บ้านกำหนดไว้ให้มีการประชุมทุกวันทั้ง 13 ของเดือน ในการประชุมระดับหมู่บ้านก็มีชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน แกนนำชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน คณะกรรมการจัดการน้ำ อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) และกรรมการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรจะเข้าร่วมการประชุมเป็นประจำทุกเดือน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อเดือนกรกฎาคม ปี พ.ศ.2558 พบว่าชุมชนบ้านไม้เสียบมีพื้นที่ทำการเกษตร ทั้งหมดจำนวน 1,920 ไร่ โดยมีการปลูกไม้ผลประเภททุเรียนจำนวน 123 ไร่, ลองกอง 165 ไร่, เงาะ 157 ไร่, มังคุด 346 ไร่, มะพร้าว 191 ไร่, มะนาว 45 ไร่ รวมเนื้อที่ปลูกไม้ผลทั้งสิ้น 1,027 ไร่ ปลูกพืชไร่ ประเภทข้าวโพด ถั่วฝักยาว จำนวน 143 ไร่ และปลูกยางพารา 750 ไร่ ซึ่งพื้นที่ทางการเกษตรทั้ง 1,920 ไร่ ต้องใช้ปริมาณน้ำตลอดทั้งปี ประมาณ 3,152,720 ลูกบาศก์เมตร ส่วนน้ำต้นทุนที่มี คือ ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,970 มิลลิเมตรต่อปี มีพื้นที่หน้าตัดรับน้ำจำนวน 1,920 ไร่ คิดเป็นปริมาณน้ำฝนประมาณ 6,051,840 ลูกบาศก์เมตร แต่สามารถกักเก็บได้ 2,299,700 ลูกบาศก์เมตร คิดเป็นร้อยละ 38 ของปริมาณน้ำที่กักเก็บได้ ดังนั้นถ้าจะเก็บน้ำให้เพียงพอต้องเพิ่มปริมาณน้ำอีก 854,020 ลูกบาศก์เมตร เนื่องจากลำคลองทั้ง 6 สาย ส่วนใหญ่มีลักษณะดินแข็ง มีการรुक้าแนวเขตลำคลองและมีวัชพืช ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้อย่างเพียงพอ ดังนั้นที่ประชุม จึงมีมติให้จัดทำแผนการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร โดยกำหนดเป็นแผน 3 ระดับ คือ 1) ชุมชนทำกันเอง 2) ชุมชนช่วยกันทำ 3) ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง

3. เป้าหมายการมีส่วนร่วม คณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ กำหนดให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมครบวงจร โดยการเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ คือ 1) สร้างจิตสำนึกของตนเอง และถือเป็นภาระหน้าที่ของตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการขาดน้ำในการเกษตร 2) ร่วมกันศึกษาปัญหาของชุมชน และสาเหตุของปัญหาพร้อมทั้ง กำหนดระดับความสำคัญของปัญหา 3) ร่วมกันวางแผนดำเนินงานการจัดกิจกรรมหรือโครงการ โดยแบ่งบทบาทหน้าที่ทั้งเรื่องการศึกษาข้อมูล ศึกษา รูปแบบ การจัดหางบประมาณ การประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) ร่วมกันปฏิบัติการตามกิจกรรมที่กำหนดด้วยความเต็มใจ เต็มความรู้ ความสามารถ และ 5) ร่วมกันติดตามประเมินผลตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกัน มีการตรวจสอบปัญหา อุปสรรค และร่วมกันแก้ปัญหา เพื่อให้งานหรือกิจกรรมสามารถบรรลุตามเป้าหมาย พร้อมทั้งร่วมกันรับผลประโยชน์ จากกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ คือ ได้น้ำเพื่อการเกษตรเพียงพอ ได้ระบบเศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น ได้ความมั่นคงทางอาหารจากวังปลา และได้รับความสามัคคีของคนในชุมชน

ภายใต้กระบวนการร่วมเรียนรู้ ร่วมออกแบบวางแผน ร่วมนำแผนไปปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมรับผิดชอบและติดตามประเมินผล โดยการจัดทำแผนการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ต้องเกิดจากการเรียนรู้ข้อมูล และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ค้นหาปัญหาร่วมกันพร้อมกับกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาร่วมกันที่สำคัญจะต้องร่วมกันนำแผนสู่การปฏิบัติทั้ง 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1. แผนงานกิจกรรมโครงการที่ชุมชนทำกันเอง ชาวบ้าน (เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบโดยตรง) จะต้องช่วยกัน เช่น เรื่องช่วยกันกำจัดวัชพืชในลำคลอง การศึกษาเส้นทางน้ำ

การดูแลรักษาฝายกั้นน้ำ ส่วนการบูรณการขอให้ผู้บูรณการหยุดการบูรณการและคืนพื้นที่ให้กับลำคลอง ภายใต้งบค้ำชดเชยชุมชน บุคคลใดฝ่าฝืนทางคณะกรรมการหมู่บ้าน จะแจ้งดำเนินคดีข้อหาบูรณการพื้นที่ สาธารณะ ลักษณะการดำเนินงานใช้หลักการความเป็นเจ้าของมีการลงแขกช่วยกัน ซึ่งกิจกรรมนี้จะมีนักเรียนจากโรงเรียนเกาะจันทร์ประชาภิบาล และโรงเรียนบ้านไม้เสียบมาร่วมกิจกรรม แผนงาน กิจกรรมที่ชุมชนทำเอง จะต้องเกิดจากสำนักการมีส่วนร่วมของชุมชนภายใต้วิถีคิดการพึ่งตนเอง

ระดับที่ 2. แผนงานกิจกรรม โครงการที่ชุมชนช่วยกันทำ แผนเร่งด่วนกำหนดให้มีการก่อสร้างฝายชั่วคราว เพื่อการกักเก็บน้ำ จำนวน 6 ตัว สำหรับกักเก็บน้ำ 6 สายคลอง คือ 1) คลองห้วยกรวด 2) คลองไม้เสียบ 3) คลองในบ้าน 4) คลองห้วยยาง 5) คลองห้วยไฟ 6) คลองห้วยหลุด ใช้วัสดุในท้องถิ่น (ไม้ไผ่, กระจสบ่บู่, ทราย) โดยทางคณะกรรมการจัดการน้ำจะจัดหาวัสดุประเภทกระจสบ่บู่ และทรายให้ ส่วนไม้ไผ่ให้ชาวบ้านในชุมชนช่วยจัดหา สำหรับแรงงาน ทุกคนมาช่วยกัน และจะต้องมีการติดตามประเมินผล พร้อมทั้งบำรุงรักษาและขยายผลให้เต็มพื้นที่ สรุประดับที่ 2 แผนงานกิจกรรม โครงการที่ชุมชนช่วยกันทำ เป็นการทำงานในรูปแบบการเชื่อมโยงเครือข่าย การใช้ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรภายในชุมชน

ระดับที่ 3. ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง ทางชุมชนจะต้องจัดทำแผนงานโครงการ และรายละเอียดกิจกรรมเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครศรีธรรมราช, ฝ่ายป้องกันอำเภอชะอวด, โครงการชลประทานปากพนังตอนบน, สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (สสน.), มูลนิธิอุทกพัฒน์ เป็นต้น สรุประดับที่ 3 ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เป็นการทำงานภายใต้การบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการใช้แผนงานโครงการเป็นเครื่องมือ

4. กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2558-ปัจจุบัน มีกิจกรรมเด่น ๆ ดังนี้

4.1 กิจกรรม ขุดลอกวัชพืชในลำคลองทั้ง 6 ลำคลอง คือ 1) คลองห้วยกรวด 2) คลองไม้เสียบ 3) คลองในบ้าน 4) คลองห้วยยาง 5) คลองห้วยไฟ 6) คลองห้วยหลุด และแก้มลิงกักเก็บน้ำหน้าสถานีอนามัย เนื่องจากลำคลองทั้ง 6 ลำคลองมีลักษณะตื้นเขินบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลงทิศทางการน้ำทำให้มีวัชพืชจำพวก หญ้าปล้อง ต้นคล้า และวัชพืชอื่นๆ ขึ้นในบริเวณ ลำคลองบางจุดมีไม้ใหญ่ประเภทสาकु ไม้ไผ่ ขึ้นขวางทางน้ำ ทำให้ลำคลองไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ ชาวบ้านจึงจัดทำกิจกรรมขุดลอกวัชพืช และแผ้วถางป่าที่ขวางทางน้ำ ลักษณะกิจกรรมเป็นการลงแขกของชาวบ้านช่วยแรงกัน มีนักเรียนโรงเรียนเกาะจันทร์ประชาภิบาล และโรงเรียนวัดไม้เสียบมาช่วยลงแรงด้วย โดยบางครั้งก็มีการนำข้าวหอมารับประทานด้วย

4.2 ก่อสร้างฝายชั่วคราวจำนวน 6 ตัว กั้นกักเก็บน้ำในลำคลอง 1) คลองห้วยกรวด 2) คลองไม้เสียบ 3) คลองในบ้าน 4) คลองห้วยยาง 5) คลองห้วยไฟ 6) คลองห้วยหลุด ลักษณะของฝายที่ก่อสร้างทั้ง 6 ตัว เป็นฝายกั้นน้ำแบบชั่วคราวแบบภูมิปัญญาชาวบ้านใช้ไม้ไผ่ผูกเชือกเป็นโครงสร้างใช้ทรายบรรจุกระสอบเป็นวัสดุกั้นน้ำ ขนาดความกว้างของตัวฝาย กว้าง 2 เมตร ส่วนความยาวและความสูงของตัวฝายไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับขนาดความกว้างของคลองและปริมาณที่จะกักเก็บน้ำซึ่งการกำหนดจุดก่อสร้างฝายต้องมีการศึกษาผลกระทบของระดับน้ำบริเวณหน้าฝายเพราะถ้าสันฝายสูงอาจทำให้น้ำท่วม ต้นไม้ผลของชาวบ้านอาจได้รับผลกระทบที่สำคัญการก่อสร้างฝายดังกล่าวต้องมีที่ระบายทราย เนื่องจากลักษณะของดินในพื้นที่เป็นดินเหนียวปนทรายมีความลาดเอียงสูงเมื่อถึงฤดูฝนทรายก็จะไหลมากับน้ำ โดยมากกองรวมอยู่ที่บริเวณหน้าฝาย ดังนั้น การออกแบบก่อสร้างฝายต้องมีที่ระบายทรายมีฝาปิด-เปิดวางอยู่กั้นลำคลองได้ฝาย และบริเวณตัวฝายต้องมีที่ระบายน้ำให้พื้นที่ด้านล่างของฝาย ฝายลักษณะนี้ถ้ามีการบำรุงรักษาดีจะมีอายุใช้งานประมาณ 2-3 ปี ฝายชั่วคราวจำนวน 6 ตัวเป็นฝายชุดแรกปัจจุบันได้ก่อสร้างฝายถาวรทดแทนแล้ว แต่หลังจากมีการขุดลอกคลองก็มีการสร้างฝายชั่วคราวเพิ่มอีก 3 ตัวซึ่งเป็นฝายที่เพิ่งจะก่อสร้างในปี พ.ศ.2563

4.3 ก่อสร้างฝายหินก่อผสมคอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 6 ตัว ทดแทนฝายชั่วคราว เนื่องจากฝายชั่วคราวทั้ง 6 ตัว มีการชำรุดเสียหายต่อนกเกิดน้ำท่วมใหญ่ช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559-เดือนมกราคม พ.ศ.2560 ทำให้ฝายทั้ง 6 ตัวไม่สามารถซ่อมบำรุงได้ ทางคณะกรรมการจัดการน้ำ และชุมชนบ้านไม้เสียบ จึงเสนอขอวัสดุก่อสร้างฝายหินก่อผสมคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นฝายแบบถาวรที่มีการออกแบบโดยช่างชุมชนลักษณะการก่อสร้างตัวฝายใช้คอนกรีตเสริมเหล็กมีการเรียงหินใหญ่ไว้รับน้ำหน้าฝาย และกั้นน้ำเซาะด้านหลังฝาย พร้อมทำหูช้างกั้นตลิ่ง 2 ด้านบริเวณตัวฝายมีการใส่ท่อ พีวีซี ขนาด 12 นิ้ว 2 ช่อง ช่องล่างไว้สำหรับการระบายทราย ส่วนช่องบนไว้ใช้สำหรับการระบายน้ำ จากสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งทางชุมชนได้รับการสนับสนุนวัสดุในการก่อสร้างฝายหินก่อผสมคอนกรีตเสริมเหล็ก ประเภทหินใหญ่ ปูนซีเมนต์ เหล็กเส้น มาสำหรับก่อสร้างฝายหินก่อผสมคอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 4 ตัว ส่วนแรงงานชุมชนต้องช่วยกันก่อสร้างโดยไม่มีค่าแรงงาน อีก 2 ตัวมูลนิธิอุทกพัฒน์ เป็นหน่วยสนับสนุนค่าวัสดุอุปกรณ์ ปัจจุบันบ้านไม้เสียบมีการก่อสร้างฝายกั้นน้ำชนิดหินก่อผสมคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งเป็นฝายแบบถาวรจำนวน 6 ตัว

4.4 จัดทำแก้มลิงจัดเก็บน้ำ 1 ตัว ด้วยสภาพแอ่งน้ำบริเวณหน้าสถานีอนามัยบ้านไม้เสียบ (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านไม้เสียบ) มีลักษณะกว้าง 25 เมตร ยาว 800 เมตร ลึกประมาณ 1 เมตร มีวัชพืชปกคลุม ทางคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบได้จัดทำ

โครงการจัดทำแก้มลิงกักเก็บน้ำชุมชน โดยมีการขุดลอกกว้าง 25 เมตร ยาว 800 เมตร ลึกประมาณ 4 เมตร พร้อมวางท่อคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดกว้าง 1 เมตรสำหรับทางน้ำเข้า และทางระบายน้ำ ออกสามารถกักเก็บน้ำได้จำนวน 80,000 ลูกบาศก์เมตร โดยของบประมาณจากจังหวัด นครศรีธรรมราช ปัจจุบันได้ก่อสร้างเรียบร้อยแล้ว

4.5 ขุดลอกลำคลองทั้ง 6 สาย คณะกรรมการจัดการชุมชนบ้านไม้เสียบได้จัดทำ แผนงานโครงการแก้ปัญหาภัยแล้งและกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร โดยมีกิจกรรมขุดลอกคลองคลอง ในพื้นที่จำนวน 6 คลองบรรจุไว้ในแผนแม่บทชุมชนตำบลเกาะจันทร์ ทางคณะกรรมการพัฒนาตำบล ได้เสนอให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น สำนักงานป้องกันบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด นครศรีธรรมราช สำนักงานปกครองอำเภอชะอวด และมูลนิธิอุทกพัฒน์ ปัจจุบันได้รับการ สนับสนุนโครงการขุดลอกคลองจากหน่วยงานต่างๆแล้วเสร็จทั้ง 6 คลอง คือ 1) คลองห้วยกรวด ขนาดกว้าง 25 เมตร ยาว 1,247 เมตร ลึกเฉลี่ย 4 เมตร 2) คลองไม้เสียบ ขนาดกว้าง 25 เมตร ยาว 1,150 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร 3) คลองในบ้าน กว้าง 12 เมตร ยาว 1,670 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร 4) คลองห้วยยาง ขนาดกว้าง 16 เมตร ยาว 800 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร 5) คลองห้วยไฟ กว้าง 12 เมตร ยาว 1,058 เมตร ลึกเฉลี่ย 2 เมตร นอกจากลำคลอง 5 สาย มีแก้มลิงกักเก็บน้ำหน้าอนามัย กว้าง 25 เมตร ยาว 800 เมตร ลึกเฉลี่ย 4 เมตร 6) คลองห้วยหลูด ขนาดกว้าง 14 เมตร ยาว 870 เมตร ลึกเฉลี่ย 3 เมตร คลองทั้ง 6 คลอง สรุปการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบที่ดำเนินกิจกรรมลอก วัชพืช จำนวน 6 ลำคลอง ก่อสร้างฝายกระสอบทราย จำนวน 6 ตัว ก่อสร้างฝายหินก่อ จำนวน 6 ตัว ขุดลอกคลอง จำนวน 6 สาย และจัดทำแก้มลิงกักเก็บน้ำ จำนวน 1 แก้มลิง สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ ในฤดูแล้งได้ปริมาณ 447,402 ลูกบาศก์เมตร แต่ยังไม่เพียงพอ เพราะถ้าจะให้เพียงพอตลอดทั้งปี ชุมชนบ้านไม้เสียบจะต้องมีปริมาณน้ำกักเก็บ 804,020 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งขาดอยู่จำนวน 356,618 ลูกบาศก์เมตร แต่การที่จะเพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำ ก็มีข้อจำกัด เนื่องจากไม่มีลำคลองสาธารณะ ไม่ สามารถกักเก็บได้เพิ่ม สิ่งที่ทำได้คือ เพิ่มตัวฝายชะลอน้ำ หรือหาวิธีกักเก็บน้ำอย่างอื่นมาจัดการ

4.6 จัดทำวังปลา (สถานที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำชุมชน) เมื่อมีการขุดลอกคลองให้ สามารถเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปีพร้อมทั้งมีการสร้างฝายกักเก็บน้ำ ทางคณะกรรมการจัดการน้ำและ ชุมชนบ้านไม้เสียบได้จัดทำแผนงานกิจกรรมจัดทำวังปลาชุมชน (สถานที่อนุรักษ์พันธุ์) โดยขอ พันธุ์ปลาจากสำนักงานประมงอำเภอชะอวด มาปล่อยในบริเวณลำห้วยหน้าฝาย และในแก้มลิงรวม 7 วังปลา สำหรับอาหารปลาที่นำมาปล่อยเป็นปลากินพืชทางชาวบ้านได้จัดทำจุลินทรีย์แพลงตอน ด้วยฟางข้าว และมูลวัว เพื่อเป็นอาหารของปลา การจัดทำวังปลาถือเป็นการสร้างความมั่นคงทาง อาหารให้กับคนในชุมชน การทำวังปลามีข้อตกลงร่วมกันว่า เมื่อปล่อยปลาสามารถจับได้ ปีละ 1 ครั้ง โดยกำหนดไว้ให้จับก่อนหน้าฝน ปลาที่จับได้ ให้จำหน่ายกับคนในชุมชน โดยคิดราคา

ครึ่งหนึ่งของราคาในท้องตลาด และเงินที่ได้จากการขายปลา ให้จัดไว้เป็นกองทุน เรื่องการซ่อมสร้างฝาย การเพิ่มปริมาณพันธุ์ปลาและ สมทบเป็นกองทุนภัยพิบัติชุมชน ปัจจุบันวังปลาได้พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้วังปลาชุมชน มีคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชมาศึกษาพันธุ์ปลาในวังปลา

4.7 ศูนย์การจัดการเรียนรู้การจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ เป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และสำนักงานสารสนเทศและทรัพยากรน้ำ (สสน.) โดยภายในศูนย์ก็จะมีแหล่งเรียนรู้เรื่องระบบการจัดเก็บข้อมูล การวิจัยชุมชน การทำฝังน้ำชุมชน การศึกษาระบบข้อมูลจากโทรมาตรฝัาระวังน้ำ ศูนย์วิทยุสื่อสาร รูปแบบการจัดการน้ำชุมชน ระบบให้น้ำด้วยระบบไอที ระบบการจัดการน้ำระดับครัวเรือน เกษตรทฤษฎีใหม่ และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เนื่องจากเมื่อมีระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเพียงพอทำให้ไม่ผลประเภท เงาะ ทุเรียน มังคุด สามารถออกนอกฤดูกาลพืชไร่ พืชผักก็สมบูรณ์การจัดทำแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการจัดการน้ำระดับครัวเรือนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ประกอบกับในชุมชนบ้านไม้เสียบมีต้นทุเรียนบ้าน และมังคุดลำต้นขนาดใหญ่อายุนับ 100 ปี ชุมชนจึงร่วมกันพัฒนาสร้างการท่องเที่ยเชิงเกษตร (ถนนผลไม้ ทุเรียน 200 ปี) เป็นการสร้างงานเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน

5. การรับผลประโยชน์ จากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2558-ปัจจุบัน ชุมชนสามารถแก้ปัญหาเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร ได้เป็นอย่างดี โดยมีกลไกการจัดการ (คณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ) มีฝังน้ำชุมชน มีแผนการจัดการน้ำ มีการเชื่อมโยงกับหน่วยงาน และภาคีที่เกี่ยวข้อง ทำให้ชุมชนบ้านไม้เสียบมีการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างเพียงพอ และมีการสร้างระบบการกักเก็บน้ำในรูปแบบฝายกั้นน้ำ แก้มลิงชุมชนสามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ในชวงฤดูแล้งจำนวน 447,402 ลูกบาศก์เมตร ที่สำคัญเกษตรกรผู้ใช้น้ำในชุมชนได้ปรับวิถีคิดการใช้น้ำในแปลงเกษตรอย่างประหยัด เช่น การใช้ระบบท่อน้ำฝอย และระบบการให้น้ำแปลงเกษตรแบบอัจฉริยะควบคุมด้วยระบบ ไอที ภายใต้การสนับสนุนของคณะวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมหาวิทาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช พร้อมทั้งการจัดทำปฏิทินการปลูกพืช ใช้ปริมาณน้ำน้อยในช่วงฤดูแล้งเพื่อเป็นการประหยัดน้ำต้นทุน จากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจครัวเรือน และชุมชนบ้านไม้เสียบสูงขึ้น โดยมีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 135,700 บาท/ครัวเรือน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ.2558 ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 92,400 บาท คิดเป็นรายได้เพิ่มขึ้น 43,300 บาทต่อครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรที่ปลูกผลไม้สามารถผลิตผลไม้ นอกฤดูกาลได้ นอกจากรายได้ครัวเรือนและชุมชนเพิ่มขึ้น

แล้ว ชุมชนยังมีความมั่นคงทางอาหาร (พันธุ์ปลานา ๆ ชนิดในวังปลาทั้ง 7 วังปลา ปริมาณน้ำหนักรวม 5,400 กิโลกรัม) และมีการขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่ พืชผัก ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพิ่มขึ้นจำนวน 147 ครัวเรือน และมีการปลูกกล้วยไข่ นำผลผลิตไปขายให้กับกลุ่มแปรรูปในตำบล (แผนแม่บทชุมชนตำบลเกาะจันทร์ ปี พ.ศ.2563)

6. การติดตามผลการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ เกิดจากปัญหาภัยแล้งที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทำให้ผู้นำในพื้นที่ทั้ง 4 ภาคส่วนโดยมีคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนชั้น 1 ชุด จำนวน 17 คน มีกำนันตำบลเกาะจันทร์ซึ่งทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ชุมชนบ้านไม้เสียบเป็นประธานคณะกรรมการ คณะทำงานประกอบด้วย ฝ่ายปกครองท้องถิ่น (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ฝ่ายท้องถิ่น (สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล) แกนนำชุมชน (ประธานศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร, ประธานสภาองค์กรชุมชน, ตัวแทนกลุ่มอาชีพ และปราชญ์ผู้รู้) ร่วมกันศึกษาข้อมูลจัดตั้งกลไก หาแนวทางในการแก้ปัญหา (แผนงาน) และนำไปสู่การปฏิบัติภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทำให้ชุมชนสามารถจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างยั่งยืน และส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นสร้างระบบเศรษฐกิจครัวเรือน และเศรษฐกิจชุมชนเพิ่มขึ้นให้มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 135,700 บาท/ครัวเรือน ซึ่งถือว่าเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับดี และส่งผลไปสู่งานพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่น ด้านความมั่นคงทางอาหาร, การท่องเที่ยวชุมชน, การพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน และวิถีชุมชน

7. การประเมินผล

คณะกรรมการจัดการน้ำบ้านไม้เสียบ กำหนดให้มีการประเมินผลของโครงการทุกกิจกรรม เช่น การก่อสร้างฝายหินก่อ ผสมคอนกรีต หรือฝายอื่นๆ ทุกตัว จะต้องประเมินผลว่าส่งผลกระทบต่อพื้นที่หน้าฝายและหลังฝายมากน้อยเพียงใด การก่อสร้างฝายกระสอบทราย ช่วงฤดูน้ำหลาก น้ำพัดเอากระสอบลงไปในลำคลองมากน้อยเพียงใด พร้อมทั้งนำผลกระทบจากการจัดการน้ำทุกรูปแบบมาวิเคราะห์แล้วร่วมกันกำหนดรูปแบบที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่น้อยที่สุด นำไปปฏิบัติ การประเมินผลอีกเรื่องที่ต้องทำตลอด คือ ปริมาณน้ำที่ได้จากการจัดการน้ำ เพียงพอต่อการเกษตรในพื้นที่หรือยัง และถ้าไม่เพียงพอจะดำเนินการอย่างไร ซึ่งส่วนหนึ่งได้จัดทำแผนการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนเสนอต่อองค์กรปกครองท้องถิ่น ฝ่ายปกครองอำเภอชะอวด และสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวที่ขอไป ก็จะต้องมีการประเมินผลว่าส่งผลกระทบต่อชุมชนมากน้อยเพียงใด เช่น กรณีการสร้างฝายกั้นน้ำ แบบ มข.2527 (แบบมาตรฐาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527) ซึ่งเป็นฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก ลักษณะเป็นฝายน้ำล้น ไม่มีช่องระบายน้ำ จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ด้านล่างของฝาย เป็นต้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 การเรียนรู้ และผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

จากการศึกษาข้อมูล สัมภาษณ์ สทนากลุ่ม และสังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลชุมชนบ้านไม้เสียบ ผู้วิจัย ได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกหัวข้อให้เห็นแนวคิด ของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดผลการวิจัยปรากฏ ดังนี้

1. เกิดกลไกการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชน (คณะกรรมการการจัดการน้ำบ้านไม้เสียบ) มีองค์ประกอบ คือ ตัวแทนฝ่ายปกครองท้องถิ่น ตัวแทนฝ่ายท้องถิ่น ตัวแทนชุมชน และตัวแทนเจ้าหน้าที่หน่วยงานรับในพื้นที่ โดยมีบทบาทหน้าที่ คือ ขับเคลื่อนการบริหารจัดการน้ำชุมชน แก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งจัดทำแผนการบริหารจัดการน้ำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และให้มีการติดตามประเมินผลแผนงานกิจกรรมโครงการ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาของชุมชน สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

2. เกิดระบบข้อมูล ผังน้ำชุมชน และแผนงาน โครงการกิจกรรมการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

3. ผลผลิตทางการเกษตรไม่ผล ได้แก่ ทูเรียน ลองกองเงาะ มังคุด มะพร้าว มะนาว พืชไร่ ข้าวโพด ถั่วฝักยาวและปลูกยางพารา เพิ่มขึ้น คิดเป็นมูลค่ารายได้รวมเฉลี่ยครัวเรือนละ 135,700 บาท/ปี จากการสัมภาษณ์กรณีตัวอย่าง นางลำยอง พานทอง ปลูกทูเรียน พันธุ์หมอนทอง จำนวน 27ต้น ปลูกมังคุด 42ต้น เดิมสวนนางลำยองขาดน้ำ ทูเรียนและมังคุดออกผลผลิตปีละ 1 ครั้ง ขายผลผลิตทูเรียนและมังคุด ได้ปีละประมาณ 50,000-70,000บาท /ปี ปัจจุบันได้มีการขุดลอกคลองพร้อมก่อสร้างฝายกั้นน้ำบริเวณสวนนางลำยอง พานทอง และมีการติดตั้งเครื่องสูบน้ำ และวางท่อสปริงเกลส ทำให้ทูเรียนและมังคุดของนางลำยอง ออกผลผลิตปีละ2ครั้ง คุณภาพทูเรียนและมังคุดมีผลที่โตขึ้น ขายได้ในราคาที่สูง ทูเรียน กิโลกรัมละประมาณ 120- 150 บาท มังคุด กิโลกรัมละประมาณ 40-80 บาท ปีที่ผ่านมา นางลำยองขายผลผลิตทูเรียนและมังคุดได้ จำนวน 148,700บาท นอกจากนี้นางลำยอง ยังได้ปลูกกล้วยไข่ริมบริเวณขอบลำห้วยที่ขุดลอกพร้อมทั้งปลูกพืชผักพื้นบ้านไว้บริโภคในครัวเรือนและมีการเลี้ยงผึ้งโพรง จำนวน 18รัง โดยปีที่ผ่านมา จับน้ำผึ้งได้ปีละประมาณ 80-90กิโลกรัม คิดเป็นมูลค่า 40,000บาท ส่วนในลำห้วยก็มีการปล่อยปลาต่างๆชนิดสามารถนำมาเป็นอาหารได้

4. เศรษฐกิจครัวเรือนดีขึ้น เมื่อมีระบบการจัดการน้ำจึงมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกัน เช่น การเลี้ยงผึ้งโพรง การจัดทำวังปลาสร้างความมั่นคงทางอาหาร การท่องเที่ยวชุมชนเชิงเกษตร (ถนนผลไม้ ทูเรียน 200 ปี) เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

5. เกิดศูนย์การจัดการเรียนรู้การจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ

6. เกิดการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครศรีธรรมราช ฝ่ายป้องกันอำเภอชะอวด ประมงอำเภอชะอวด คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช โครงการชลประทานปากพนังตอนบน สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (สสน.) และมูลนิธิอุทกพัฒน์ โดยการใช้แผนการจัดการน้ำเป็นเครื่องมือในการประสานงาน

ตารางที่ 4.1 เส้นทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

เส้นทางการพัฒนาระบบการจัดการน้ำชุมชนไม้เสียบ							
สาเหตุ/สถานการณ์	- เกิดภัยแล้งอย่างรุนแรงในพื้นที่ไม้เสียบ - เกิดการแย่งชิงน้ำ - ขาดน้ำดิบในการทำน้ำประปาหมู่บ้าน - ไม้เสียบในพื้นที่ยื่นคันตาย	- เกิดคณะทำงาน โดยมีฝ่ายปกครองในพื้นที่เป็นแกนนำหลักในการจัดการน้ำ	- เกิดคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนประกอบด้วย 4 ภาคส่วนในพื้นที่ได้แก่ ท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ภาคประชาชน -ชุมชนขาดข้อมูลของพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน	- เกิดอุทกภัยในพื้นที่ตำบลเกาะขันธุ์ส่งผลให้เกิดฝ่ายชลประทานเสียหายหลายจุด	- เกิดการเปลี่ยนทิศทางน้ำของสายลำคลองในพื้นที่เกิดภัยน้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่ - ราคายางพาราตกต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรหันมาปลูกไม้ผล	- การเพิ่มขึ้นของแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ - การเชื่อมประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (สสน.) - เกิดกิจกรรมการเลี้ยงผึ้งเป็นอาชีพเสริม	- คนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 กลับมาพลิกฟื้นทรัพยากรรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชน - มีการแปรูปผลผลิตทางการเกษตร ปรับเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ โดยมีการจำหน่ายผ่านช่องทางตลาดออนไลน์
พ.ศ. กิจกรรม/ข้อเด่น	พ.ศ.2556-2557 - ผู้นำชุมชนขอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ เช่น กรมชลประทาน ปภ.	พ.ศ.2558 - ชุมชนมีกิจกรรมการขุดลอกวัชพืช - ชุมชนเกิดกิจกรรมการสร้างฝายชะลอน้ำ 1 ตัว	พ.ศ.2559 - เก็บข้อมูลชุมชนประกอบด้วย RECAP และ TCNAP - ศึกษาแผนผังทางน้ำของชุมชน - กิจกรรมการฝังฝายชั่วคราว 6 สายคลอง - จัดทำแผนเสนอให้แก่หน่วยงานภายนอกได้แก่ ปภ / ปภครอง / จังหวัด	พ.ศ.2560 - กิจกรรมชุมชนแรมฝายกันน้ำ 4 ต. ได้รับงบประมาณจาก ปภ./จังหวัด - ก่อสร้างฝายคอนกรีตผสมหินก่อน 2 ตัว คือ คลองห้วยยาง, คลองไม้เสียบ	พ.ศ.2561 - ก่อสร้างฝายถาวรชนิดฝายหินผสมคอนกรีตทดแทนฝายเก่าซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานปกครองอำเภอชะอวด, ปภ., นครศรีฯ พร้อมทั้งขุดลอกคลอง 6 สาย - เกิดกิจกรรมการพัฒนาวังปลาทั้ง 6 สายคลอง	พ.ศ.2562 - ก่อสร้างฝายหินก่อชุมชนซึ่งเป็นการก่อสร้างใหม่ในพื้นที่จำนวน 1 ตัวโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สสน. - คณะกรรมการจัดการน้ำได้รับคำแนะนำเรื่องการเก็บข้อมูลเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร	พ.ศ. 2563 - จัดทำแปลงผลิตเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อเป็นต้นแบบในการศึกษาดูงาน - จัดทำแปลงเกษตรชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารตามวิกฤต - เกิดการรวมกลุ่มการเลี้ยงผึ้งในพื้นที่ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ) และการสนับสนุนงานวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
ผลสัมฤทธิ์/ผลลัพธ์	- เกิดการรวมตัวของผู้ที่ได้รับการเดือดร้อนจากภัยแล้ง	- ส่วนผลไม่ได้อยู่ใกล้พื้นที่ก่อสร้างฝายมีความอุดมสมบูรณ์ - ชุมชนเกิดแนวคิดในการจัดการน้ำชุมชนแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น	- เกิดวังปลาชุมชน 6 สายคลอง ได้แก่ คลองห้วยกรวด, ห้วยยาง, ในบ้าน, ไม้เสียบ, ห้วยโพ, ห้วยหลุด - เกิดฝายชั่วคราว 6สายคลองและแก้มลิงหน้าอนามัย	- การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ในการทำสวนผลไม้เพิ่มขึ้น	- ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นและเกิดการโปรโซโซมในชุมชน เกิดเป็นกลุ่มการจัดการวังปลา เช่น กลุ่มวัง-เตตา	- เกิดกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ - มีผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถผลิตให้ออกนอกฤดูกาล - เกิดอาชีพเสริมคือการเลี้ยงผึ้งโพรงในพื้นที่ - เกิดการศึกษาเรื่องพืชพื้นบ้านในชุมชน เช่น ทุเรียนบ้าน มังคุด 100 ปี	- ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนเกิดการหมุนเวียน - ประชากรในพื้นที่มีรายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากปี2558 เป็นครัวเรือนละ 137,500 บาท คิดเป็นรายได้เพิ่มขึ้น 43,500 บาท/ครัวเรือน - เกิดกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ตำบลเกาะขันธุ์ - เกิดแหล่งเรียนรู้การจัดการน้ำชุมชน

ที่มา: เส้นทางการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ, เกาะขันธุ์จัดการตนเอง, 2563

ภาพที่ 4.1 แผนที่กิจกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ชุมชนบ้านไม้เสียบ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภาคการเกษตรชาวบ้านประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยส่วนใหญ่ปลูกไม้ผล ประเภท มังคุด ทุเรียน ลองกอง เงาะ และพีชไร้ พีชผัก พร้อมทั้งมีการทำสวนยางพาราบางส่วน แต่ปัญหาของชุมชนบ้านไม้เสียบที่ผ่านมา คือ การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลาดเอียงเชิงเขา มีลำคลองหลายสาย แต่ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ในช่วงฤดูแล้งได้ บางปีพืชผลทางการเกษตรได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ดังนั้น ผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายท้องถิ่น และท้องถิ่น แกนนำชาวบ้าน และหน่วยงานในพื้นที่ จึงรวมตัวกันจัดตั้งคณะทำงานจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จนสามารถสร้างระบบการจัดการน้ำแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรได้ระดับหนึ่ง ทำให้ผลผลิตของไม้ผลเพิ่มขึ้นเป็นการสร้างรายได้และสร้างเศรษฐกิจชุมชน

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาภูมิสังคม แหล่งน้ำ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร และสภาพปัญหาชุมชนบ้านไม้เสียบ

ภูมิสังคมชุมชนบ้านไม้เสียบ ผลการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านไม้เสียบ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 200 ปี ตั้งอยู่ทางตอนใต้สุดของจังหวัดนครศรีธรรมราช เชื่อมต่อกับเขตจังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนต้นน้ำ ลุ่มน้ำปากพนัง และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ภายในชุมชนมีการแบ่งเป็นกลุ่มบ้าน 5 กลุ่มบ้าน ด้วยเพราะเป็นชุมชนเก่าแก่ จึงมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และวิถีชีวิตชุมชนเชื่อมโยงกันทั้ง 5 กลุ่มบ้าน บริบทพื้นที่เป็นที่ราบลาดเอียง มีคลองสายหลัก 2 สาย คือ คลองไม้เสียบรับน้ำจากเทือกเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราชไหลผ่านทางทิศเหนือของชุมชน แล้วไหลลงสู่คลองชะอวด เป็นต้นน้ำของกลุ่มน้ำปากพนังส่วนทางทิศใต้มีคลองห้วยกรวดซึ่งรับน้ำจากเทือกเขาบรรทัด จังหวัดพัทลุงไหลผ่านชุมชน ก่อนไหลลงสู่ป่าพรุควนเคร็ง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ภายในชุมชนมีคลองสาขาอีก 4 สายคลอง จากสภาพพื้นดินเป็นดินร่วนปนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะกับการปลูกไม้ผลชนิดต่าง ๆ เช่น มังคุด ลองกอง ทุเรียน เงาะ หนาก มะพร้าว และมี

การปลูกพืชไร่ พืชผัก การปลูกไม้ผลจึงเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ลักษณะภูมิอากาศอยู่ใน ร่องมรสุม ชุมชนบ้านไม้เลียบตั้งอยู่ใกล้เคียงกับเส้นศูนย์สูตรและคาบสมุทรมีเทือกเขาบรรทัดและ เทือกเขาจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นแนวกกลาง จึงมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือ จากอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ฝนตกหนาแน่น เฉลี่ย 1,970 มิลลิเมตรต่อปี แต่ปัจจุบันสภาพภูมิอากาศไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลง ภูมิอากาศของโลก จะเห็นได้ว่าบางปีมีน้ำท่วม ช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน บางปีมีพายุ บางปีฝนทิ้ง ช่วงที่ยาวนานจึงเป็นเหตุให้เกิดภาวะภัยแล้งอย่างรุนแรง ลักษณะเศรษฐกิจชุมชนบ้านไม้เลียบ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ประเภท สวนผลไม้ (มังคุด ทุเรียน เงาะ ลองกอง มะพร้าว) สวนยางพารา พืชผัก พืชไร่ เลี้ยงปศุสัตว์ ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ภาพรวมชุมชนบ้านไม้ เลียบมีพื้นที่ทั้งหมด 2,290 ไร่ ทำสวนผลไม้ 982 ไร่ ยางพารา 750 ไร่ พืชผัก 76 ไร่ พืชไร่ 178 ไร่ ชาวบ้านชุมชนบ้านไม้เลียบมีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 135,700 บาท ต่อปี สภาพปัญหาของพื้นที่ เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดเอียงถึงจะมีปริมาณน้ำฝนต่อปี สูงถึง 1,970 มิลลิเมตร แต่การกัก เก็บน้ำฝนไว้ใช้เพื่อการเกษตรมีไม่เพียงพอ ช่วงปี พ.ศ.2557-2558 เกิดฝนทิ้งช่วงยาวนาน เป็นเหตุ ให้เกิดภาวะภัยแล้งชุมชนบ้านไม้เลียบขาดน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค เป็น เหตุให้ไม้ผลเสียหายจำนวนมาก ระบบน้ำดิบสำหรับการผลิตน้ำประปาชุมชนไม่เพียงพอ จำเป็นต้องหยุดการผลิตน้ำประปา มีการแย่งชิงน้ำเกิดขึ้นในชุมชนถือได้ว่าเป็นวิกฤติเรื่องการขาด แคลนน้ำอย่างรุนแรงของชุมชน ทางชุมชนจึงมีการรวมตัวลุกขึ้นมาจัดการน้ำเพื่อการเกษตรภายใต้ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการติดตามการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เลียบ มี รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำอย่างจริงจัง จำนวน 7 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาปัญหา ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ทุกส่วนต้องมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา ค้นหา สาเหตุของปัญหา ทางชุมชนบ้านไม้เลียบใช้การสำรวจข้อมูลชุมชน และงานวิจัยชุมชนภายใต้การ สนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และข้อมูลภูมิสังคม เป็น เครื่องมือในการศึกษาปัญหา แล้วนำปัญหามาวิเคราะห์เพื่อร่วมกันกำหนดแผน หรือแนวทางการ แก้ปัญหา ซึ่งการกำหนดแผนงานโครงการ ก็มีคณะทำงานรับผิดชอบเฉพาะด้าน เช่น คณะกร จัดทำแผนงานโครงการ คณะประสานแผนงาน คณะนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การปฏิบัติกิจกรรม ภายใต้แผนที่ชุมชนกำหนดไว้ 3 ระดับ คือ 1.) แผนงานโครงการที่ชุมชนหรือกลุ่มบ้านสามารถ

จัดทำเองได้ เช่น กิจกรรมสำรวจเส้นทางน้ำ ซึ่งชุมชนที่อยู่บริเวณเส้นทางน้ำเป็นผู้สำรวจเอง การกำจัดวัชพืช การก่อสร้างฝายชั่วคราว การทำวังปลา และการดูแลซ่อมแซมบำรุงฝาย เป็นต้น 2.) แผนงานโครงการที่ชุมชนจะต้องช่วยกันทำ เป็นกิจกรรมที่จะต้องใช้งบประมาณและทุนเป็นจำนวนมาก ต้องระดมคนทั้งหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านมาช่วยกันบางครั้งต้องใช้เครื่องจักรกลจากกลุ่มธุรกิจ ในชุมชน เช่น การทำแก้มลิงกักเก็บน้ำ การทำฝายหินก่อ การจัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นต้น 3.) กิจกรรมโครงการที่จะต้องประสานความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกินกำลังของคนในชุมชนจำเป็นต้องเสนอแผนงานโครงการของงบประมาณจากภายนอก เช่น กิจกรรมการขุดลอกคลอง การก่อสร้างฝายหินก่อผสมคอนกรีต การก่อสร้างท่อระบายน้ำคอนกรีต เป็นต้น การรับผลประโยชน์จากกิจกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ผลประโยชน์โดยตรง คือ น้ำเพื่อการเกษตร ที่มีการกักเก็บเพิ่มขึ้น แต่การใช้น้ำก็ต้องมีข้อตกลงร่วมกัน เช่น การวางเครื่องสูบน้ำจากแหล่งน้ำ จะต้องวางท่อสูบน้ำจากแหล่งน้ำขนาดไม่เกิน 3 นิ้ว และใช้มอเตอร์ไฟฟ้าไม่เกินขนาด 3 แรงม้า เพราะถ้าไม่มีข้อตกลงร่วมกัน อาจมีคนที่ใช้ท่อในการสูบน้ำขนาดใหญ่สูบน้ำขึ้นไปใช้ปริมาณมากเรื่องการเปิด-ปิดน้ำของฝาย ก็มีข้อตกลงร่วมกัน ว่าช่วงหน้าฝนฝายทุกตัวต้องเปิดท่อระบายน้ำ เพื่อให้มีการระบายน้ำอย่างรวดเร็ว และเมื่อฝนหยุดก็ต้องปิดท่อน้ำล้นสันฝาย ในช่วงหน้าแล้ง ก็ต้องมีการปล่อยน้ำให้ผู้อยู่ด้านล่างฝายได้รับประโยชน์ เช่นกัน การจัดทำวังปลาชุมชนก็มีข้อตกลงร่วมกัน ว่าต้องมีการกำหนดพื้นที่ในการเพาะพันธุ์ปลาบริเวณหน้าฝาย การก่อสร้างฝายก็ต้องศึกษาผลกระทบทั้งบริเวณหน้าฝาย และท้ายฝาย เป็นต้น แผนงานโครงการทุกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำชุมชนกำหนดให้มีคณะกรรมการติดตามผลแผนงานและกิจกรรมว่ามีกิจกรรมใดได้ดำเนินการไปแล้วบ้าง เช่น มีการลอกวัชพืชไปก็ลากลอกการก่อสร้างฝายไปกี่ตัว มีการขุดลอกคลองไปจำนวนเท่าไร มีการทำฝายน้ำครบถ้วนทุกกลุ่มบ้าน ทุกสายคลอง หรือไม่ กิจกรรมเป็นไปตามแผนมากน้อยอย่างไร มีข้อจำกัดหรือปัญหาอะไรบ้าง แล้วผลการติดตามมารายงานผลต่อที่ประชุมคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชน นอกจากการติดตามผลยังมีคณะกรรมการประเมินผลโครงการทุก ๆ กิจกรรม เช่น การก่อสร้างฝายแต่ละตัวส่งผลกระทบต่อพื้นที่หน้าฝาย และหลังฝายมากน้อยเพียงใด การใช้ฝายกระสอบทราย เมื่อเกิดน้ำท่วมกระสอบถูกน้ำพัดไปด้านล่างหรือไม่ บางกรณีมีหน่วยงานมาจัดทำโครงการ เช่น การขุดลอกลำห้วย ที่มีความลาดเอียงน้อยทำให้เกิดการพังทลายจึงคันดิน บางจุดต้องปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกัน คณะกรรมการมีข้อเสนอแนะให้มีการแก้ไขแบบแปลนให้มีความลาดเอียงมากขึ้น หรือกรณีการก่อสร้างฝายกั้นน้ำไม่มีท่อระบายน้ำ ก็จะมีผลกระทบต่อพื้นที่ล่างฝาย เป็นต้น ดังนั้น การประเมินผลกิจกรรมทุก ๆ กิจกรรมมีความสำคัญต่อการจัดการน้ำ

วัตถุประสงค์ที่ 3 การเรียนรู้และผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อ การเกษตร

ผลการศึกษาพบว่าการเรียนรู้และผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ดังนี้

1. เกิดกลไกการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชน (คณะกรรมการการจัดการน้ำบ้านไม้เสียบ) มีองค์ประกอบ คือ ตัวแทนฝ่ายปกครองท้องถิ่น ตัวแทนฝ่ายท้องถิ่น ตัวแทนชุมชน และตัวแทนเจ้าหน้าที่หน่วยงานรับในพื้นที่ โดยมีบทบาทหน้าที่ คือ ขับเคลื่อนการบริหารจัดการน้ำชุมชน แก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งจัดทำแผนการบริหารจัดการน้ำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และให้มีการติดตามประเมินผลแผนงานกิจกรรมโครงการ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาของชุมชน สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

2. เกิดการจัดทำระบบข้อมูล โดยเฉพาะเรื่องปริมาณน้ำต้นทุน ความต้องการปริมาณน้ำเพื่อการเกษตรตลอดฤดูกาล ลักษณะการใช้น้ำ ผังน้ำชุมชน (แผนที่เส้นทางน้ำ ปริมาณการกักเก็บน้ำ การเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำ จุดที่ได้รับผลกระทบ เรื่องน้ำแล้งและน้ำท่วมอย่างรุนแรง พื้นที่รองรับน้ำรูปแบบและการใช้น้ำ) และแผนงานโครงการกิจกรรมการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งกำหนดไว้ 3 ระดับ คือ แผนกิจกรรมที่ชุมชนทำเอง แผนกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันทำ และแผนหรือกิจกรรมที่ต้องประสานต่อความร่วมมือภายนอก นอกจาก3ระดับของขนาดกิจกรรมแล้ว ยังมีการกำหนดแผนตามช่วงระยะเวลา คือ มีแผนเร่งด่วน แผนระยะกลางและระยะยาว โดยแผนดังกล่าวสามารถติดตามตรวจสอบ พร้อมทั้งมีการปรับเปลี่ยนทั้งเงื่อนไข สถานการณ์และเวลา

3. ผลผลิตทางการเกษตรไม่ผล ได้แก่ ทุเรียน ลองกองเงาะ มังคุด มะพร้าว มะนาว พืชไร่ ข้าวโพด ถั่ว และปลูกยางพารา เพิ่มขึ้น คิดเป็นมูลค่ารายได้รวมเฉลี่ยครัวเรือนละ 135,700 บาท/ปี จากการสัมภาษณ์กรณีตัวอย่าง นางลำยอง พานทอง ปลูกทุเรียน พันธุ์หมอนทอง จำนวน 27 ต้น ปลูกมังคุด 42ต้น เดิมสวนนางลำยองขาดน้ำ ทุเรียนและมังคุดออกผลผลิตปีละ 1 ครั้ง ขายผลผลิตทุเรียนและมังคุด ได้ปีละประมาณ 75,000บาท /ปี ปัจจุบันได้มีการขุดลอกคลองพร้อมก่อสร้างฝายกั้นน้ำบริเวณสวนนางลำยอง พานทอง และมีการติดตั้งเครื่องสูบน้ำ และวางท่อสปริงเกลอร์ ทำให้ทุเรียนและมังคุดของนางลำยอง ออกผลผลิตปีละ2ครั้ง คุณภาพทุเรียนและมังคุดมีผลที่โตขึ้น ขายได้ในราคาที่สูง ทุเรียน กิโลกรัมละประมาณ 120- 150 บาท มังคุด กิโลกรัมละประมาณ 40-80 บาท ปีที่ผ่านมา นางลำยองขายผลผลิตทุเรียนและมังคุดได้ จำนวน 148,700บาท นอกจากนี้นางลำยอง ยังได้ปลูกกล้วยไข่ริมบริเวณขอบลำห้วยที่ขุดลอกพร้อมทั้งปลูกพืชผักพื้นบ้านไว้บริโภคในครัวเรือนและมีการเลี้ยงผึ้งโพรง จำนวน 18รัง โดยปีที่ผ่านมา จับน้ำผึ้งได้ ปีละประมาณ 90 กิโลกรัม คิดเป็นมูลค่า 40,500บาท ส่วนในลำห้วยก็มีการปล่อยปลานาๆชนิด สามารถนำมาเป็น

อาหารได้ สรุป ปัจจุบัน นางลำยอง พานทอง มีรายได้จากการขายผลผลิตไม้ผล เป็นเงิน 148,700 บาท มีรายได้จากการขายน้ำผึ้ง เป็นเงิน 40,500บาท รวมรายได้ในปีที่ผ่านมา เป็นเงิน 189,200บาท ซึ่งมารายได้เพิ่มจากเดิม 114,200บาท ที่สำคัญนางลำยองยังมีปลาและพืชผักที่ปลอดสารเคมี สามารถบริโภคได้ทั้งปีอีกด้วย

4. เศรษฐกิจครัวเรือนดีขึ้น เมื่อมีระบบการจัดการน้ำที่ดี ส่งผลให้ไม้ผลให้ผลผลิตสูง มีคุณภาพชาวบ้านก็ขายได้ในราคาที่สูงขึ้น และยังมีเชื่อมโยงสร้างอาชีพเสริมอื่นๆอีก เช่น เมื่อมีน้ำตลอดปี ผลไม้ออกดอกสมบูรณ์ ก็จะมีผึ้งมาอาศัยอยู่จำนวนมาก คนในชุมชนจึงเลี้ยงผึ้งโพรงไทยเป็นอาชีพเสริม สร้างรายได้เพิ่ม มีการจัดทำวังปลา สร้างความมั่นคงทางอาหาร มีการปลูกพืชผัก ไร่และเลี้ยงสัตว์ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คนรุ่นใหม่ที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 ส่วนหนึ่ง ก็กลับมาฟื้นฟูทรัพยากรแปรรูปผลผลิต เช่น แปรรูปทุเรียนบ้าน เป็นทุเรียนกวน แปรรูปบรรจุภัณฑ์และผลิตภัณฑ์น้ำผึ้ง ส่งขายทางออนไลน์ เป็นต้น โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชมาอบรมให้ความรู้ด้านการแปรรูป บรรจุภัณฑ์ และการขายออนไลน์

5. เกิดศูนย์การจัดการเรียนรู้การจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ โดยศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าว จะรวบรวมข้อมูลความรู้เรื่องการมีส่วนร่วมการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ โดยมี ผังน้ำ แผนการจัดการน้ำ ภาพกิจกรรมรูปแบบการจัดการน้ำ กลไกการจัดการน้ำชุมชน ระบบวิทยุสื่อสาร การติดตามโทรมาตร เนื้อหาหลักสูตรการแปรรูปผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น

6. เกิดการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการสนับสนุนการขุดลอกคลอง จำนวน 3สาย ฝ่ายป้องกันอำเภอชะอวด มีการสนับสนุนการขุดลอกคลอง จำนวน 3สาย สนับสนุนวัสดุในการก่อสร้างฝายหินก่อ จำนวน 3 ตัว ประมงอำเภอชะอวด สนับสนุนพันธุ์ปลาน้ำจืดชนิดกินพืชเป็นประจำทุกปี ปีละ 200,000 ตัว คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช สนับสนุนการฝึกอบรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ และคุณภาพสินค้า และติดตั้งระบบการให้น้ำในแปลงมังคุด สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สนับสนุนการจัดเก็บข้อมูลตำบลและการวิจัยชุมชน มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระราชาธิบดี และสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (สสน.) สนับสนุนการติดตั้งโทรมาตร เพื่อติดตามปริมาณน้ำท่าและน้ำต้นทุน มูลนิธิอาสาเพื่อนพึ่ง (ภาฯ) ยามยาก สภากาชาดไทย สนับสนุนวัสดุก่อสร้างฝายหินก่อ จำนวน 3 ตัว

อภิปรายผลการวิจัย

เมื่อพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ พบว่าชุมชนเกิดปัญหาภัยแล้งเกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำ ทางผู้นำชุมชน (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล) แกนนำชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการในพื้นที่ ได้ร่วมตัวกันจัดตั้งกลไกการจัดการน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ซึ่งมีแนวทางการมีส่วนร่วม ดังนี้ คือ ร่วมศึกษาข้อมูลเพื่อการเรียนรู้, ร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมหารูปแบบในการแก้ปัญหา, ร่วมนำรูปแบบไปสู่การปฏิบัติการ, ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมกันติดตามประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับ ไพรัช เจริญรินทร์ (2527, หน้า 6-7)

ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ จะต้องศึกษาบริบทภูมิสังคม (ประวัติศาสตร์ชุมชน ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพสิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต) เพราะบริบทภูมิสังคมเป็นปัจจัยสำหรับการออกแบบวางแผนการมีส่วนร่วม และต้องศึกษาแหล่งน้ำ สภาพปัญหา และการใช้น้ำเพื่อการเกษตรอย่างละเอียด และต้องศึกษาข้อมูลรอบด้านทั้งเอกสารแผนที่ โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายร่วมกันแสดงความคิดเห็น เพื่อต้องการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร อันเกิดมาจากภาวะภัยแล้ง โดยการจัดทำกิจกรรม เพื่อกักเก็บน้ำในรูปแบบของการขุดลอกคลอง ก่อสร้างฝายกั้นน้ำชนิดต่าง ๆ ก่อสร้างแก้มลิงกักเก็บน้ำ ตลอดจนการกำจัดวัชพืชและสิ่งกีดขวางในลำคลองจนสามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตรในฤดูแล้งได้ สามารถกักเก็บน้ำได้ในจำนวน 447,402 ลูกบาศก์เมตร ส่งผลให้ผลไม้ประเภท ทุเรียน ลองกอง มังคุด เงาะ มะพร้าว ตลอดจนพืชไร่ พืชผัก มีผลผลิตเพิ่มขึ้น ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น เมื่อน้ำเพียงพอชุมชนมีการสร้างอาชีพเสริม เช่น การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การทำวังปลา การเลี้ยงผึ้งโพรง การปลูกผักพื้นบ้าน ภายใต้งบประมาณโครงการ 23 หลักการของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร

การนำแนวคิดการมีส่วนร่วมมาเป็นหลักในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ โดยมีผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล แกนนำกลุ่มตัวแทนหน่วยงานราชการในพื้นที่ร่วมกันเป็นกลไกการจัดการมีการศึกษาปัญหาด้วยการใช้ข้อมูล (แผนแม่บทชุมชนบ้านไม้เสียบ) แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ร่วมกันหารูปแบบแนวทางการแก้ปัญหา โดยกำหนดเป็นแผนการจัดการน้ำ 3 ระดับ คือ 1) ชุมชนจัดทำกันเอง 2) ชุมชนช่วยกันจัดทำ 3) ขอให้หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องทำให้ ร่วมกันปฏิบัติการ โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรม เพื่อการแก้ปัญหาให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับ กฤษฎาภรณ์ ยุงทอง (2555, หน้า 10) ที่สรุปการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1)การมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา 2)การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน 3)การมีส่วนร่วมในการลงทุนหรือปฏิบัติการ และ4)การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบสำเร็จได้ เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีลำคลองหลายสายมีปริมาณน้ำฝนปีละ 1,970 มิลลิเมตรต่อปี แต่ไม่สามารถกักเก็บไว้ได้ มีกลไกการทำงานที่ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล แกนนำชุมชน และหน่วยงานราชการในพื้นที่ที่ร่วมกันศึกษาปัญหา และกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาสอดคล้องกับปรัชญา เวสารัชช์ (2528, หน้า 170)

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ มีการจัดตั้งคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชน มีการสำรวจจัดเก็บข้อมูลแหล่งน้ำ (ฝ่งน้ำชุมชน) มีการใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุน เชื่อมโยงการจัดการน้ำสู่เศรษฐกิจชุมชนยึดหลักชุมชนมีความมั่นคง เรื่องน้ำเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรสร้างรายได้ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับหลักการจัดการน้ำในชุมชนตามแนวพระราชดำริ

ปัจจัยความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบโดยแบ่งเป็นปัจจัยหลัก ๆ ดังนี้ คือ

1. มีคณะทำงานจัดการน้ำชุมชนที่มีองค์ประกอบมาจากทุกภาคส่วนในชุมชน คือ ตัวแทนฝ่ายปกครองท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบล ตัวแทนศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มจิตอาสา ตัวแทนกลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตรกร ตัวแทนชาวบ้านที่มีผลได้ผลเสียกับการจัดการน้ำ และเชิญเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐได้แก่ เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เกษตรตำบล พัฒนาชุมชนมาเป็นที่ปรึกษา คณะทำงาน ชื่อคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ โดยคณะกรรมการทั้งหมดเป็นผู้มีจิตสาธารณะที่พร้อมทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างเต็มที่ คณะกรรมการมีการมอบหมายภารกิจของงานแต่ละฝ่าย เช่น ฝ่ายสนับสนุนจัดเก็บระบบข้อมูลและวิจัยชุมชน ฝ่ายศึกษาปัญหาและสำรวจพื้นที่ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายเชื่อมประสานหน่วยงานภาคีและติดตามประเมินผลซึ่งคณะทำงานมีการกำหนดการประชุมร่วมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

2. มีระบบข้อมูลชุมชนตั้งแต่ระดับครัวเรือนและระดับชุมชนเพื่อให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการ พร้อมทั้งมีงานวิจัยชุมชนที่สามารถบอกถึงศักยภาพของพื้นที่และทุนในชุมชนทั้ง 6 ระดับ คือ ทุนระดับบุคคลและครอบครัว ทุนระดับกลุ่มและองค์กร ทุนระดับหน่วยงาน ทุนระดับแหล่งประโยชน์ ทุนระดับหมู่บ้าน และทุนระดับเครือข่ายฯ ดังนั้นเมื่อระบบข้อมูลบอกถึงปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน งานวิจัยชุมชนจะได้มาซึ่งทุนและศักยภาพของพื้นที่ ชุมชน

สามารถเอาปัญหาและทุนมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหภายใต้งบและศักยภาพของชุมชนได้ คือ ชุมชนบ้านไม้เสียบมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ปีละ 1,970 ลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่ทำการเกษตร 1,920 ไร่ สามารถรับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 6,051,840 ลูกบาศก์เมตร แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่ของชุมชนบ้านไม้เสียบมีลักษณะลาดเอียง ล้ำคลองและแอ่งน้ำสำหรับกักเก็บน้ำต้นทุนสภาพรวมสามารถกักเก็บน้ำได้ แค่ 2,299,700 ลูกบาศก์เมตร คิดเป็นร้อยละ 3.8 ของปริมาณน้ำที่กักเก็บได้ แต่พื้นที่การเกษตรที่ชุมชนมีการปลูกไม้ผลพืชผักพืชไร่และเลี้ยงปศุสัตว์ ในพื้นที่ 1,920 ไร่ ต้องใช้ปริมาณน้ำตลอดทั้งปี จำนวน 3,152,720 ลูกบาศก์เมตร ดังนั้นถ้าต้องการกักเก็บน้ำให้เพียงพอตลอดทั้งปี จะต้องหาสถานที่กักเก็บน้ำเพิ่มในปริมาณ 854,020 ลูกบาศก์เมตร การหาพื้นที่กักเก็บน้ำเพิ่ม ต้องศึกษาเส้นทางน้ำ หรือคลองสาธารณะ โดยต้องมีข้อมูลสนับสนุนว่า จะใช้รูปแบบกิจกรรมการกักเก็บน้ำอย่างไร ปริมาณการกักเก็บน้ำได้เท่าไร และที่สำคัญกิจกรรมที่ดำเนินการจะต้องส่งผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด

3. มีแผนการจัดการน้ำ 3 ระดับ คือ 1) แผนงานกิจกรรมโครงการที่ชุมชนทำกันเอง 2) แผนงานกิจกรรมโครงการที่ชุมชนช่วยกันทำ 3) ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องที่เกิดจากเวทีการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ระบบข้อมูลเพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา พร้อมทั้งการนำเงินทุนทั้ง 6 ระดับ (ทุนระดับบุคคลและครอบครัว ทุนกลุ่มองค์กรชุมชน ทุนระดับหมู่บ้าน ทุนระดับตำบล ทุนเครือข่าย หน่วยงานและแหล่งประโยชน์) ในชุมชนมากำหนดเป็นแผนงาน โครงการและจัดทำรายละเอียดกิจกรรมให้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้

4. มีการนำแผนไปสู่การปฏิบัติโดยกำหนดให้ทำจากกิจกรรมเล็กๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ เช่นการสำรวจข้อมูลเส้นทางน้ำซึ่งกำหนดให้ชาวบ้านตามกลุ่มบ้านที่อยู่ใกล้เส้นทางน้ำแต่ละสาย ร่วมกันสำรวจเส้นทางน้ำ ที่มาของน้ำ และสิ่งกีดขวาง พร้อมทั้งสำรวจข้อมูลปริมาณน้ำกักเก็บ ทั้งช่วงหน้าฝนและหน้าแล้ง การกำจัดวัชพืชและสิ่งกีดขวางที่ใช้แรงงาน ของคนในชุมชน โดยกำหนดให้การทำกำจัดวัชพืชและสิ่งกีดขวางทางน้ำในช่วงก่อนหน้าฝน การก่อสร้างฝายแบบชั่วคราวก็ใช้ทุนในชุมชน คือ ทราย ดิน ไม้ไผ่ และกระสอบ พร้อมทั้งใช้แรงงานของชาวบ้าน การก่อสร้างฝายแบบชั่วคราวที่ใช้ทุนและทรัพยากรในชุมชน แล้วค่อย ๆ ขยายไปสู่กิจกรรมที่ต้องใช้งบประมาณจากภายนอก เช่น การสร้างฝายถาวร การขุดลอกลำคลองและสายน้ำ เป็นต้น

5. มีการเชื่อมโยงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เช่น บริเวณแหล่งน้ำหน้าฝายก็ใช้ระบบท่อส่งไปยังแปลงไม้ผลบางส่วนก็ใช้ระบบน้ำซึมได้ผิวดินไปเข้าสู่แปลง มีการพัฒนาบริเวณแหล่งน้ำหน้าฝายให้เป็นวังปลา (สถานที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ) ซึ่งเป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหาร พื้นที่ใกล้แหล่งน้ำก็พัฒนาเป็นแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการปลูกผักและพืชพื้นบ้านเพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริม ด้วยความสมบูรณ์ของน้ำส่งผลให้ระบบนิเวศอื่นๆ เช่น

ผลไม้สามารถออกนอกฤดูฤดูกาล (ทวาย) สามารถขายได้ราคาแพง ทำให้ฝั้มาอาศัยอยู่ในชุมชนพืชผักและพืชไร่ก็สมบูรณ์ทำให้มีฝั้มาอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงจัดทำกิจกรรมเลี้ยงฝั้โพรงเพื่อเสริมรายได้ ปัจจุบันชุมชนบ้านไม้เสียบที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้ผลและแหล่งน้ำ มีคนรุ่นใหม่ที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 ส่วนหนึ่งกลับมารวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชน มีการแปรรูปผลผลิต บรรจุภัณฑ์ โดยจำหน่ายผ่านช่องทางออนไลน์ และพัฒนาไปสู่การมีโฮมสเตย์ในชุมชน ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

6. มีการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง โดย แผนการจัดการน้ำชุมชนเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงโดยใช้คณะกรรมการการจัดการน้ำ เป็นผู้ประสาน คือเสนอแผนความต้องการให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลเกาะจันทร์ สำนักงานปกครองอำเภอชะอวด สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครศรีธรรมราช มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระราชูปถัมภ์ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ เป็นต้น

7. กระบวนการมีส่วนร่วมการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกำหนดให้มีกลไกการติดตามกิจกรรมภายใต้แผนงานว่าได้ดำเนินการไปตามแผนงานมากน้อยเพียงใด มีอุปสรรคปัญหาอะไร เพื่อนำเอาผลการติดตามมาเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชน เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาลักษณะดังกล่าว นอกจากการติดตามแล้วยังมีการประเมินผล เน้นการประเมินกิจกรรมที่ดำเนินการ เช่น การก่อสร้างฝาย การขุดลอกแหล่งน้ำและวัชพืช หลังจากดำเนินการไปแล้วมีผลกระทบเกิดขึ้นอย่างไร มากน้อยเพียงใดบ้าง พร้อมเอาผลกระทบมาวิเคราะห์ร่วมกัน กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่น กรณี ก่อสร้างฝาย มข.2527 (แบบมาตรฐานมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527) ซึ่งเป็นฝายน้ำล้นชนิดคอนกรีตเสริมเหล็ก ไม่มีที่ระบายน้ำ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ล่างฝาย ดังนั้น หากหน่วยงานใด สนับสนุนฝายลักษณะนี้มา จะต้องปรับเปลี่ยนแปลนก่อสร้างให้มีที่ระบายน้ำ หรือ กรณีที่หน่วยงานมาขุดลอกคลองในพื้นที่ ซึ่งลักษณะการขุดมีความลาดเอียงน้อย ทำให้เกิดการพังของคันคลอง ทางคณะกรรมการจึงมีข้อเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนแบบแปลนในการขุด โดยเพิ่มความลาดเอียงของคันคลองเพื่อป้องกันการพังของลำคลอง หรือถ้าเปลี่ยนแบบไม่ได้ ก็ให้เพิ่มการปลูกหญ้าแฝกป้องกันการพังของดิน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. คณะกรรมการจัดการน้ำจะต้องไม่มาจากการแต่งตั้งของหน่วยงาน จะต้องมาจากตัวแทนองค์กรในชุมชน เช่น ตัวแทนชาวบ้าน ประชาชนผู้รู้ ตัวแทนจากฝ่ายปกครองท้องถิ่น ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้

น้ำ และตัวแทนหน่วยงานราชการในพื้นที่ เพราะคนเหล่านี้ จะเข้าใจถึงปัญหาและความต้องการอย่างแท้จริง ที่สำคัญคนเหล่านี้มีจิตสาธารณะ

2. แผนการจัดการน้ำทุกระดับต้องเกิดจากเวทีวิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านปัญหาและความต้องการ ไม่ใช่เป็นแผนที่หน่วยงานจัดส่งมาให้ เนื่องจากการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนจะต้องสอดคล้องกับภูมิสังคม ของพื้นที่ สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ที่สำคัญจะต้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ต้องมีการนำใช้ระบบข้อมูล และวิจัยชุมชนเพื่อการศึกษาสภาพปัญหา โดยมีกลไกการจัดการในระดับพื้นที่ชุมชน

2. องค์กรปกครองท้องถิ่น ต้องสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรในระดับท้องถิ่น โดยจะต้องมีคณะกรรมการจัดการน้ำชุมชน เป็นกลไกติดตามสถานการณ์น้ำ มีข้อมูลความเสี่ยงและความต้องการน้ำตามช่วงฤดูกาล และมีแผนการจัดการน้ำในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน และระดับครัวเรือน

ข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน

1. การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เป็นกระบวนการที่สามารถแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรได้ และสามารถเชื่อมโยงไปสู่งานพัฒนาอื่น ๆ เช่น การสร้างความรู้มั่นคงทางอาหาร การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชน และการดูแลสุขภาพชุมชน

ข้อเสนอแนะวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาผลกระทบจากการก่อสร้างฝายกั้นน้ำชุมชน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2563). **แผนแม่บทชุมชนตำบลเกาะจันทร์ ปี 2563 คู่มือการศึกษาน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี**. กรุงเทพฯ: สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน).
- ขวัญภา สุขก, พัทพร วิภาศรีนิมิต และสิริณัฐเศรษฐ สุภาจันทร์สุข. (2560). ยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำวังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ**, 10 (2). 1969-1989.
- ชลธร ทิพย์สุวรรณ. (2558). **ปัจจัยที่นำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ แบบบูรณาการลุ่มน้ำสาขาแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่** คุษฎีนิพนธ์ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและสาละวินศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ฐากร หอมกลิ่น. (2557). **การบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ในเขตชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาเพชรบุรี** คุษฎีนิพนธ์ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- ฐกร กาญจน์จิระเดช, มยุรี รัตนเสริมพงศ์ และสมบูรณ์ สุขสำราญ. (2561). **รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของจังหวัดอุทัยธานี ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- จิตภา ทิรศิริกุล และพีชราภรณ์ ชัชวาลชาวนกกิจ. (2558). **การจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมกรณีชุมชนแพรคหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม**. สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 8 (ฉบับพิเศษ), 29-46.
- ณชพงศ จันจุฬา. (2552). **รายงานวิจัยโครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาลุ่มน้ำสายบุรี กรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส** ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- รอยบุญ รัตมีเทศ. (2550). **คู่มือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ และการเกษตร (องค์การมหาชน)**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

- สุจิตต์ คุณชุกถวรงค์ และคณะ. (2558). **บทเรียนการวางแผนการจัดการน้ำระดับชุมชน** ผู้ระดับจังหวัด หน่วยปฏิบัติการวิจัยระบบการจัดการแหล่งน้ำ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลือโรจน์ จินดารัตนวงศ์. (2554). **การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนด้วยระบบท่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น** อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วิรุณ หยกจินดา. (2557). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านทุ่งกว้าง ตำบลทับไทร อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี**. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุกิตติยา บุญหลาย, ศิวัช ศรีโกกลางกุล (สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2560) เรื่อง “...การจัดการน้ำชุมชนนั้น เห็นความสำเร็จในบางชุมชนแล้วให้ชุมชนชาวบ้านที่มีความรู้ ประสบความสำเร็จ มีประสบการณ์จัดการและพัฒนาน้ำในพื้นที่ มาช่วยขยายผลไปยังชุมชนอื่น...”
- โสภิตา ศรีนุ่น. (2558). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลเมืองเบตง**. สารนิพนธ์ปริญญาสาขาวิชาการจัดการภาครัฐ และเอกชน มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- เสรี พงศ์พิศ. (2551). **แผ่นแม่บทประชาพิจัยและพัฒนา Pople Research and Deverlopment (PR&D)**. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร. (2563). **บริหารจัดการน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ช่วยประหยัดน้ำ และยังคงต้นทุนในภาคเกษตร**. ค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2563, จาก http://www.arda.or.th/knowledge_detail.php.
- อรทัย หนูสง. (2560). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ: กรณีศึกษาหมู่ที่ 1 ตำบลป่าขาด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- แผ่นแม่บทการบริหารจัดการน้ำ 20 ปี (พ.ศ.2561-พ.ศ.2580)** สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ
- ตำบลเกาะจันทร์. (2560). **แนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรยั่งยืน** ค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2563, จาก <http://www.knowledgefarm.in.th/trfreport-water-resource-management>.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์

อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อผู้ให้ข้อมูล (นาย/นาง/นางสาว).....
 บ้านเลขที่.....ชื่อหมู่บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช
 บทบาท/ตำแหน่งทางสังคม.....

วัน/เดือน/ปี ที่บันทึกข้อมูล

1. ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านไม้เสียบ

2. ข้อมูลบริบทพื้นที่ และภูมิสังคม บ้านไม้เสียบ

3. การเกษตรในพื้นที่บ้านไม้เสียบ

4. แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่บ้านไม้เสียบ

5. สภาพปัญหาในการใช้น้ำเพื่อการเกษตรในบ้านไม้เสียบ

6. การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

.....

.....

.....

7. รูปแบบหรือกิจกรรมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

.....

.....

.....

8. ผลที่เกิดจากการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรบ้านไม้เสียบ

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

แบบสนทนากลุ่ม (Focus group)

เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์
อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

คำชี้แจง : แบบบันทึกสนทนากลุ่ม (Focus group) จะเป็นประโยชน์ในการบันทึกข้อมูล ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ กระบวนการที่ได้จากการสนทนากลุ่ม (Focus group) มาเพื่อใช้เป็นรูปแบบแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ โดยมีประเด็นสนทนา คือ

1. บริบทภูมิสังคม ประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต แหล่งน้ำ สภาพปัญหา และการใช้น้ำเพื่อการเกษตร

2. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย จัดกิจกรรมดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการติดตามการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

3. การเรียนรู้และผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ประชากรที่ร่วมสนทนากลุ่ม (Focus group) จำนวน 3 กลุ่ม มี 32 คน ดังนี้

1. เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และรับผิดชอบงานในพื้นที่ รวมจำนวนทั้งสิ้น 4 คน ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ตำบลเกาะจันทร์ ดังนี้

- ปลัดอำเภอรับผิดชอบตำบลเกาะจันทร์
- เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลเกาะจันทร์
- เจ้าหน้าที่ชลประทาน
- ประธานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลเกาะจันทร์

2. ฝ่ายปกครองท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 15 คน ประชากรเป้าหมายที่จะศึกษาทั้ง 15 คน เป็นแกนนำฝ่ายปกครองท้องถิ่น และตัวแทนท้องถิ่น ที่มีบทบาทในการกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ของพื้นที่ตำบลเกาะจันทร์ ดังนี้

- กำนันตำบลเกาะจันทร์
- สารวัตรกำนันตำบลเกาะจันทร์
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านไม้เสียบ จำนวน 2 คน
- คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 3 คน
- คณะกรรมการพัฒนาตำบลเกาะจันทร์ จำนวน 5 คน

- สมาชิกสภา อบต. จำนวน 1 คน
- เจ้าหน้าที่โครงการเกาะจันทร์จัดการตนเอง จำนวน 2 คน

3. ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ อาสาสมัครก่อสร้างฝาย คณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชน รวมจำนวนทั้งสิ้น 14 คน ซึ่งทั้ง 14 คน เป็นผู้ได้เสียกับการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรตำบลเกาะจันทร์ ดังนี้

- สมาชิกศูนย์เรียนรู้ชุมชน จำนวน 2 คน
- สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ จำนวน 5 คน
- อาสาสมัครก่อสร้างฝาย จำนวน 2 คน
- ตัวแทนคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะจันทร์ จำนวน 5 คน

แบบบันทึกเนื้อหาในการสนทนากลุ่ม

- หัวข้อเรื่องในการสนทนา
- รายละเอียดเนื้อหาในการสนทนากลุ่ม
- สรุปการสนทนากลุ่ม

4. เครื่องมือ-อุปกรณ์ ในการสนทนากลุ่ม คือ สมุดโน้ตจดบันทึก, กล้องถ่ายรูป, เครื่องบันทึกเสียง

ภาคผนวก ก

แบบสังเกต (Observation Quite)

เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ ตำบลเกาะจันทร์

อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

คำชี้แจง : แบบสังเกต (Observation Quite)นี้มีประโยชน์ในการนำข้อมูลไปใช้ในรูปแบบ และ
แนวทางของการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านไม้เสียบ

มีรายละเอียดดังนี้

1. ลักษณะของกิจกรรมที่ดำเนินการ

2. วันเวลาสถานที่ ที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมสังเกต

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านไม้เสียบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงาน

4. ผลจากการสังเกต

5. เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสังเกต และสัมภาษณ์ คือ สมุดโน้ตจดบันทึก, กล้องถ่ายรูป,
เครื่องบันทึกเสียง

ผู้สังเกต.....

วัน.....เดือน.....พ.ศ.....

ภาคผนวก ง
ประมวลภาพประกอบการลงพื้นที่วิจัย

ภาพที่ 1 ลงพื้นที่ร่วมประชุม กับคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ

ภาพที่ 2 ลงพื้นที่ร่วมประชุม ครั้งที่ 2 กับคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ

ภาพที่ 3 ลงพื้นที่ครั้งที่ 3 ประมวลแบบสอบถามร่วมกับคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ

ภาพที่ 4 ลงพื้นที่ครั้งที่ 4 ติดตามแผนงานกิจกรรมร่วมกับคณะกรรมการการจัดการน้ำชุมชนบ้านไม้เสียบ

ภาพที่ 5 การก่อสร้างฝายกระสอบทราย

ภาพที่ 6 การจัดการน้ำชุมชน (ฝายกระสอบทรายไม้ไผ่)

ภาพที่ 7 การจัดการน้ำชุมชน (ฝายกระสอบทราย)

ภาพที่ 8 การจัดการน้ำชุมชน (ฝายท่อคสล.)

ภาพที่ 9 การจัดการน้ำชุมชน (ฝายหินก่อ)

ภาพที่ 9 การจัดการน้ำชุมชน (ฝายหินก่อ)

ภาพที่ 10 รวมพลคนสร้างฝายบ้านไม้เสียบ

ภาพที่ 11 การจัดการน้ำโดยชุมชนคืออัตรภาพในการใช้น้ำ

ภาพที่ 12 ร่วมกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำสู่วังปลา

ภาพที่ 13 สวนทุเรียน 200ปี การฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

ภาพที่ 14 เมนูอาหารพื้นบ้าน การฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่น

ภาพที่ 15 การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรดี ไม้ผลสมบูรณ์ อาชีพใหม่คือการเลี้ยงผึ้งโพรง

ภาพที่ 16 เกษตรทฤษฎีใหม่

ภาพที่ 17 ธนาคารอาหารชุมชน

ภาคผนวก จ
ประกาศอำเภอชะอวด

ประกาศอำเภอชะอวด

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะขันธุ์

ตำบลเกาะขันธุ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในโซนต้นน้ำของลุ่มน้ำปากพนัง ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่รับน้ำจากเทือกเขาบรรทัด โดยมีต้นน้ำ ๒ สาย คือคลองไม้เสียบซึ่งรับน้ำจากห้วยน้ำใส ไหลผ่านทิศเหนือของตำบลเกาะขันธุ์ ก่อนจะไหลลงสู่พื้นที่ตอนล่างเป็นคลองชะอวด-ปากพนัง และคลองห้วยกรวดรับน้ำจากเทือกเขาบรรทัด จังหวัดพัทลุง ไหลผ่านตำบลเกาะขันธุ์ทางทิศใต้และไหลลงสู่ตอนล่างเป็นต้นน้ำป่าพรุควนเคร็ง นอกจากคลองสายหลักแล้วยังมีคลองย่อยหรือห้วยสาขาตามธรรมชาติอีกจำนวน ๑๒ สาย คือ คลองห้วยยาง คลองห้วยหลุด คลองพุดลานนา คลองห้วยยุด คลองวังอีเฒ่า คลองห้วยปรัง คลองใส่ชุมเห็ด คลองใสกอตง คลองห้วยในบ้าน คลองโคกพา คลองห้วยบ้า ห้อยหนองกะ คลองห้วยลึก ในช่วงฤดูฝนปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมากทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม สร้างความเสียหายให้กับทรัพย์สินและผลผลิตทางการเกษตรจำนวนมาก ในช่วงฤดูแล้งระดับน้ำในลำคลองสายต่างๆจะลดอย่างรวดเร็ว เนื่องจากพื้นที่ต่างๆมีลักษณะลาดเอียง จึงทำให้เกิดภาวะภัยแล้งในช่วงฤดูแล้ง ลำคลองธรรมชาติสายต่างๆ ไม่สามารถเป็นแหล่งน้ำดิบให้ประชาชนใช้ในการอุปโภคบริโภค

การแก้ไขปัญหาเบื้องต้นตำบลเกาะขันธุ์ ได้นำหลัก “การบริหารงานแบบบูรณาการ” มาบริหารจัดการน้ำโดยให้ความสำคัญตั้งแต่ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน ฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ปัจจุบันการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น ความร่วมมือการขุดลอกคูคลองเพื่อเป็นการระบายน้ำช่วงฤดูฝน หรือการก่อสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อเป็นการกักเก็บน้ำในช่วงฤดูแล้ง เป็นต้น ทั้งนี้ ทางมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) ได้นำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้ใช้ “ฝายกั้นน้ำ” หรือที่หลายคนรู้จักในชื่อของ “ฝายชะลอความชุ่มชื้น” มาให้ความรู้กับผู้นำในท้องถิ่น ทำให้เกิดแนวคิดในการแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนในตำบลเกาะขันธุ์ เพื่อแก้ไขปัญหาและบริหารจัดการระดับน้ำชุมชนขึ้น

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อย อำเภอชะอวดจึงขอแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะขันธุ์ เพื่อดำเนินงานร่วมกับมูลนิธิอุทกพัฒน์ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) บริหารจัดการน้ำชุมชน ดังนี้

๑. คณะกรรมการที่ปรึกษา มีหน้าที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะ และสนับสนุนการดำเนินการคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะขันธุ์ ประกอบด้วย

- ๑.๑ นายอำเภอชะอวด
- ๑.๒ ปลัดอำเภอหัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง
- ๑.๓ ปลัดอำเภอฝ่ายความมั่นคง
- ๑.๔ พัฒนาการอำเภอชะอวด
- ๑.๕ เกษตรอำเภอชะอวด
- ๑.๖ ท้องถิ่นอำเภอชะอวด
- ๑.๗ นายกองตรีการบริหารส่วนตำบลเกาะขันธุ์

/๒. คณะกรรมการ...

-๒-

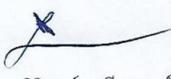
๒. คณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะขันธุ์ มีหน้าที่ดำเนินการและเป็น
คณะทำงานขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา น้ำ ประกอบด้วย

๒.๑ จำโท โกเมศรี ทองบุญชู	ประธานคณะกรรมการ
๒.๒ นายสมศักดิ์ พรหมเกื้อ	รองประธานกรรมการ
๒.๓ นางเพ็ญศรี ทองบุญชู	กรรมการ
๒.๔ สิทธิ โอภวิศพล เพ็ชรสังข์	กรรมการ
๒.๕ นายสุชาติ สมรักษ์	กรรมการ
๒.๖ นายอนันต์ ทองดำ	กรรมการ
๒.๗ นายแสน คงน่วม	กรรมการ
๒.๘ นายผ่าสาย แยกพงษ์	กรรมการ
๒.๙ นางสาวชัชฎา พันธุ์คง	กรรมการ
๒.๑๐ นายพีระพงษ์ ชูถนอม	กรรมการ
๒.๑๑ นายวิสุทธิ์ พรหมทอง	กรรมการ
๒.๑๒ นายอดิศักดิ์ ชุมทอง	กรรมการ
๒.๑๓ นายพรชัย หลอดสีลปี	กรรมการ
๒.๑๔ นางสาวปิยะ แยกพงษ์	กรรมการ
๒.๑๕ นางสาวนัญญา คำประสงค์	เหรียญก
๒.๑๖ นางสาวศรินทร์ ทองบุญชู	เลขานุการ
๒.๑๗ นางสาวศศิมา ประเวระไพ	ผู้ช่วยเลขานุการ

ทั้งนี้ ให้คณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลเกาะขันธุ์ ได้รับการแต่งตั้งตาม
ประกาศนี้ ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มกำลังความสามารถ ช่วยเหลือ สนับสนุน ประสานงาน
กับฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เกิดความร่วมมือในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการน้ำชุมชน แก้ไขปัญหาน้ำชุมชน
ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๓

(นายศิริพงศ์ ศรีพยางค์)
นายอำเภอชะอวด

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	จำโท โกเมศร์ ทองบุญชู
วันเดือนปีเกิด	7 มีนาคม 2503
ที่อยู่	92/5 หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครศรีธรรมราช 80180
เบอร์โทรศัพท์	089-4444312
อีเมล	komest15@hotmail.com
อาชีพ	เกษตรกร
สถานที่ทำงาน	ศูนย์ประสานงานเครือข่ายการจัดการภัยพิบัติ จังหวัดนครศรีธรรมราช 92/15 หมู่ 2 ตำบล เกาะจันทร์ อำเภอลำลูกกา จังหวัด นครศรีธรรมราช 80180
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาสห วิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น) เกียรตินิยม อันดับ 1 สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ปีการศึกษา 2559
ประสบการณ์ด้านการพัฒนา	คณะกรรมการพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (ภาคประชาชน) ที่ปรึกษาผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี และผู้ตรวจราชการกระทรวง (ภาคประชาชน) ด้านสังคม จังหวัดนครศรีธรรมราช ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลเกาะจันทร์ หัวหน้าโครงการพัฒนาระบบและบูรณาการการ จัดการภัยพิบัติจังหวัดนครศรีธรรมราช (สสส.) ผู้ประสานงานเครือข่ายการจัดการภัยพิบัติ จังหวัดนครศรีธรรมราช คณะประสานงานขบวนองค์กรชุมชน กลุ่ม ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย ประธานต้นแบบ เครือข่ายเตือนภัยพิบัติชุมชน เพื่อนพึ่ง (ภาฯ)